ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΑΝΤΑ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Ἐποπτεία
ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ — ΣΤΕΡ. Ν. ΣΑΚΚΟΥ
Καθηγητῶν Πανεπιστημίου

Ἐπιμέλεια
ΒΑΣ. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑ — ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗ
Διδακτόρων τῆς Θεολογίας

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΕΡΓΑ

ΤΟΜΟΣ 18

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ Ι'—ΙΣΤ'

Εἰσαγωγή — Μετάφρασις — Σχόλια
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Γ. ΣΤΑΜΟΥ
Θεολόγου - Γυμνασιάρχου

Κείμενον: **B. Montfaucon**

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Γραμματεὺς Συντάξεως
Ἱερεὺς ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΔΙΩΤΗΣ
Ἐφημέριος Ἱ. Ν. Ἁγ. Παντελεήμονος Ἀχαρνῶν

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΚΑΤΗ

ΕΠΑΙΝΟΣ ΕΙΣ ΕΚΕΙΝΟΥΣ, D ΠΟΥ ΜΕΤΑ ΤΟ ΦΑΓΗΤΟΝ ΗΛΘΟΝ ΝΑ ΑΚΟΥΣΟΥΝ ΤΟ ΚΗΡΥΓΜΑ· ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ· ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΕΚΕΙΝΩΝ, ΠΟΥ ΘΕΟΠΟΙΟΥΝ ΤΗΝ ΚΤΙΣΙΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΑ ΜΗ ΟΡΚΙΖΩΜΕΘΑ.

1. Χαίρω καὶ σᾶς συγχαίρω ὅλους, διότι τὴν συμβουλήν, ποὺ σᾶς ἔδωκα εἰς προηγουμένην ὁμιλίαν σχετικῶς μὲ ἐκείνους ποὺ δὲν ἔρχονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι ἔφαγον, τὴν ἐφηρμόσατε. Διότι πολλοί, νομίζω, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔφαγον, E εἶναι παρόντες σήμερον καὶ συμπληρώνουν τὴν ὡραίαν μας ταύτην συγκέντρωσιν. Καὶ τοῦτο τὸ συμπεραίνω ἀπὸ τὸ λαμπρὸν θέαμα ποὺ παρουσιάζομεν καὶ τὴν μεγάλην τῶν ἀκροατῶν συρροήν. Ὡς φαίνεται δὲν ἐπῆγαν χαμένοι οἱ πολλοὶ λόγοι τοὺς ὁποίους περὶ αὐτῶν προηγουμένως εἴπομεν, παρακαλοῦντες τὴν ἀγάπην σας νὰ σύρετε αὐτοὺς πρὸς τὴν μητέρα μας (Ἐκκλησίαν) καὶ τοὺς πείσετε, ὅτι ἐπιτρέπεται κατόπιν ἀπὸ τὴν τροφὴν τὴν σωματικὴν νὰ λάβουν μέρος καὶ εἰς τροφὴν πνευματικήν. Διότι πότε, εἴπατέ μου, καλύτερα ἐκάματε ἀγαπητοί; Κατὰ τὴν προηγουμένην συνάθροισίν μας, ὅτε μετὰ τὸ φαγητὸν ἐπηγαίνατε νὰ κοιμηθῆτε, ἢ τώρα, 106 A ὅτε μετὰ τὴν τράπεζαν ἤλθατε νὰ ἀκούσετε τοὺς θείους νόμους; Ὅτε εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμένατε καὶ ἐλαμβάνετε μέρος εἰς συνέδρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τίποτε καλὸν δὲν προέρχεται ἢ τώρα, ὅτε μὲ τοὺς ἀδελφούς σας στέκεσθε καὶ ἀκοῦτε προφητικοὺς λόγους; Δὲν εἶναι ἐντροπὴ νὰ φάγῃ κανείς, ἀγαπητοί, ἀλλὰ τί; Τὸ νὰ μένῃ εἰς τὸ σπίτι, ὅταν φάγῃ καὶ νὰ μὴ ἔρχεται εἰς τὴν ἱερὰν αὐτὴν ἑορτήν. Διότι παραμένων εἰς τὸ σπίτι θὰ γίνῃς πνευματικῶς περισσότερον ὀκνηρὸς καὶ ἀμελής, ἐνῷ, ὅταν ἔλθῃς ἐδῶ πάντα ὕπνον καὶ ἀμέλειαν θὰ ἀποτινάξῃς· ὄχι δὲ μόνον ἀμέλειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν λύπην ὅλην θὰ ἀποβάλῃς καὶ θὰ εἶσαι εὔκολος καὶ χαρούμενος εἰς ὅλα ὅσα θὰ σοῦ συμβοῦν. Καὶ ποιὰ ἡ ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ἄλλα; B Στάσου μόνον πλησίον ἐκείνου ποὺ νηστεύει καὶ παίρνεις ἀμέσως μέρος ἀπὸ τὴν εὐωδία του, διότι μύρον πνευματικὸν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ νηστεύει καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ διὰ τῆς γλώσσης καὶ δι᾽ ὅλων φανερώνει τὴν

εὐταξίαν τῆς ψυχῆς του. Ταῦτα δὲν εἶπα διὰ νὰ κατηγορήσω ἐκείνους ποὺ ἔφαγον, ἀλλὰ διὰ νὰ δείξω τῆς νηστείας τὴν ὠφέλειαν.

Νηστείαν δὲ ὅταν λέγω, δὲν ἐννοῶ μόνον τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τὰ φαγητά, ἀλλὰ καὶ περισσότερον ἀπ' αὐτήν, τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα. Ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔφαγε καὶ ἦλθεν ἐδῶ μὲ τὴν ἁρμόζουσαν σωφροσύνην, C δὲ ὑστερεῖ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ νηστεύει, ὅπως πάλιν ἐκεῖνος ποὺ ἐνήστευσε καὶ δὲν προσέχει μὲ προθυμίαν καὶ ἀκρίβειαν εἰς ὅσα λέγονται, καμμίαν μεγάλην ὠφέλειαν δὲν θὰ ἔχῃ ἀπὸ τὴν νηστείαν. Διότι ἐκεῖνος ποὺ ἔφαγε καὶ ἔλαβε μέρος εἰς ἁγίαν συγκέντρωσιν μὲ τὴν πρέπουσαν προθυμίαν, εἶναι πολὺ καλύτερος ἀπὸ ἐκεῖνον, ποὺ τίποτε δὲν τρώγει καὶ ἀπουσιάζει ἀπ' αὐτήν. Διότι καμμίαν τοιαύτην ὠφέλειαν δὲν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ μᾶς δώσῃ τὸ νὰ μὴ φάγωμεν, ἐνῷ τὸ νὰ λάβωμεν μέρος εἰς πνευματικὴν διδασκαλίαν ὠφελεῖ καὶ μᾶς προσφέρει πολλὰ καλά.

Ποῦ ἀλλοῦ θὰ ἀκούσῃς αὐτὰ περὶ τῶν ὁποίων ἐδῶ φιλοσοφεῖς; Ἂν εἰς τὸ δικαστήριον μεταβῇς, φιλονεικίαι εἶναι ἐκεῖ καὶ διαμάχαι· ἂν εἰς τὸ βουλευτήριον, ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ φροντίδα διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις· ἂν εἰς οἰκίαν, ἡ ἀνησυχία τῶν ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων βασανίζει παντοῦ· ἂν εἰς τοὺς συλλόγους καὶ τὰ συνέδρια τῆς ἀγορᾶς, ὅλα ἐκεῖ εἶναι γήϊνα καὶ φθαρτά, διότι ἢ περὶ τροφίμων ἢ περὶ εἰσφορῶν ἢ περὶ πολυτελοῦς τραπέζης ἢ περὶ πωλήσεως κτημάτων D ἢ περὶ συμβολαίων ἄλλων ἢ περὶ διαθηκῶν ἢ περὶ κληρονομιῶν ἢ περὶ ἄλλων παρομοίων ὅλοι συζητοῦν. Καὶ εἰς αὐτὰς τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἂν εἰσέλθῃς, καὶ ἐκεῖ τὰ ἴδια θὰ ἀκούσῃς νὰ συζητοῦν, δηλαδὴ περὶ χρημάτων, περὶ δυναστείας, περὶ δόξης, ποὺ τιμᾶται εἰς τὴν γῆν καὶ τίποτε τὸ πνευματικόν. Ἐδῶ ὅμως ὅλως τὸ ἀντίθετον, περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐκεῖ πραγμάτων, περὶ ψυχῆς, περὶ τῆς ζωῆς μας, καὶ διατὶ ἐδημιουργήθημεν, καὶ διατὶ μένομεν ἐδῶ τόσον χρόνον, E καὶ διατὶ φεύγομεν ἀπ' ἐδῶ, καὶ τί μετὰ ταῦτα θὰ μᾶς διαδεχθῇ, καὶ διὰ ποῖον λόγον τὸ σῶμά μας εἶναι πήλινον καὶ ποία εἶναι ἡ φύσις τοῦ θανάτου, καὶ τί ἆρά γε εἶναι ἡ παροῦσα ζωή, καὶ ποία ἡ μέλλουσα καὶ τίποτε γενικῶς γήϊνον, ἀλλὰ ὅλα εἶναι πνευματικὰ ὅσα λέγονται. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ἀφοῦ λάβωμεν μεγάλα διὰ τὴν σωτηρίαν μας ἐφόδια, ἀπερχόμεθα ἀπὸ τὴν συγκέντρωσιν μὲ καλὰς ἐλπίδας.

2. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν κατεβάλαμεν τοὺς σπόρους εἰς μάτην, ἀλλά, ὅπως σᾶς παρεκάλεσα, ἐφέρατε ἐκείνους, ποὺ ἀπουσίασαν, 107 A ἐμπρὸς καὶ ἐμεῖς ἂς σᾶς ἀνταμείψωμεν καὶ ἀφοῦ σᾶς ὑπενθυμίσωμεν ὀλίγα ἀπὸ ὅσα πρωτύτερα σᾶς εἴπομεν, τὰ ὑπόλοιπα ἂς σᾶς ἀποδώσωμεν πάλιν.

Ποῖα λοιπὸν ἦσαν ἐκεῖνα, ποὺ προηγουμένως ἐλέχθησαν; Ἐζητούσαμεν νὰ μάθωμεν πῶς καὶ μὲ ποῖον τρόπον, πρoτοῦ δοθῶσιν αἱ Γραφαί, ᾠκονόμησε τὰ ἀφορῶντα ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ ἐλέγομεν, ὅτι διὰ τῆς κτίσεως ἐπαιδαγώγησε τὸ γένος μας, τὸν οὐρανὸν ἁπλώσας καὶ θέσας εἰς τὸ μέσον σὰν βιβλίον μέγιστον καὶ χρήσιμον καὶ εἰς ἀμαθεῖς καὶ σοφούς, καὶ πτωχοὺς καὶ πλουσίους, καὶ Σκύθας καὶ βαρβάρους, καὶ εἰς ὅλους γενικῶς τοὺς κατοίκους τῆς γῆς, βιβλίον πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ ὅλα ὅσα διδάσκονται. Πολλὰ εἴπομεν καὶ περὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νύκτας καὶ τῆς εὐταξίας τούτων καὶ τοῦ ρυθμοῦ, τὸν ὁποῖον μετ' ἀκριβείας διαφυλάττουν, B πολλὰ καὶ περὶ τοῦ χοροῦ τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους καὶ τῆς ἰσότητος αὐτῶν. Διότι ὅπως ἡ ἡμέρα δὲν ὑπερέχει ἀπὸ τὴν νύκτα οὔτε κατὰ μισὴ ὥρα καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ἔτσι καὶ αὗται ἐμοίρασαν μεταξύ των ὅλας τὰς ἡμέρας κατὰ ἴσα μέρη. Ἀλλὰ ὅπως καὶ προηγουμένως ἔλεγον, δὲν φανερώνει τὸν δημιουργὸν μόνον τὸ μέγεθος καὶ ἡ ὡραιότης τῆς κτίσεως, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς καὶ ὅτι οὗτος ἐγένετο παρὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους. C Φυσικὸς νόμος εἶναι τὸ νερὸ νὰ φέρεται ἐπάνω εἰς τὴν γῆν, τώρα ὅμως βλέπομεν τὸ ἀντίθετον· ἡ γῆ νὰ βαστάζεται ἀπὸ τὸ νερό. Φυσικὸς νόμος εἶναι τὸ πῦρ νὰ τρέχῃ πρὸς τὰ ἄνω, τώρα ὅμως τὸ ἀντίθετον βλέπομεν, αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου νὰ ἔχουν στραφῆ πρὸς τὴν γῆν καὶ τὰ νερὰ ἐνῷ εἶναι ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, δὲν τρέχουν πρὸς τὰ κάτω· καὶ ὁ ἥλιος ἐνῷ τρέχει κάτω ἀπ' αὐτά, οὔτε σβύνεται ὑπ' αὐτῶν, οὔτε ἐξαφανίζει τὴν ὑγρασίαν ἐκείνην. Ἀκόμη εἴπομεν, ὅτι ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὸ σύμπαν ἀπετελέσθη, ποὺ εἶναι ἀντίθετα καὶ ἐχθρικὰ μεταξύ των, καὶ τὸ ἕνα δὲν ἐξόντωσε τὸ ἄλλο, ἂν καὶ τὸ ἕνα εἶναι καταστρεπτικὸν εἰς τὸ ἄλλο. Ὅθεν εἶναι φανερόν, ὅτι κάποια δύναμις ἀόρατος περιορίζει τὴν καταστρεπτικήν των ἰδιότητα, D καὶ αὐτὴ εἶναι τοῦ Θεοῦ ἡ θέλησις. Εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον τοῦ λόγου θὰ ἐπιμείνω περισσότερον σήμερον, καὶ διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ νὰ συγκεντρώσετε τὴν διάνοιάν σας καὶ νὰ μὲ παρακολουθήσετε μὲ μεγάλην προσοχήν. Διὰ νὰ γίνῃ δὲ περισσότερον καταληπτὸν τὸ θαῦμα τοῦτο, ἀπὸ τὸ σῶμά μας θὰ πάρω τὰ ἐπιχειρήματα τῆς διδασκαλίας. Διότι καὶ τὸ σῶμά μας, τοῦτο τὸ μικρὸν καὶ βραχύ, ἀπὸ τέσσαρα στοιχεῖα ἀποτελεῖται, ἀπὸ τὸ αἷμα, ποὺ εἶναι θερμόν, ἀπὸ τὴν χολὴν τὴν ξανθήν, ποὺ εἶναι ξηρὸν στοιχεῖον, ἀπὸ τὸ φλέγμα ποὺ εἶναι ὑγρὸν καὶ ἀπὸ τὴν μαύρην χολήν, ποὺ εἶναι ψυχρὸν στοιχεῖον. Καὶ ἂς μὴ νομίσῃ κανεὶς ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι ξένος πρὸς τὴν ἐργασίαν μας, «διότι ὁ μὲν πνευματικὸς ἄνθρωπος κατανοεῖ

καὶ διακρίνει ὅλα, αὐτὸς ὅμως ἀπὸ κανένα μὴ πνευματικὸν δὲν κατανοεῖται» (Α´ Κορ. 2, 15). E Ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος μετεχειρίσθη γεωργικὰς γνώσεις ὁμιλῶν εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ εἶπε: «ἀνόητε, ἐκεῖνο ποὺ σπέρνεις σύ, δὲν λαμβάνει ζωήν, ἐὰν δὲν ἀποθάνῃ» (Α´ Κορ. 15, 36). Ἐὰν δὲ ὁ μακάριος ἐκεῖνος μετεχειρίζετο λόγους τῆς γεωργίας, δὲν δύναται κανεὶς νὰ κατηγορήσῃ οὔτε ἡμᾶς, ποὺ εἰσερχόμεθα εἰς ζητήματα τῆς ἰατρικῆς, διότι ὁ λόγος τώρα ἀναφέρεται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῶμεν τοιαῦτα παραδείγματα. Ὅπως λοιπὸν εἶπα ἀνωτέρω, ἀπὸ τέσσαρα στοιχεῖα ἀποτελεῖται τοῦτο τὸ σῶμά μας καὶ ἂν τὸ ἕνα ἐξεγερθῇ ἐναντίον τοῦ ὅλου σώματος, θάνατος προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐξέγερσιν ταύτην· παραδείγματος χάριν, ὅταν πλεονάσῃ ἡ χολή, προέρχεται πυρετὸς καὶ ἂν ὁ πλεονασμὸς αὐτὸς εἶναι ὑπερβολικός, 108 A γρήγορα ἐπέρχεται ὁ θάνατος. Πάλιν, ἐὰν πλεονάσῃ τὸ ψυχρὸν στοιχεῖον, παραλύσεις καὶ τρόμοι καὶ ἀποπληξίαι καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα νοσήματα γεννῶνται καὶ γενικὰ κάθε νόσημα ἀπὸ τὸν πλεονασμὸν τῶν στοιχείων τούτων γίνεται, ὅταν τὸ ἕνα περάσῃ τὰ ὅριά του καὶ ἐπιβληθῇ εἰς τὰ ἄλλα καὶ καταστρέψῃ τὴν μεταξὺ αὐτῶν συμμετρίαν.

Ἐρώτησε λοιπὸν ἐκεῖνον ποὺ λέγει, ὅτι ὅλα αὐτομάτως ἔγιναν καὶ μόνα τους διατηροῦνται. Ἐὰν τὸ βραχὺ καὶ μικρὸν τοῦτο σῶμα, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν βοήθειαν τῶν φαρμάκων, τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, B τῆς διοικούσης αὐτὸ ἐσωτερικῶς ψυχῆς, τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως καὶ ἀναριθμήτων ἄλλων πραγμάτων, δὲν δύναται διαρκῶς νὰ μένῃ εἰς εὐταξίαν, ἀλλὰ χάνεται καὶ ὑφίσταται πολλάκις ζημίαν, ὅταν γίνῃ μέσα του ταραχή, πῶς ἦτο δυνατὸν ὁ τόσος κόσμος, ποὺ περιλαμβάνει τόσους ὄγκους σωμάτων καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἴδια μὲ τὸ σῶμα στοιχεῖα νὰ μείνῃ ἐπὶ τόσον χρόνον ἀτάραχος, ἐὰν δὲν ὑφίστατο τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς μεγάλης προνοίας τοῦ Θεοῦ; Διότι θὰ ἦτο παράλογον καὶ ἀκατανόητον τὸ μὲν σῶμά μας, ποὺ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς προνοίας[40] μόλις νὰ ἠμπορῇ νὰ συντηρηθῇ, ὁ δὲ τόσος κόσμος, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ δι᾽ αὐτὸν καμμία πρόνοια, C ἐπὶ τόσα ἔτη νὰ μὴ πάθῃ τίποτε ἐξ ἐκείνων, ποὺ παθαίνει τὸ σῶμά μας. Πῶς δηλαδὴ οὔτε ἕνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ταῦτα λέγε μου, δὲν ἐπέρασε τὰ ὅριά του καὶ δὲν κατέστρεψεν ὅλα τὰ ἄλλα; Ποῖος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τὰ συνήνωσε; Ποῖος τὰ ἔδεσε, ποῖος τὰ ἐχαλιναγώγησε, ποῖος ἐπὶ τόσον χρόνον τὰ συντηρεῖ; Διότι, ἐὰν μὲν τὸ σύμπαν ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἕνα μόνον καὶ ἁπλοῦν στοιχεῖον, δὲν θὰ ἦτο ἀδύνα-

40. Δηλαδὴ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἐξωτερικῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν.

τον αὐτὸ ποὺ λέγω, ὅταν ὅμως πολλὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα καὶ ἀντιμάχονται μεταξύ των, ποῖος εἶναι τόσον ἀνόητος ὥστε νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι μόνα τους συνηνώθησαν ταῦτα καὶ κατόπιν μόνα τους διετηρήθησαν; D Διότι ἐὰν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ὄχι ἐκ φύσεως, ἀλλὰ ἐκ προαιρέσεως εὑρισκόμεθα μεταξύ μας εἰς ἐχθρικὰς σχέσεις, δὲν ἠμποροῦμεν μόνοι μας, ἀλλὰ ἔχομεν ἀνάγκην ἄλλου, ἐν ὅσῳ διαρκεῖ ἡ ἔχθρα, νὰ μᾶς συμφιλιώσῃ μὲ τὸν ἐχθρόν μας, καὶ μετὰ τὴν συμφιλίωσιν νὰ μᾶς συσφίξῃ τὰς σχέσεις καὶ πείσῃ νὰ μὴ ἐπανέλθωμεν πάλιν εἰς τὴν ἔχθραν, πῶς ἦτο δυνατὸν τὰ στοιχεῖα τοῦ σύμπαντος, ποὺ δὲν ἔχουν λογικὸν καὶ αἴσθησιν καὶ ἐκ φύσεως εὑρίσκονται μεταξύ των εἰς ἐχθρικὰς σχέσεις, νὰ συνενωθοῦν καὶ συμβιβασθοῦν μεταξύ των καὶ μείνουν μαζί, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε κάποια ἀκατανόητος δύναμις, E ἡ ὁποία καὶ τὰ συνήνωσε εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ κατόπιν τὰ συγκρατεῖ διαρκῶς συνηνωμένα;

3. Δὲν βλέπεις, πῶς τοῦτο τὸ σῶμα, ὅταν ἡ ψυχὴ ἀπομακρυνθῇ ἀπ᾽ αὐτοῦ, καταρρέει καὶ μαραίνεται καὶ χάνεται καὶ κάθε στοιχεῖον αὐτοῦ ἐπανέρχεται εἰς τὸ εἶδος του; Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου θὰ ἐγίνετο, ἐὰν ἡ δύναμις, ἡ ὁποία διαρκῶς τὸν κυβερνᾷ, τὸν ἄφινεν ἔρημον τῆς προνοίας αὐτῆς. Διότι ἐὰν πλοῖον χωρὶς κυβερνήτην δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἀλλὰ καταποντίζεται εὔκολα, ὁ κόσμος πῶς θὰ ὑπῆρχεν ἐπὶ τόσον χρόνον ἐὰν κανένα δὲν εἶχε ὡς κυβερνήτην; Καὶ διὰ νὰ μὴ εἴπω τίποτε περισσότερον, 109 A νόμισε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι πλοῖον, ὅτι ὡς βάσιν (καρῖναν) ἔχει τὴν γῆν, ὡς πανιὰ τὸν οὐρανόν, ὡς ἐπιβάτας τοὺς ἀνθρώπους, ὡς πέλαγος τὴν ἄβυσσον, ποὺ εἶναι κάτω· πῶς λοιπὸν ἐπὶ τόσον χρόνον δὲν ἔγινε ναυάγιον; Ἄφησε ἕνα πλοῖον μίαν μόνον ἡμέραν χωρὶς κυβερνήτην καὶ ναύτας καὶ θὰ τὸ ἴδῃς νὰ καταποντίζεται ἀμέσως, ἐνῷ ὁ κόσμος κανένα τοιοῦτον δὲν ἔπαθε, ἂν καὶ ὑπάρχῃ ἐπὶ πέντε χιλιάδες καὶ πολὺ περισσότερα χρόνια.

Καὶ διατί λέγω πλοῖον; Καλύβαν μικρὰν ἔστησε κάποιος εἰς τὰ ἀμπέλια καὶ ὅταν ἐμάζευσε τὸν καρπόν, τὴν ἀφῆκεν ἔρημον καὶ δὲν διατηρεῖται πολλὲς φορὲς οὔτε ἐπὶ δύο μόνον ἡμέρας, ἀλλὰ διαλύεται καὶ καταστρέφεται γρήγορα. Ἔπειτα, καλύβα μὲν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σταθῇ εἰς τὴν θέσιν της, χωρὶς νὰ ἔχει ἐκεῖνον, ποὺ προνοεῖ δι᾽ αὐτήν, δημιούργημα δὲ τόσον μεγάλον, B τόσον ὡραῖον καὶ θαυμαστὸν καὶ νόμοι νύκτας καὶ ἡμέρας καὶ ἐναλλασσόμεναι χορεῖαι τῶν ὡρῶν καὶ δρόμος τῆς φύσεως ποικίλος καὶ διάφορος, εἰς τὴν ξηράν, εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τὸν ἀέρα καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, ποὺ πετοῦν καὶ κολυμβοῦν καὶ βα-

όζουν καὶ σύρονται μὲ τὴν κοιλιά, καὶ τὸ σπουδαιότερον ὅλων τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνουν ἐπὶ τόσον χρόνον σταθερὰ καὶ ἀμετακίνητα χωρὶς νὰ ἔχουν καμμίαν ὑπὲρ αὐτῶν πρόνοιαν;

Διότι ἐκτὸς αὐτῶν ποὺ ἐλέχθησαν, κάμε μου τὴν χάριν νὰ περάσῃς μὲ τὴν φαντασίαν τὰ λειβάδια, τοὺς ὡραίους κήπους, τὰ γένη τῶν λουλουδιῶν, τὰ βότανα ὅλα, τὰς ἀνάγκας των, τὴν εὐωδίαν, τὰ σχήματα, τὴν στάσιν, τὰ ὀνόματα αὐτῶν μόνον, τὰ δένδρα τὰ καρποφόρα **C** καὶ τὰ ἄκαρπα, τὴν φύσιν τῶν μετάλλων, τῶν ζώων τῶν θαλασσίων, τῶν χερσαίων, τῶν κολυμβώντων, τῶν πετώντων εἰς τὸν ἀέρα, τὰ ὄρη, τὰς κοιλάδας μὲ τὰ πολλὰ δένδρα, τὰ δάση, τοὺς κάτω ἀνθοστολίστους τόπους, τοὺς ἐπάνω ἀνθοστολίστους (διότι ὅπως εἰς τὴν γῆν, ἔτσι καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ὑπάρχουν ἀνθότοποι), τὰ διάφορα ἄνθη τῶν ἄστρων, κάτω εἶναι τριαντάφυλλα καὶ ἄνω τὸ οὐράνιον τόξον.

Θέλεις καὶ εἰς τὰ πτηνὰ νὰ σοῦ δείξω ὡραῖα πράγματα σὰν ἀνθοτόπια; Πρόσεξε τοῦ παγωνιοῦ τὸ σῶμα, τοῦ ὁποίου οἱ ποικιλίες τῶν χρωματισμῶν ὑπερβαίνουν κάθε βάψιμον, καὶ τὰς στρουθοκαμήλους τῶν ὁποίων τὰ πούπουλα ἔχουν τὸ χρῶμα τῆς πορφύρας. Σκέψου, παρακαλῶ, τὴν ὡραιότητα τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ὁποία ἂν καὶ ἐπέρασε τόσος χρόνος δὲν ἠλαττώθη, ἀλλὰ εἶναι λαμπρὸς καὶ στιλπνὸς σὰν νὰ κατεσκευάσθη σήμερον, τὴν δύναμιν τῆς γῆς, πῶς δὲν ἀδυνάτισεν ἡ κοιλία της νὰ γεννᾷ ἐπὶ τόσον χρόνον. **D** Σκέψου ἀκόμη τὰς πηγάς, πῶς ἀναβλύζουν καὶ δὲν ἐσταμάτησαν ἀπὸ τότε, ποὺ ἔγιναν, νὰ ἀναβλύζουν διαρκῶς ἡμέραν καὶ νύκτα. Σκέψου τὴν θάλασσαν, ἡ ὁποία ἂν καὶ δέχεται τόσους ποτάμους, δὲν ἐπέρασε τὰ ὅριά της. Ἀλλὰ ἕως πότε θὰ ματαιοπονοῦμεν, ἀφοῦ αὐτὰ δὲν τελειώνουν ποτέ; Ἀξίζει διὰ κάθε ἕνα ἐξ αὐτῶν, ποὺ ἀνεφέραμεν, νὰ λέγωμεν: «πόσον μεγάλα καὶ θαυμαστὰ εἶναι τὰ ἔργα σου, Κύριε· ὅλα ἀνεξαιρέτως μὲ σοφίαν τὰ ἐδημιούργησες» (Ψαλμ. 103, 24). Ἀλλὰ ποῖον λογικὸν λόγον θὰ εἴπουν οἱ ἄπιστοι, ὅταν ἀναφέρωμεν εἰς αὐτοὺς τὸ μέγεθος, τὴν ὡραιότητα τῆς κτίσεως, τὴν μεγαλοδωρίαν, τὴν ἀφθονίαν εἰς ὅλα;

Μὰ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἔγκλημα, λέγουν, ὅτι ὁ Θεὸς τόσον ὡραῖον καὶ μεγάλον ἐδημιούργησε τὸν κόσμον τοῦτον· **E** διότι ἐὰν δὲν τὸν ἔκανε τόσον ὡραῖον καὶ μεγάλον, δὲν θὰ τὸν ἐθεοποιούσαμεν, ἐνῷ τώρα μᾶς παρέσυρε τὸ μέγεθος καὶ ἡ ὡραιότης αὐτοῦ καὶ ἐνομίσαμεν ὅτι εἶναι Θεός. Ἀλλὰ ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι ἀβάσιμος. Διότι, οὔτε τὸ μέγεθος, οὔτε τὸ κάλλος τῆς κτίσεως εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀσεβείας ταύτης, ἀλλ᾽ ἡ ἐκείνων ἀνοησία, ἀποδεικνύεται ἀπὸ

ἡμᾶς, ποὺ τίποτε τοιοῦτον ποτὲ δὲν ἐπάθαμεν. Διατί δὲν ἐθεοποιήσαμεν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς; **110 A** Δὲν τὸν βλέπομεν μὲ τὰ ἴδια μάτια; Δὲν ἀπολαμβάνομεν ἀπὸ τὴν κτίσιν τὰ ἴδια καλά, τὰ ὁποῖα καὶ ἐκεῖνοι; Δὲν ἔχομεν τὴν ἰδίαν ψυχήν; Δὲν ἔχομεν τὸ αὐτὸ σῶμα καὶ τὴν αὐτὴν γῆν πατοῦμεν; Πῶς ἡμᾶς δὲν μᾶς ἔπεισεν ἡ ὡραιότης καὶ τὸ μέγεθος τῆς φύσεως νὰ σκεφθῶμεν τὰ ἴδια μὲ ἐκείνους; Ὅτι δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ αἰτία, ἀποδεικνύεται ὄχι μόνον ἀπ᾽ αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων λόγων. Ὅτι δηλαδὴ δὲν ἐθεοποίησαν τὸν κόσμον παρασυρθέντες ἀπὸ τὸ κάλλος του, ἀλλὰ ἕνεκα τῆς ἀνοησίας των, ἀποδεικνύεται ἂν τοὺς ὑποβάλωμεν τὴν ἐρώτησιν, διὰ ποῖον λόγον προσεκύνησαν ὡς Θεὸν τὸν πίθηκον, τὸν κροκόδειλον, τὸν σκύλον καὶ τὰ εὐτελέστερα ἐκ τῶν ζώων; Πράγματι «ἀπεδείχθησαν ἀνόητοι μὲ τοὺς ψευδεῖς καὶ πλανεμένους συλλογισμούς τους καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος καὶ ἀνίκανος νὰ καταλάβῃ τὰ ἀληθῆ καὶ τὰ πρέποντα διάνοιά τους. Καὶ ἐνῷ ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι σοφοὶ ἔγιναν μωροὶ καὶ ἀνόητοι» (Ρωμ. 1, 21 - 22). **B** Ἀλλὰ δὲν θὰ ἀπολογηθῶμεν μόνον μὲ αὐτά, θὰ προσθέσωμεν καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη.

4. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς προεγνώριζε τὴν δικαιολογίαν αὐτῶν ταύτην, μὲ τὴν σοφίαν του τὴν ἀφῄρεσε. Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον θαυμαστὸν καὶ μεγάλον ἔκαμε τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ φθαρτὸν καὶ πρόσκαιρον, καὶ ἔβαλε μέσα του πολλὲς ἀποδείξεις τῆς ἀδυναμίας του· καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἔκαμεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους, τὸ ἔκαμε καὶ εἰς τὸν κόσμον ὁλόκληρον. Τί δὲ ἔκαμε εἰς τοὺς Ἀποστόλους; Ἐπειδὴ πολλὰ μεγάλα καὶ παράδοξα θαύματα ἔκαμνον (Πράξ. 2, 43), ἄφησεν αὐτοὺς συνεχῶς νὰ μαστιγώνωνται, νὰ διώκωνται, νὰ μένουν εἰς τὴν φυλακήν, **C** νὰ περιπίπτουν εἰς σωματικὰς ἀσθενείας, εἰς διαρκεῖς νὰ εὑρίσκωνται θλίψεις, διὰ νὰ μὴ νομίσουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὸ μέγεθος τῶν σημείων αὐτῶν ὅτι εἶναι θεοί. Διὰ τοῦτο, ἐνῷ τοὺς ἔδωκε τόσην χάριν, ἀφῆκε τὸ σῶμα των νὰ εἶναι θνητόν, σὲ πολλοὺς δὲ καὶ φιλάσθενον καὶ δὲν ἐθεράπευσε τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν διὰ νὰ ἀποτελῇ αὐτὴ ἀπόδειξιν ὅτι εἶναι ἄνθρωποι. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι λόγος ἰδικός μου, ἀλλὰ αὐτοῦ τοῦ Παύλου, ὁ ὁποῖος λέγει. «Διότι καὶ ἂν θελήσω νὰ καυχηθῶ, δὲν θὰ εἶμαι ἄφρων καὶ ἀνόητος, διότι θὰ εἴπω ἀλήθειαν. Δυσκολεύομαι ὅμως νὰ καυχηθῶ διὰ νὰ μὴ μοῦ λογαριάσῃ κανεὶς παραπάνω ἀπ᾽ ἐκεῖνο ποὺ βλέπει εἰς ἐμὲ ἢ ἀκούει ἀπὸ ἐμὲ» (Β´ Κορ. 12, 6). Καὶ πάλιν· «ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον εἰς ὀστράκινα σκεύη» **D** (Β´ Κορ. 4, 7). Τί δὲ σημαίνει τὸ εἰς ὀστράκινα σκεύη; **D** Εἰς τὸ σῶμα τοῦτο τὸ θνητὸν καὶ

πρόσκαιρον. Διότι ὅπως τὸ ὄστρακον[41] ἀπὸ λάσπην καὶ φωτιὰν γίνεται, ἔτσι καὶ τὸ σῶμα τῶν ἁγίων ἐκείνων, ἐπειδὴ ἦτο πήλινον καὶ ἐδέχθη τὴν ἐνέργειαν τοῦ πνευματικοῦ πυρὸς ἔγινεν ὄστρακον. Καὶ διατὶ ἔγινε τοῦτο, καὶ τόσον θησαυρὸν καὶ πλοῦτον χαρισμάτων ἔβαλε μέσα εἰς θνητὸν καὶ φθαρτὸν σῶμα; «Διὰ νὰ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ δύναμις ἡ ὁποία νικᾶ τὰ ἐμπόδια καὶ τοὺς κινδύνους μας προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ὄχι ἀπὸ ἡμᾶς» (αὐτόθι). Διότι ὅταν ἴδης τοὺς Ἀποστόλους νὰ ἀνασταίνουν νεκροὺς αὐτοὶ δὲ νὰ εἶναι ἀσθενεῖς καὶ νὰ μὴ ἠμποροῦν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν, θὰ καταλάβης καλά, ὅτι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν δύναμιν ἐκείνου, ποὺ τοὺς ἀνασταίνει, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. **E** Ὅτι δὲ ἦσαν συνεχῶς ἀσθενεῖς ἄκουσε τί λέγει ὁ Παῦλος διὰ τὸν Τιμόθεον. «Νὰ χρησιμοποιῇς ὀλίγον κρασὶ διὰ τὸ στομάχι σου καὶ τὰς συχνὰς ἀσθενείας σου» (Α´ Τιμ. 5, 25). Καὶ πάλιν περὶ ἄλλου γράφει: Τὸν Τρόφιμον ἀφῆκα ἄρρωστον εἰς τὴν Μίλητον (Β´ Τιμ. Δ´ 20). Καὶ εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολὴν (2, 17) ἔγραφεν ὅτι ὁ «Ἐπαφρόδιτος ἠσθένησε βαρειὰ καὶ ἐπλησίασε νὰ ἀποθάνη». Διότι, ἐὰν παρ' ὅλας αὐτὰς τὰς ἀδυναμίας των, οἱ ἄνθρωποι τοὺς ἐνόμισαν ὅτι εἶναι Θεοὶ καὶ ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς προσφέρουν θυσίαν λέγοντες: «Οἱ Θεοὶ ἔγιναν ὅμοιοι μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς» (Πράξ. 14, 11). Ἐὰν δὲν εἶχον καὶ αὐτὰς τὰς ἀδυναμίας, 101 **A** εἰς ποῖον σημεῖον ἀσεβείας δὲν θὰ ἔφθανον βλέποντες τὰ θαύματα αὐτῶν; Καθὼς λοιπὸν ἐδῶ, διὰ τὸ μέγεθος τῶν θαυμάτων, καὶ τὴν φύσιν αὐτῶν ἀφῆκε νὰ μένη εἰς ἀδυναμίαν καὶ τοὺς ἀλλεπαλλήλους πειρασμοὺς ἐπέτρεψε, διὰ νὰ μὴ νομίσουν οἱ ἄνθρωποι ὅτι εἶναι Θεοί, ἔτσι καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως κάτι παρόμοιον μὲ αὐτὰ ἔκαμε, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἔκαμε ὡραίαν καὶ μεγάλην καὶ ἀφ' ἑτέρου φθαρτήν. Καὶ περὶ τῶν δύο τούτων ἰδιοτήτων τῆς κτίσεως φιλοσοφοῦν αἱ Γραφαί. Ὁ μὲν ἕνας συγγραφεὺς αὐτῆς ὁμιλῶν διὰ τὸ κάλλος τοῦ Οὐρανοῦ ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς: «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴν ἔνδοξον σοφίαν τοῦ Θεοῦ» (Ψαλ. 18, 2). Καὶ πάλιν ἄλλος λέγει: «Ἐκεῖνος ποὺ ἔστησε τὸν οὐρανὸν σὰν θόλον καὶ ἅπλωσεν αὐτὸν σὰν σκηνὴν ἐπάνω εἰς τὴν γῆν» (Ἠσαΐας 40, 22) καὶ αὐτὸς πάλιν: «Ἐκεῖνος ποὺ κατέχει τὸν γῦρον τοῦ οὐρανοῦ» (αὐτόθι 6, 23). **B** Ἄλλος δὲ διὰ νὰ ἀποδείξη ὅτι ἂν καὶ εἶναι ὡραῖος καὶ μεγάλος, εἶναι ὅμως φθαρτὸς καὶ πρόσκαιρος, λέγει τὰ ἑξῆς: «Σύ, Κύριε, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς δημιουργίας ἐστήριξας τὴν γῆν σὰν ἐπάνω εἰς θεμέλιον στερεὸν καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἶναι οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ θὰ

41. Ὄστρακον ἐνταῦθα σημαίνει ἀγγεῖον πήλινον, κεραμίδι.

καλασθοῦν καὶ θὰ ἀλλάξουν τὸ σημερινόν των σχῆμα. Σὺ ὅμως παραμένεις ἀναλλοίωτος καὶ ἀμετάβλητος. Καὶ ὅλος ὁ κόσμος σὰν ἔνδυμα θὰ παλιώση καὶ σὰν ἐξωτερικὸν ροῦχον, ποὺ περιβάλλονται οἱ ἄνθρωποι, θὰ τὸν γυρίσης καὶ θὰ τὸν περιτυλίξης καὶ θὰ ἀλλάξη γινόμενος καινούργιος» (Ψαλ. 101, 26 - 27).

Καὶ διὰ τὸν ἥλιον, λέγει πάλιν ὁ Δαυῒδ ὅτι εἶναι σὰν τὸν «νυμφίον, ποὺ ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν νυμφικὸν θάλαμον στολισμένος μὲ ἐκθαμβωτικὰ καὶ ἀπαστράπτοντα ἐνδύματα. Καὶ ὁμοιάζει μὲ γίγαντα ἀκούραστον ποὺ μὲ εὐχαρίστησιν προχωρεῖ, ἵνα διατρέξη καθ' ἑκάστην τὸν δρόμον του.» (Ψαλ. 18, 6). Εἶδες πῶς σοῦ παρέστησε τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἄστρου τούτου; Σὰν τὸν νυμφίον ποὺ ἐξέρχεται ἀπὸ κάποιον νυμφικὸν θάλαμον, ἔτσι καὶ ὁ ἥλιος μεγαλοπρεπῶς ἀφίνει τὰς ἀκτῖνας του εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ σὰν με κροκωτὸν[42] παραπέτασμα **C** στολίζει τὸν οὐρανὸν καὶ χρωματίζει μὲ τριανταφυλλὶ χρῶμα τὰ σύννεφα καὶ τρέχει κάθε ἡμέραν ἀνεμπόδιστα καὶ κανένα κώλυμα δὲν συναντᾷ εἰς τὴν διαδρομήν του. Εἶδες λοιπὸν τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ; Βλέπε τώρα καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ.

Καὶ τὴν ἀδυναμίαν ταύτην φανερώνων κάποιος σοφὸς ἔλεγε: «Τί ὑπάρχει φωτεινότερον ἀπὸ τὸν ἥλιον; Καὶ τοῦτο ἐκλείπει» (Σοφ. Σειράχ. 17, 31). Καὶ ὄχι μόνον ἐκ τοῦ χωρίου τούτου φαίνεται ἡ ἀδυναμία του, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν νεφῶν. Ὅταν λοιπὸν κάτω ἀπὸ τὰς ἀκτῖνας εὑρέθη σύννεφον, ἐνῷ πολλὲς φορὲς ἔρριχνε τὰς ἀκτῖνας καὶ προσεπάθησε νὰ διαρρήξη αὐτό, δὲν τὸ κατώρθωσε, **D** διότι εἶχε τοῦτο πάχος περισσότερον τοῦ συνήθους καὶ δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ τὸ διαπεράση. Ἀλλὰ τρέφει τοὺς σπόρους, θὰ μοῦ εἰπῇς. Καὶ ὅμως δὲν τοὺς τρέφει μόνος αὐτός. Οἱ σπόροι ἔχουν ἀνάγκην καὶ χώματος καὶ ὑγρασίας καὶ βροχῶν καὶ ἀνέμων καὶ τῆς συνδρομῆς τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους διὰ νὰ βλαστήσουν· καὶ ἂν δὲν συνδράμουν ὅλα αὐτά, περιττὴ ἀποβαίνει ἡ χρησιμότης τοῦ ἡλίου.

Τοῦτο δέ, τὸ νὰ ἔχη ἀνάγκην τῆς βοηθείας ἄλλων, διὰ νὰ κάμη αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμεῖ, δὲν εἶναι ἴδιον Θεοῦ, διότι ἡ κυριωτέρα ἰδιότης τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ νὰ μὴ ἔχη ἀνάγκην κανενός. Αὐτὸς λοιπὸν (ὁ Θεὸς) δὲν ἔβγαλε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ σπέρματα ἀπὸ τὴν γῆν, ἀλλὰ διέταξε μόνον καὶ ὅλα ἐβλάστησαν. Διὰ νὰ μάθης πάλιν ὅτι ὄχι ἡ φύσις τῶν στοιχείων, ἀλλὰ ἡ διαταγὴ αὐτοῦ δημιουργεῖ τὰ πάντα, ἐδημιούργησε τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας, καὶ εἰς τὴν ἐ-

42. Πολυτελέστατον ὕφασμα ὑφασμένον μὲ λεπτοτάτην κρόκην.

ποχὴν τῶν Ἰουδαίων **E** τὸ μάννα ἔρριψε ἀπὸ τὸν οὐρανὸν χωρὶς νὰ λάβῃ κανενὸς ἀνάγκην. «Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγει, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς» (Ψαλμ. 77, 24). Καὶ τί λέγω ὅτι ὁ ἥλιος ἔχει ἀνάγκην καὶ ἄλλων παραγόντων διὰ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς σπόρους ἀνάπτυξιν καὶ ζωὴν ἀφοῦ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔχει τὴν ἀνάγκην πολλῶν διὰ τὴν συντήρησίν του καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπαρκέσῃ διὰ τὸν ἑαυτόν του; Διότι καὶ διὰ νὰ βαδίζῃ ἔχει ἀνάγκην τοῦ οὐρανοῦ, ποὺ εὑρίσκεται ὑποκάτω αὐτοῦ ὡς ἔδαφος,[13] καὶ διὰ νὰ φαίνεται ἔχει ἀνάγκην τῆς καθαρότητος καὶ λεπτότητος τοῦ ἀέρος, ὥστε ἂν γίνῃ οὗτος πυκνὸς πέραν τοῦ κανονικοῦ, **112 A** ἀδυνατεῖ νὰ δείξῃ ἐκεῖνος τὸ φῶς του καὶ διὰ νὰ μὴν εἶναι εἰς ὅλους ἀνυπόφορος καὶ μὴ κατακαύσῃ τὰ πάντα ἔχει ἀνάγκην πάλιν ψυχρότητος καὶ δροσιᾶς. Ἀφοῦ λοιπὸν καὶ ἄλλα στοιχεῖα φαίνονται δυνατώτερα αὐτοῦ καὶ τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ διορθώνουν (δυνατώτερα εἶναι τὰ σύννεφα καὶ οἱ τοῖχοι καὶ μερικὰ ἄλλα σώματα, ποὺ ἀποκρύπτουν τὸ φῶς αὐτοῦ, διορθώνουν δὲ τὴν ὑπερβολικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν ἡ δροσιά, αἱ πηγαί, καὶ ἡ ψυχρότης τοῦ ἀέρος) πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι οὗτος Θεός; Διότι ὁ Θεὸς πρέπει νὰ εἶναι τέλειος καὶ νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην κανενὸς καὶ νὰ εἶναι εἰς ὅλα ἡ αἰτία ὅλων τῶν καλῶν καὶ νὰ μὴ ὑφίσταται κανένα ἐμπόδιον, καθὼς λέγει περὶ Θεοῦ ὁ Παῦλος καὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας, ὁ ὁποῖος λέγει τὰ ἑξῆς, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ: **B** «Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει ὁ Κύριος». Καὶ πάλιν «Θεὸς πλησίον εὑρισκόμενος καὶ ὄχι μακρὰν εἶμαι ἐγὼ» (Ἱερ. 23, 24). Καὶ ὁ Δαυῒδ λέγει: «Εἶπα εἰς τὸν Κύριον σὺ εἶσαι ὁ πραγματικὸς Κύριός μου, διότι δὲν ἔχεις ἀνάγκην τῶν δώρων μου» (Ψαλμ. 15, 2). Ὁ δὲ Παῦλος θέλων νὰ φανερώσῃ ὅτι ὁ Θεὸς κανενὸς δὲν ἔχει ἀνάγκην καὶ ὅτι τὰ δύο ταῦτα, ἤτοι ἡ ἔλλειψις ἀναγκῶν καὶ ὅτι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ χορηγεῖ ὅλα εἰς ὅλους, ἀνήκουν κυρίως εἰς τὸν Θεόν, ὡς ἑξῆς ἐκφράζεται: «Ὁ Θεὸς ποὺ ἐδημιούργησε τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τίποτε, ἀφοῦ αὐτὸς δίδει εἰς ὅλα τὰ ζῶντα δημιουργήματά του ζωὴν καὶ ἀναπνοὴν καὶ ὅλα ὅσα πρὸς συντήρησίν των χρειάζονται» (Πράξ. 17, 24 - 25).

5. Ἦτο λοιπὸν δυνατὸν καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς φύσεως νὰ ἐξετάσωμεν, τὸν οὐρανόν, τὸν ἀέρα, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ νὰ δείξωμεν τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν **C** καὶ πῶς ἕκαστον ἔχει ἀνάγκην τοῦ πλησίον του καὶ χωρὶς τὴν βοήθειαν αὐτοῦ χάνεται καὶ καταστρέφεται. Διότι καὶ ἡ γῆ, ἐὰν τὴν ἐγκαταλείψουν αἱ πηγαὶ καὶ ἡ ὑγρασία, ποὺ ἐνσπείρεται

13 Ἰδὲ ὑποσημείωσιν, 38.

εἰς αὐτὴν ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς ποταμούς, γρήγορα θὰ κατακαῇ καὶ θὰ χαθῇ. Καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς φύσεως ἔχουν τὴν ἀνάγκην τὸ ἕνα τοῦ ἄλλου. Καὶ ὁ ἀέρας ἔχει ἀνάγκην τοῦ ἡλίου καὶ ὁ ἥλιος τοῦ ἀέρος. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ κάμωμεν μακρότερον τὸν λόγον, ἀφοῦ μὲ ὅσα εἴπομεν ἀρκετὰς ἀφορμὰς ἐδώσαμεν εἰς ὅσους ἐπιθυμοῦν νὰ ἐρευνήσουν τὸ θέμα τοῦτο, θὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς αὐτά. Διότι ἐὰν ὁ ἥλιος, ποὺ εἶναι τὸ θαυμαστότερον ἀπὸ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, εἶναι τόσον ἀδύνατος καὶ ἐλλιπής, πολὺ περισσότερον εἶναι τοιαῦτα τὰ ἄλλα στοιχεῖα αὐτῆς. Ἀλλά, ὅπως εἶπον, αὐτὸ τὸ ζήτημα θὰ τὸ ἀφίσω νὰ τὸ ἐξετάσουν οἱ φιλόπονοι ἀκροαταί μου καὶ ἐγὼ τώρα μὲ βάσιν τὴν Γραφὴν θὰ σᾶς ἀποδείξω **D** ὅτι ὄχι μόνον ὁ ἥλιος ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος αὐτὸς ὁ κόσμος εἶναι φθαρτὸς καὶ πρόσκαιρος. Διότι, ἀφοῦ τὰ στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται, εἶναι καταστρεπτικὰ τὸ ἕνα τοῦ ἄλλου, καὶ ἐλαττώνει τὴν δύναμιν τοῦ ἡλίου ἡ ὑπερβολικὴ ψυχρότης, καταστρέφει δὲ τὴν ψυχρότητα ἡ ἐπικράτησις τῆς θερμότητος καὶ τὰς ἀντιθέτους ποιότητας καὶ διαθέσεις μεταξύ των ἐνεργοῦν καὶ πάσχουν τὰ στοιχεῖα, εἶναι ὁλοφάνερον πλέον ὅτι αὐτὰ ἐπιφέρουν μεγάλην φθορὰν εἰς τὸ σύμπαν καὶ ὅτι ὅλα ὅσα φαίνονται εἶναι ὡς τὸ σῶμα φθαρτά. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ λόγος οὗτος εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας ἁπλότητα, ἐμπρὸς ἂς σᾶς μεταφέρωμεν εἰς τὴν γλυκεῖαν πηγὴν τῆς Γραφῆς διὰ νὰ ἀναπαύσωμεν τὴν ἀκοήν σας. Διότι δὲν θὰ σᾶς ὁμιλήσωμεν χωριστὰ διὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, **E** ἀλλὰ περὶ ὅλης μαζὶ τῆς κτίσεως θὰ σοῦ δείξωμεν τὸν Ἀπόστολον νὰ λέγῃ τὸ ἴδιον καὶ σαφῶς νὰ τονίζῃ ὅτι ὅλη ἡ κτίσις δουλεύει εἰς τὴν φθορὰν καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν δουλεύει, καὶ πότε θὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτὴν τὴν δουλείαν, καὶ ποῦ θὰ καταλήξῃ. Διότι ἀφοῦ εἶπεν ὅτι «δὲν εἶναι ἄξια νὰ συγκριθοῦν ὅσα ὑποφέρομεν εἰς τὸν τωρινὸν καιρὸν **113 A** πρὸς τὴν δόξαν ποὺ θὰ δοθῇ εἰς ἡμᾶς», προσέθεσε, διότι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις μὲ μεγάλην ἀνυπομονησίαν περιμένει τὴν ἔνδοξον φανέρωσιν τῶν παιδιῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ματαιότητα ἡ κτίσις ὑπεδουλώθη ὄχι μὲ τὴν θέλησίν της, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Θεὸν ποὺ τὴν ὑπέταξε μὲ κάποιαν ἐλπίδα» (Ρωμ. 8, 19—20). Μὲ αὐτὰ λέγει τὰ ἑξῆς: Φθαρτὴ ἡ κτίσις ἔγινε. Αὐτὸ σημαίνει ἡ φράσις «εἰς τὴν ματαιότητα ὑπεδουλώθη». Φθαρτὴ δὲ ἐγένετο, διότι ἔτσι τὸ ἠθέλησεν ὁ Θεός. Διέταξε δὲ ὁ Θεὸς τοῦτο ἐξ αἰτίας τοῦ γένους τοῦ ἰδικοῦ μας. Ἀφοῦ φθαρτὸν ἄνθρωπον ἔμελλε νὰ τρέφῃ, φθαρτὴ ἔπρεπε καὶ αὐτὴ νὰ εἶναι, διότι φθαρτὰ σώματα δὲν ἔπρεπε νὰ κατοικοῦν μέσα εἰς ἄφθαρτον κτίσιν. Ἀλλ' ὅμως δὲν θὰ παραμείνῃ διὰ παντὸς τοιαύτη, ἀλλὰ «καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις θὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν δου-

λείαν τῆς φθορᾶς» (Ρωμ. 8, 21). **B** Ἔπειτα διὰ νὰ φανερώσῃ πότε τοῦτο θὰ γίνῃ καὶ διὰ ποίους, προσέθεσε: «διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐνδόξου καταστάσεως τῶν παιδιῶν τοῦ Θεοῦ.» (Αὐτόθι). Ὅταν θὰ ἀναστηθῶμεν, λέγει μὲ αὐτά, καὶ θὰ λάβωμεν ἄφθαρτα σώματα, τότε καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα καὶ τῆς γῆς καὶ ὅλης τῆς κτίσεως ἄφθαρτον θὰ εἶναι καὶ ἀθάνατον. Ὅταν λοιπὸν ἴδῃς τὸν ἥλιον νὰ ἀνατείλλῃ, θαύμασε τὸν δημιουργὸν αὐτοῦ· ὅταν ἴδῃς αὐτὸν νὰ κρύπτεται καὶ ἐξαφανίζεται, ἐννόησον τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν ἀδυναμίαν καὶ νὰ μὴ τὸν προσκυνήσῃς ὡς Θεόν.

Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον εἰς τὴν φύσιν τῶν στοιχείων ἐνέβαλεν ὁ Θεὸς δείγματα τῆς ἀδυναμίας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ εἶναι δοῦλοι αὐτοῦ, διέταξε νὰ δώσωσι διαταγὰς εἰς αὐτά, ὥστε καὶ ἂν ἀπὸ τῆς ὄψεως αὐτῶν δὲν ἐννοήσωσι τὴν ἀδυναμίαν των, ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ τὰ διατάσσουν, νὰ μάθῃς ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι δοῦλοι ὅπως σύ. **C** Ὁ Ἰησοῦς λοιπὸν τοῦ Ναυῆ λέγει: «Νὰ σταθῇ ὁ ἥλιος ἐπάνω εἰς τὴν Γαβαὼν καὶ ἡ σελήνη ἐπάνω εἰς τὴν φάραγγα Αἰλὼν» (Ἰησ. Ναυῆ 10, 12). Καὶ ὁ Προφήτης Ἠσαΐας ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἐζεκίου ἔκαμε τὸν ἥλιον νὰ γυρίσῃ εἰς τὰ ὀπίσω (Ἠσ. 38, 8) καὶ ὁ Μωϋσῆς τὸν ἀέρα, τὴν θάλασσαν, τὴν γῆν καὶ τοὺς βράχους διέταξε· ὁ Ἐλισσαῖος μετέβαλε τὴν φύσιν τῶν ὑδάτων (Δ' Βασιλ. 2, 20, 3, 16), οἱ τρεῖς παῖδες κατενίκησαν τὴν δύναμιν τῆς φωτιᾶς. Βλέπεις πῶς καὶ διὰ τῶν δύο τούτων τρόπων ἐπρονόησε δι' ἡμᾶς ὁ Θεός, διὰ μὲν τοῦ κάλλους τῶν στοιχείων ὁδηγῶν ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ γνωρίσωμεν αὐτόν, διὰ δὲ τῆς ἀδυναμίας τούτων μὴ ἀφίνων ἡμᾶς νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ λατρεύσωμεν αὐτὰ ὡς Θεόν; **D**

6. Δι' ὅλα λοιπὸν αὐτὰ ἂς δοξάσωμεν αὐτόν, ποὺ φροντίζει δι' ἡμᾶς, ὄχι μόνον μὲ λόγια, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔργα καὶ ἂς ἐπιδείξωμεν ἀρίστην διαγωγὴν καὶ εἰς τὰ ἄλλα καὶ εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῶν ὅρκων. Διότι βεβαίως κάθε ἁμάρτημα δὲν φέρει τὴν ἰδίαν τιμωρίαν, ἀλλὰ ὅσα εὔκολα διαπράττονται, τιμωροῦνται περισσότερον. Τοῦτο ὑπονοῶν καὶ ὁ Σολομὼν ἔλεγε: «δὲν εἶναι παράδοξον ἐὰν συλληφθῇ ἕνας νὰ κλέπτῃ, διότι κάνει τοῦτο, διὰ νὰ χορτάσῃ ἐπειδὴ πεινᾷ. Ὁ μοιχὸς ὅμως ἀπὸ ἔλλειψιν νοῦ καταστρέφει τὴν ψυχήν του» (Παρ. 6, 30 - 32). Διὰ τούτων λέγει τὰ ἑξῆς: **E** Κακὸν εἶναι νὰ εἶναι κανεὶς κλέπτης, ἀλλὰ ὄχι τόσον κακόν, ὅσον τὸ νὰ εἶναι μοιχός. Διότι ἐκεῖνος μὲν ἔχει νὰ προβάλῃ καὶ κάποιαν, ἔστω καὶ μὴ σοβαράν, δικαιολογίαν, τὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη λόγῳ τῆς πείνας, οὗτος δέ, ἐνῷ καμμία ἀνάγκη δὲν τὸν πιέζει, πίπτει εἰς τὸ βάραθρον τῆς ἁμαρτίας μόνον ἀπὸ ἀνοησίαν. 114 **A**

Καὶ γνωρίζω μὲν ὅτι σᾶς φαίνομαι πλέον δυσάρεστος καὶ φορτικὸς καὶ ὅτι μὲ τὰς συνεχεῖς παραινέσεις σᾶς ἔγινα ἐνοχλητικός, ἀλλ' ὅμως δὲν θὰ παύσω τὰς συμβουλάς μου, διὰ νὰ σᾶς ἀναγκάσω, μὲ τὴν ἀναισχυντίαν μου τοὐλάχιστον, νὰ κόψετε τὴν κακὴν τῶν ὅρκων συνήθειαν. Διότι ἐὰν ὁ δικαστὴς ἐκεῖνος, ὁ σκληρὸς καὶ ἄκαμπτος ἐκάμφθη ἀπὸ τὴν ἐνόχλησιν τῆς χήρας καὶ ἤλλαξε συμπεριφοράν, πολὺ περισσότερον σεῖς θὰ καμφθῆτε καὶ μάλιστα, ὅταν αὐτὸς ποὺ σᾶς παρακαλεῖ, δὲν τὸ πράττει χάριν τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ χάριν τῆς σωτηρίας τῆς ἰδικῆς σας· μᾶλλον δὲ καὶ διὰ τὸν ἑαυτόν μου δὲν ἤθελον ἀρνηθῇ νὰ πράξω τοῦτο, διότι τὰ ἰδικά σας ἀγαθὰ νομίζω ὅτι εἶναι ἰδικά μου κατορθώματα. Ἐπεθύμουν δέ, ὅπως ἀκριβῶς ἐγὼ τώρα κοπιάζω καὶ κόπτομαι διὰ τὴν ἰδικήν σας σωτηρίαν, **B** ἔτσι καὶ σεῖς νὰ φροντίζετε διὰ τὴν ψυχήν σας καὶ τότε θὰ κατωρθώνατε ἐξάπαντος νὰ φέρετε εἰς πέρας αὐτὴν τὴν ἐντολήν.

Ἀλλὰ τί χρειάζονται τὰ πολλὰ λόγια; Διότι ἐὰν μήτε γέεννα ὑπῆρχε, μήτε κόλασις διὰ τοὺς παραβάτας, οὔτε ἀμοιβὴ διὰ τοὺς τηρητὰς αὐτῆς, ἐγὼ δὲ σᾶς ἐζητοῦσα τοῦτο ὡς χάριν, ἆρά γε δὲν θὰ ἐκάνατε αὐτὴν τὴν συγκατάθεσιν; Δὲν θὰ μοῦ ἐδίδατε αὐτὸ ποὺ θὰ σᾶς ἐζητοῦσα, ἀφοῦ θὰ ἦτο τόσον εὔκολον; Ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ζητῇ αὐτὴν τὴν χάριν, πρὸς τὸ συμφέρον τὸ ἰδικόν σας, ὄχι τὸ ἰδικόν του, ποῖος θὰ εἶναι τόσον ἀγνώμων, τόσον ἄθλιος καὶ ταλαίπωρος, ὥστε εἰς τὸν Θεόν, ποὺ ζητεῖ τὴν χάριν αὐτήν, νὰ μὴ τοῦ τὴν δώσῃ καὶ ὅταν μάλιστα αὐτός, ποὺ θὰ δώσῃ τὴν χάριν αὐτήν, θὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῆς;

Ταῦτα λοιπὸν νὰ βάλετε εἰς τὸν νοῦν σας καὶ ἀφοῦ πᾶτε εἰς τὸ σπίτι σας, νὰ ἐπαναλαμβάνετε ὅλα ὅσα ἐλέχθησαν καὶ ἐκείνους, **C** ποὺ δὲν προσέχουν μὲ κάθε τρόπο νὰ διορθώνετε, διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ἀμοιβὴν τῶν ἰδικῶν μας καὶ τῶν ξένων κατορθωμάτων, διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου εἰς τὸν Πατέρα ἂς εἶναι ἡ δόξα, μαζὶ μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΝΔΕΚΑΤΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΠΑΛΛΑΓΗΝ ΑΠΟ ΤΑ ΚΑΚΑ, ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΑΝΕΜΕΝΟΝΤΟ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΣΤΑΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΙΣ ΕΚΕΙΝΩΝ, ΠΟΥ ΤΟΤΕ ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ· D ΑΚΟΜΗ ΔΕ ΚΑΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΕΚΕΙΝΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΝ ΤΟ ΣΩΜΑ ΜΑΣ, ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΩΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΩΣ ΘΑ ΚΑΤΟΡΘΩΣΗ ΤΙΣ ΝΑ ΜΗΝ ΟΡΚΙΖΕΤΑΙ.

1. Ὅταν συλλογισθῶ τὴν παρελθοῦσαν τρικυμίαν καὶ τὴν σημερινὴν γαλήνην δὲν παύω νὰ λέγω· Εὐλογητὸς ἂς εἶναι ὁ Θεός, ποὺ ὅλα τὰ ἐπιτρέπει καὶ κατόπιν τὰ μεταβάλλει· ὁ ὁποῖος παρήγαγε τὸ φῶς ἀπὸ τὸ σκότος (Ἀμὼς 5, 8. Ἰὼβ 37, 15), ὁ ὁποῖος κατεβάζει μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Ἅδου καὶ ἀνυψώνει πάλιν (Α' Βασ. 2, 6), ὁ ὁποῖος τιμωρεῖ, ἀλλὰ δὲν θανατώνει. Καὶ τοὺς λόγους τούτους ἐπιθυμῶ καὶ σεῖς νὰ μὴ παραλείπετε ποτὲ νὰ ἐπαναλαμβάνετε. Διότι ἐὰν αὐτὸς μὲ ἔργα μᾶς εὐεργέτησε, E ποίαν συγγνώμην θὰ ἔχωμεν ὅταν οὔτε μὲ λόγια δὲν τὸν ἀνταμείβωμεν; Δι' αὐτό, σᾶς παρακαλῶ ποτὲ νὰ μὴ παραλείπετε νὰ εὐχαριστῆτε αὐτόν. Διότι ἐὰν εἰς τὰ πρῶτα φανῶμεν εὐγνώμονες, εἶναι ὁλοφάνερον ὅτι καὶ ἄλλα μεγαλύτερα ἀγαθὰ θὰ ἀπολαύσωμεν. Ἂς λέγωμεν λοιπὸν συνεχῶς· Εὐλογητὸς ἂς εἶναι ὁ Θεός, ποὺ καὶ σὲ μᾶς ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ σᾶς παραθέσωμεν χωρὶς φόβον τὴν συνήθη πνευματικὴν τράπεζαν καὶ σὲ σᾶς ἐπέτρεψε μὲ θάρρος νὰ ἀκοῦτε τοὺς λόγους μας. Εὐλογητὸς ἂς εἶναι ὁ Θεός, 115 A διότι δὲν συγκεντρωνόμεθα πλέον ἐδῶ διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὸν ἐξωτερικὸν κίνδυνον, ἀλλὰ διότι ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἀκούσωμεν τὸ κήρυγμα καὶ δὲν πλησιάζομεν ἐδῶ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον μὲ ἀγωνίαν τρόμον καὶ φροντίδα τώρα πλέον, ἀλλὰ μὲ πολὺ θάρρος, ἐπειδὴ ἀπετινάξαμεν ὅλον τὸν φόβον. Διότι τὰς προηγουμένας ἡμέρας δὲν διαφέραμεν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ὑφίστανται τρικυμίαν εἰς τὸ μέσον τῆς θαλάσσης καὶ περιμένουν ὥραν τὴν ὥραν νὰ ναυαγήσουν, διότι ἀναρίθμητοι δυσάρεστοι φῆμαι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν μᾶς ἀνησυχοῦσαν, μᾶς ἐτάρασσαν, μᾶς ἐκινοῦσαν ἀπὸ παν-

τοῦ καὶ καθημερινῶς μὲ περιέργειαν καὶ ἀνησυχίαν ἐρωτούσαμεν, ποῖος ἦλθεν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον; τί νέα μᾶς ἔφερε; ἀλήθεια ἢ ψέμματα εἶναι ὅσα μᾶς εἶπε; B καὶ νύκτες ἄϋπνοι ἐπεράσαμεν καὶ τὴν πόλιν μὲ δάκρυα ἀντικρύσαμεν, διότι γρήγορα θὰ κατεστρέφετο.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὰς προηγουμένας ἡμέρας ἐσιωπήσαμεν, ἐπειδὴ ἡ πόλις ὁλόκληρος ἦτο ἄδεια καὶ ὅλοι εἰς τὰς ἐρήμους ἐπῆγαν νὰ κατοικήσουν, ὅσοι δὲ ἔμειναν ἐδῶ εἶχον σκοτισθῆ ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν λύπην. Διότι ἡ ψυχὴ ποὺ ἅπαξ ἐγέμισεν ἀπὸ λύπην, εἶναι ἀκατάλληλος νὰ ἀκούσῃ ὁ,τιδήποτε. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ φίλοι τοῦ Ἰώβ, ὅταν ἦλθον πρὸς ἐπίσκεψίν του καὶ εἶδαν τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ σπιτιοῦ του, καὶ τὸν δίκαιον νὰ κάθεται ἐπὶ τῆς κόπρου πληγωμένος, C ἔσχισαν τὰ ἐνδύματά τους καὶ ἐθρήνησαν καὶ σιωπηλοὶ παρεκάθησαν, φανερώνοντες μὲ τὴν στάσιν των ταύτην ὅτι τίποτε δὲν εἶναι τόσον κατάλληλον πρᾶγμα εἰς τοὺς θλιβομένους εἰς τὴν ἀρχὴν ὅσον ἡ ἡσυχία καὶ σιωπή, διότι τὸ πάθημά του δὲν ἔπαιρνε παρηγορίαν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ὅταν ἀναγκαστικῶς εἰργάζοντο εἰς τὴν λάσπην καὶ τὰ πλιθιὰ καὶ εἶδον τὸν Μωϋσέα νὰ τοὺς ἐπισκέπτεται (Ἐξ. 5, 19—21), δὲν ἠμποροῦσαν νὰ προσέχουν εἰς ὅσα τοὺς ἔλεγε, ἀπὸ τὴν μικροψυχίαν καὶ τὴν θλῖψιν αὐτῶν. Καὶ τί τὸ παράδοξον ἐὰν μερικοὶ ἄνθρωποι μικρόψυχοι ἔπαθον τοῦτο, ἀφοῦ καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ εὑρίσκομεν ὅτι ὑπέπεσαν εἰς τοῦτο τὸ λάθος; Μετὰ δηλαδὴ τὸν μυστικὸν ἐκεῖνον δεῖπνον, ὅταν ὁ Χριστὸς ἐπῆρεν αὐτοὺς ἰδιαιτέρως καὶ τοὺς ὡμιλοῦσεν, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς συνομιλίας συνεχῶς τὸν ἐρωτοῦσαν οἱ μαθηταί· ποῦ πηγαίνεις; D Ὅταν ὅμως εἶπεν εἰς αὐτοὺς τὰ κακὰ ποὺ θὰ τοὺς εὕρουν ὀλίγον κατόπιν, τοὺς πολέμους, τὰς ἐπαναστάσεις, τὴν ἀποστροφὴν ἐκ μέρους ὅλων, τὰς μάστιγας, τὰς φυλακάς, τὰ δικαστήρια, τὰς ἀπαγωγάς, τότε ἡ ψυχή των πιεζομένη ἀπὸ τὸν φόβον ἐκείνων, ποὺ ἤκουσαν, καὶ τὴν λύπην διὰ τὰ μέλλοντα, ἔμεινεν ἄφωνος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἰδὼν τὴν σύγχυσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπεσον, τοὺς μαλώνει λέγων: «Πηγαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ κανεὶς ἀπὸ σᾶς δὲν μὲ ἐρωτᾷ ποῦ πηγαίνεις; Ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα εἶπα σὲ σᾶς, ἡ λύπη ἐγέμισε τὴν καρδίαν σας» (Ἰωάν. 16, 5, 6). Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐσιωπήσαμεν κατὰ τὸν περασμένον χρόνον, E περιμένοντες νὰ εὕρωμεν τὴν παροῦσαν εὐκαιρίαν. Διότι ἐὰν ἐκεῖνος ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ ἀπὸ κάποιον κάτι, ὄχι βέβαια παράλογον πρᾶγμα, περιμένει νὰ εὕρῃ τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν αὐτός, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἀποταθῇ, θὰ εἶναι ἥμερος καὶ εὐδιάθετος, ὥστε ἐπωφελούμενος τῆς εὐκαιρίας νὰ

ἐπιτύχῃ αὐτὸ ποὺ θέλει, πολὺ περισσότερον, ἐκεῖνος ποὺ ὁμιλεῖ, πρέπει νὰ ἐπιζητῇ νὰ εὕρῃ τὸν κατάλληλον καιρόν, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἀκροατὴς εἶναι εὐδιάθετος καὶ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ κάθε φροντίδα, διὰ νὰ τοῦ προσφέρῃ τοὺς λόγους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς ἐκάμαμεν.

2. Τώρα λοιπόν, 116 A ἐπειδὴ ἐπετάξατε μακρὰν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν σας τὴν λύπην, ἐπιθυμοῦμεν νὰ σᾶς ὑπενθυμίσωμεν ὅ,τι εἴπομεν εἰς τὴν προηγουμένην ὁμιλίαν, διὰ νὰ κάμωμεν σαφέστερον τὸν λόγον. Ἐκεῖνο ποὺ εἴπομεν περὶ τῆς κτίσεως, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς τὴν ἔκαμεν ὄχι μόνον ὡραίαν καὶ θαυμαστὴν καὶ μεγάλην, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον καὶ φθαρτήν, καὶ ὅτι δείγματα τῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς φθορᾶς πολλὰ ἐνέβαλεν εἰς αὐτήν, ὥστε καὶ μὲ τοὺς δύο τούτους τρόπους νὰ ὠφελῇ τὸν ἄνθρωπον, διότι διὰ μὲν τῆς ὡραιότητος αὐτῆς, τὸν ὁδηγεῖ εἰς τὸν θαυμασμὸν τοῦ δημιουργοῦ της, διὰ δὲ τῆς ἀδυναμίας εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς λατρείας αὐτῆς, τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ διὰ τὸ σῶμά μας. Τὸ ζήτημα τοῦτο πολλοὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας καὶ ἐκ τῶν ἰδικῶν μας ἐξετάζουν καὶ ζητοῦν νὰ μάθουν, B διατὶ φθαρτὸν καὶ προσωρινὸν ἔχει γίνει τὸ ἀνθρώπινον σῶμα.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν αἱρετικῶν, οὔτε ὅτι ἔχει δημιουργηθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραδέχονται, διότι λέγουν ὅτι τοῦτο εἶναι ἀνάξιον τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἔχει ἀκαθαρσίας, ἱδρῶτας, δάκρυα, κόπους ταλαιπωρίας καὶ ἄλλα κακά. Ἐγὼ δέ, ὅταν τύχῃ νὰ γίνῃ περὶ αὐτῶν τῶν κακῶν λόγος, πρῶτον μὲν τὸ ἑξῆς θὰ εἴπω: Μὴ μοῦ ἀναφέρῃς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου ποὺ ἡμάρτησε, ποὺ ἔχει ξεπέσει καὶ καταδικασθῇ· ἀλλ' ἐὰν θέλῃς νὰ μάθῃς ποῖον ἦτο τὸ σῶμα, ποὺ ἐδημιούργησεν ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεός, C ἂς ἔλθωμεν εἰς τὸν παράδεισον καὶ ἂς ἴδωμεν τὸν ἄνθρωπον ποῖος ἦτο μόλις ἐδημιουργήθη. Διότι τὸ σῶμα ἐκεῖνο τότε δὲν ἦτο φθαρτὸν καὶ θνητὸν ὅπως εἶναι τώρα, ἀλλὰ ὅπως ὁ ἀνδριὰς ὁ χρυσός, ποὺ μόλις ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸ χωνευτήρι, εἶναι λαμπρὸς καὶ στιλπνός, ἔτσι καὶ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἦτο ἀπηλλαγμένον ἀπὸ κάθε φθορὰν καὶ οὔτε πόνος τὸ ἐνοχλοῦσε, οὔτε ἱδρῶτας τὸ ἔβλαπτεν, οὔτε φροντίδες τὸ ἐβασάνιζον, οὔτε λῦπες τὸ ἐπολιορκοῦσαν, οὔτε ἄλλο τίποτε ἐκ τῶν τοιούτων παθῶν τοῦ προξενοῦσε λύπην.

Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ ταύτην δὲν ἐφάνη ὁ ἄνθρωπος σώφρων, ἀλλὰ ἐξύβρισε τὸν εὐεργέτην του καὶ ἐθεώρησε τὸν ἀπατεῶνα δαίμονα περισσότερον ἀξιόπιστον ἀπὸ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος τόσον τὸν ἐτίμησε καὶ ἐφρόντισε δι' αὐτὸν καὶ ἤλπισεν αὐτὸς ὅτι θὰ γίνῃ Θεός, καὶ ἐσχημάτισε διὰ τὸν ἑαυτόν του ἰδέαν μεγαλυτέραν τῆς πραγματικῆς, D

τότε πλέον διὰ νὰ τὸν σωφρονίσῃ ὁ Θεὸς μὲ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ἔκαμε τὸ σῶμα του φθαρτὸν καὶ προσωρινὸν καὶ μὲ πολλὰς ἀνάγκας τὸν ἔδεσε, ὄχι διότι τὸν ἐμισοῦσε καὶ τὸν ἀπεστρέφετο, ἀλλὰ διότι ἐφρόντιζε διὰ τὸ καλόν του, καὶ ἤθελε τὴν καταστρεπτικὴν ἐκείνην ὑψηλοφροσύνην νὰ τοῦ τὴν κόψῃ εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ μὴ τὴν ἀφήσῃ νὰ ἀναπτυχθῇ, διδάσκων αὐτὸν διὰ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων ὅτι εἶναι θνητὸς καὶ προσωρινὸς καὶ πείθων, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ τοιαύτας ἰδέας καὶ τοιαῦτα ὀνειροπολήματα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔβαλεν ὁ διάβολος, λέγων ὅτι θὰ γίνετε ὡς θεοὶ (Γεν. 3, 5). E

Θέλων λοιπὸν ὁ Θεὸς νὰ ξερριζώσῃ ἀπὸ τὸν νοῦν του αὐτὴν τὴν ἰδέαν, ἔκαμε τὸ σῶμα του νὰ ὑποβάλλεται εἰς πολλὰ παθήματα καὶ ταλαιπωρίας, διδάσκων αὐτὸν δι' αὐτῆς τῆς φύσεώς του, ποτὲ νὰ μὴ συλλάβῃ τοιαύτην ἰδέαν. Καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθές, πρὸ πάντων ἀπὸ ὅσα εἰς ἐκεῖνον ἔγιναν φαίνεται, διότι ὅταν συνέλαβεν αὐτὴν τὴν ἰδέαν κατεδικάσθη εἰς αὐτὴν τὴν τιμωρίαν. Καὶ πρόσεξε νὰ ἴδῃς τοῦ Θεοῦ τὴν φρόνησιν. Δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν πρῶτα νὰ ἀποθάνῃ, ἀλλὰ ἐπέτρεψεν ὁ υἱός του ("Αβελ) νὰ πάθῃ τοῦτο, διὰ νὰ ἴδῃ ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια του τὸ σῶμα νὰ σήπεται καὶ καταστρέφεται, 117 A καὶ ἀπὸ τὸ θέαμα τοῦτο νὰ πάρῃ μεγάλην φιλοσοφικὴν διδασκαλίαν καὶ μάθῃ ποιὸς ἔχει γίνει, καὶ ἀφοῦ σωφρονισθῇ καλῶς, τότε νὰ ἀπέλθῃ ἀπ' ἐδῶ. Πρὸ πάντων μὲν λοιπόν, αὐτὸ ποὺ εἶπον, ἐξ ὅσων συνέβησαν, φαίνεται, ὄχι ὅμως ὀλιγώτερον καὶ ἀπὸ ὅσα κατόπιν θὰ εἴπω, θὰ γίνῃ φανερόν. Διότι ἀφοῦ τώρα ποὺ τόσας ἀνάγκας ἔχει τὸ σῶμα καὶ ὅλοι ἀποθνήσκουν καὶ καταστρέφονται καὶ σήπονται ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια ὅλων καὶ ἔχουν διαλυθῇ εἰς σκόνην καὶ οἱ ἐθνικοὶ φιλόσοφοι προσέθεσαν καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ φθαρτοῦ ὡς ἕνα γνώρισμα συμπληρωματικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (διότι ἐρωτηθέντες, τί ἆρά γε εἶναι ἄνθρωπος, ἀπήντησαν, ζῶον, λογικόν, θνητόν). Ἀφοῦ λοιπόν, ἐνῷ ὅλοι παραδέχονται ταῦτα, ἐτόλμησαν μερικοὶ νὰ ἀνακηρύξουν τοὺς ἑαυτούς των ἀθανάτους B εἰς τὴν σκέψιν τῶν πολλῶν καὶ ἐνῷ ἡ ὄψις των ἐμαρτυροῦσε τὸν θάνατον, προσεπάθησαν νὰ ἀνακηρυχθοῦν θεοὶ καὶ ἐτιμήθησαν ὡς τοιοῦτοι, ἐὰν δὲν ἤθελεν ἐπακολουθήσει ὁ θάνατος, διὰ νὰ διδάσκῃ εἰς ὅλους ὅτι ἡ φύσις μας εἶναι φθαρτὴ καὶ προσωρινή, εἰς ποῖον σημεῖον ἀσεβείας δὲν θὰ ἔφθανον πολλοὶ ἄνθρωποι; Ἄκουσε λοιπὸν τί λέγει ὁ προφήτης διὰ κάποιον βάρβαρον βασιλέα ποὺ εἶχε τοιαύτην τρέλλαν. «Ἐπάνω εἰς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ θὰ θέσω, λέγει, τὸν θρόνον μου καὶ θὰ γίνω ὅμοιος μὲ τὸν Ὕψιστον» (Ἡσ. 14, 13—14). Ἔπειτα περιπαίζων αὐτὸν καὶ θέλων νὰ φανερώσῃ τὸν θάνατόν του λέγει: «Κάτω ἀπὸ σὲ θὰ στρώσουν σῆψιν C καὶ ὡς

σκέπασμά σου θὰ εἶναι τὰ σκουλήκια» (αὐτόθι 11). Οἱ λόγοι δὲ οὗτοι σημαίνουν τὸ ἑξῆς: Ἄνθρωπος εἶσαι, ποὺ περιμένεις τὸν θάνατον καὶ ἐτόλμησες νὰ φαντάζεσαι τοιαῦτα πράγματα; Καὶ περὶ ἄλλου πάλιν, τοῦ βασιλέως τῶν Τυρίων, ὁ ὁποῖος τοιαῦτα ἐσκέπτετο καὶ ἤθελε νὰ θεωρῆται θεός, λέγει: «Σὺ δὲ δὲν εἶσαι θεός, ἀλλὰ ἄνθρωπος καὶ ἐκεῖνοι, ποὺ θὰ σὲ τρυπήσουν, θὰ εἴπουν τοῦτο». (Ἰεζ. 28, 9). Ὥστε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ καθ' ὁλοκληρίαν, θέλων νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν βάσιν τῆς εἰδωλολατρείας, ἔκαμε τοιοῦτον τὸ σῶμα μας ὁ Θεός. Καὶ διατί παραξενεύεσαι, ποὺ λέγω, ὅτι τὸ σῶμα ἔγινε τοιοῦτον, ἀφοῦ τὸ ἴδιον ἔγινε καὶ εἰς τὴν ψυχήν: Θνητὴν βεβαίως δὲν τὴν ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ τὴν ἀφῆκε νὰ εἶναι ἀθάνατος **D**. ἐν τούτοις τὴν ἐδημιούργησε τοιαύτην, ὥστε νὰ ὑπόκειται εἰς τὴν λήθην (ξέχασμα), τὴν ἄγνοιαν, τὴν λύπην, τὰς φροντίδας. Καὶ ἔκαμε τοῦτο διὰ νὰ τὴν προφυλάξῃ νὰ μὴ σχηματίσῃ διὰ τὸν ἑαυτόν της μεγάλην ἰδέαν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐσχημάτιζεν ἀποβλέπουσα εἰς τὴν εὐγενῆ φύσιν της. Διότι, ἐὰν καὶ παρ' ὅλα αὐτά, μερικοὶ ἐτόλμησαν νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ,[14] ἐὰν καὶ ἀπ' αὐτὰς τὰς ἐλλείψεις ἦτο ἀπηλλαγμένη, εἰς ποίαν τρέλλαν δὲν θὰ ἔφθανον;

Ἀλλὰ ὅ,τι ἔλεγα διὰ τὴν κτίσιν, τὸ ἴδιον ἐπαναλαμβάνω καὶ διὰ τὸ σῶμα, δηλαδὴ θαυμάζω τὸν Θεὸν ἐξ ἴσου καὶ διὰ τὰ δύο, καὶ διότι φθαρτὸν τὸ ἔκαμε καὶ διότι εἰς τὴν φθορὰν αὐτὴν τοῦ σώματος ἐπέδειξε τὴν δύναμίν του καὶ σοφίαν του. Ὅτι δὲ ἠμποροῦσε νὰ τὸ κάμῃ ἀπὸ καλλιτέραν ὕλην, τὸ ἔδειξεν ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ οὐρανίου καὶ ἡλιακοῦ σώματος. **E** Διότι ἐκεῖνος ποὺ κατεσκεύασεν αὐτὰ τοιαῦτα καὶ τοῦτο ἠμποροῦσε νὰ τὸ κάμῃ τοιοῦτον ἂν ἤθελε, ἀλλὰ ἡ αἰτία ποὺ τὸ ἔκαμε μὲ τόσας ἀδυναμίας εἶναι ὁ λόγος, ποὺ εἴπομεν. Ἀλλ' ὅμως μὲ τοῦτο δὲν ἐλαττώνεται ἡ θαυμαστὴ δύναμις τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ καὶ περισσότερον ἀναδεικνύεται. Διότι τὸ κατώτερον ὑλικὸν ἐκ τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθη τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, φανερώνει περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο τὸν πλοῦτον καὶ τὸ πολυμήχανον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ εἰς τὴν λάσπην καὶ στάχτην ἔβαλε τόσην ἁρμονίαν καὶ τοιαύτας αἰσθήσεις ποικίλων καὶ διαφόρων ἐνεργειῶν, ὥστε νὰ ἠμποροῦν νὰ κάνουν τοιαύτας φιλοσοφικὰς σκέψεις.

3. 116 **A** Ὥστε ὅσον κατηγορεῖς τὸ τιποτένιο τῆς οὐσίας τοῦ σώματος τόσον καὶ περισσότερον ἀκόμη νὰ θαυμάσῃς τὸ μεγαλεῖον τῆς τέχνης αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲν θαυμάζω τόσον τὸν

14. Τοιοῦτον ἐφρόνει ἐκ τῶν ἀρχαίων ὁ Ξενοφάνης, ἐκ δὲ τῶν σημερινῶν τοιαύτας ἰδέας ἔχουν αἱ πανθεϊσταί.

ἀνδριαντοποιὸν ἐκεῖνον, ποὺ κάνει ὡραῖον ἀνδριάντα ἀπὸ χρυσόν, ὅσον ἐκεῖνον ποὺ μὲ τὴν ἱκανότητα τῆς τέχνης του ἠμπορεῖ ἀπὸ τὴν λάσπην, ἡ ὁποία εὔκολα καταρρέει καὶ διαλύεται, νὰ μᾶς παρουσιάσῃ πλαστικὴν ὡραιότητα θαυμαστὴν καὶ ἀκατανόητον. Διότι εἰς μὲν τὸν ἀνδριαντοποιὸν βοηθεῖ κάπως καὶ τὸ καλὸν ὑλικόν, ἐνῷ ἐδῶ ὅλον τὸ ἔργον ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἱκανότητα τῆς τέχνης τοῦ δημιουργοῦ.

Σὺ δέ, ἐὰν θέλῃς νὰ μάθῃς πόση εἶναι ἐκείνου ποὺ μᾶς ἐδημιούργησεν ἡ σοφία, σκέψου τί γίνεται ἀπὸ τὴν λάσπην· τί ἄλλο παρὰ πλίθες καὶ κεραμίδια. Καὶ ὅμως ἠμπόρεσεν ὁ ἀριστοτέχνης Θεὸς ἀπὸ τὸ ὑλικόν, ἐκ τοῦ ὁποίου γίνονται μόνον πλίθες καὶ κεραμίδια **B** νὰ κατασκευάσῃ μάτι τόσον ὡραῖον, ὥστε νὰ θαυμάζουν ὅλοι ὅσοι τὸ βλέπουν καὶ τόσον δυνατόν, ὥστε νὰ βλέπῃ εἰς μεγάλα ὕψη τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ διὰ τῆς τόσον μικρᾶς αὐτοῦ κόρης, νὰ περιλαμβάνῃ ἐντὸς αὐτοῦ τόσας εἰκόνας σωμάτων, βουνῶν, φαράγγων, λόφων καὶ θαλασσῶν.

Μὴ μοῦ ἀναφέρῃς ὡς ἐλλείψεις αὐτοῦ τὰ δάκρυα καὶ τὶς τσίμπλες, διότι αὐτὰ προῆλθον ἐκ τῆς ἁμαρτίας σου, ἀλλὰ σκέψου τὴν ὡραιότητα αὐτοῦ, τὴν ὀπτικήν του δύναμιν καὶ πῶς ἐνῷ διατρέχει τόσον μῆκος ἀτμοσφαίρας δὲν κουράζεται καὶ δὲν ταλαιπωρεῖται. Τὰ πόδια καὶ ὀλίγον νὰ βαδίσουν κουράζονται καὶ παραλύουν, ἐνῷ τὸ μάτι, καίτοι εἰς τόσον ὕψος προχωρεῖ, καὶ εἰς τόσον πλάτος ἐκτείνεται, **C** δὲν αἰσθάνεται καμμίαν ἐξάντλησιν. Διότι ἐπειδὴ ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη μας εἶναι τὸ ἀναγκαιότερον δὲν ἀφῆκεν αὐτὸ νὰ κουράζεται, διὰ νὰ δύναται ἀνεμπόδιστα καὶ ἐλεύθερα νὰ μᾶς προσφέρῃ τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας του. Μᾶλλον δὲ ποῖος λόγος ἠμπορεῖ νὰ παραστήσῃ τοῦ μέλους τούτου ὅλα τὰ προσόντα; Καὶ διατί νὰ ἀναφέρω τὴν κόρην καὶ τὴν ὀπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν; Καὶ μόνον τὰς βλεφαρίδας τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἂν ἐξετάσῃς, ποὺ θεωροῦνται ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη τὰ εὐτελέστερα, θὰ ἴδῃς καὶ εἰς αὐτὰς τὴν μεγάλην τοῦ δημιουργοῦ σοφίαν. Καθὼς δὲ εἰς τὰ στάχια τὰ ἄγανα προβάλλουν **D** σὰν δόρατα καὶ ἐμποδίζουν τὰ πουλιὰ νὰ καθίσουν ἐπὶ τοῦ καρποῦ καὶ νὰ σπάσουν τὴν καλαμιὰ αὐτοῦ, ποὺ εἶναι ἀδύνατη, ἔτσι καὶ εἰς τὰ μάτια, σὰν ἄγανα καὶ δόρατα εἶναι τοποθετημέναι αἱ τρίχες τῶν βλεφαρίδων διὰ νὰ ἀπομακρύνουν ἀπ' αὐτὰ τρίχας, σκόνην, ξυλαράκια καὶ ὅλα ὅσα ἔρχονται ἀπ' ἔξω καὶ νὰ μὴ τὰ ἀφίνουν νὰ ἐνοχλοῦν τὰ βλέφαρα.

Καὶ εἰς τὰ φρύδια ἠμπορεῖς νὰ ἴδῃς ἄλλην σοφίαν ὄχι μικροτέραν ἀπ' αὐτὴν ποὺ εἶπα. Ποῖος δὲν θὰ ἐκπλαγῇ ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτῶν; Διότι οὔτε προβάλλουν εἰς τὰ ἔξω περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι πρέπει, διὰ νὰ μὴ ἐμποδίζουν τὰ μάτια, οὔ-

τε πάλιν ἔχουν κωθῆ μέσα ὑπερβολικά, ἀλλά, σὰν τὸ ἐξέχον μέρος τῆς στέγης τοῦ σπιτιοῦ, προεξέχουν ἐπάνω εἰς τὰ μάτια καὶ δεχόμενα τὸν ἱδρῶτα, E ποὺ κατέρχεται ἀπὸ τὸ μέτωπον, δὲν τὸν ἀφήνουν νὰ βλάψῃ τὰ μάτια. Διὰ τοῦτο καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ πυκνὰς τρίχας, ὥστε μὲ τὴν πυκνότητα νὰ συγκρατοῦν τὰ καταρρέοντα ὑγρά, νὰ στεγάζουν μὲ μεγάλην ἀποτελεσματικότητα τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ νὰ δίδουν πολλὴν ὡραιότητα εἰς τὸ πρόσωπον. Δὲν εἶναι δὲ μόνον αὐτὸ θαυμαστόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐξ ἴσου μὲ αὐτό. Διὰ ποῖον λόγον, λέγε μου, παρακαλῶ, αἱ μὲν τρίχες τῆς κεφαλῆς μεγαλώνουν καὶ δι' αὐτὸ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων κόπτονται, ὄχι ὅμως καὶ αἱ τρίχες ποὺ εἶναι εἰς τὰ φρύδια; 119 A Καὶ αὐτὸ δὲν ἔγινε χωρὶς λόγον, ἀσκόπως, ἀλλὰ διότι ἂν θὰ ἐμεγάλωναν, θὰ κατήρχοντο πρὸς τὰ κάτω καὶ θὰ ἠμπόδιζον τὰ μάτια νὰ βλέπουν, ὅπως συμβαίνει εἰς ἐκείνους ποὺ ἔφθασαν εἰς βαθὺ γῆρας.

Ποῖος ἠμπορεῖ νὰ διηγηθῇ τὴν σοφίαν ὅλην ποὺ παρουσιάζει ἡ κατασκευὴ τοῦ ἐγκεφάλου; Πρῶτον μὲν τὸν ἔκαμε μαλακόν, ἐπειδὴ εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν αἰσθήσεων. Ἔπειτα δὲ διὰ νὰ μὴ βλάπτεται, λόγῳ τῆς μαλακῆς φύσεώς του, τὸν περιέβαλεν ἀπὸ παντοῦ μὲ ὀστᾶ. Πάλιν δέ, διὰ νὰ μὴ τοῦ προξενῇ ἐνόχλησιν ἡ τριβὴ ἐπὶ τῶν σκληρῶν ὀστῶν, ἔθεσε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ὀστῶν λεπτοτάτην μεμβράνην, ὄχι μίαν, ἀλλὰ δύο, τὴν μὲν μίαν ἁπλωμένην κάτω ἀπὸ τὸ βρεγματικὸν ὀστοῦν, τὴν δὲ ἄλλην ἔβαλε γύρω ἀπὸ ὅλον τὸν ἐγκέφαλον B καὶ εἶναι ἐκείνη σκληροτέρα ἀπὸ αὐτήν. Αὐτὸ δὲ τὸ ἔκαμε καὶ διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ προφυλάσσεται ὁ ἐγκέφαλος, ὅταν θὰ συμβοῦν κτυπήματα εἰς τὴν κεφαλήν, διότι θὰ κτυπῶνται πρῶτον αἱ μεμβράναι καὶ ἡ βλάβη δὲν θὰ φθάνῃ μέχρις αὐτοῦ. Καὶ τὸ ὅτι τὸ ὀστοῦν ποὺ τὸν σκεπάζει, δὲν εἶναι ἕνα καὶ μονοκόματον, ἀλλὰ ἔχει πολλὲς ραφὲς ἀπὸ παντοῦ, εἶναι κάτι ποὺ τοῦ φέρει μεγάλην ἀσφάλειαν. Διότι διὰ τῶν ραφῶν ἐκείνων ἐξέρχονται οἱ ἐντὸς αὐτοῦ ἀτμοὶ καὶ ἔτσι δὲν τὸν ἐνοχλοῦν C καὶ ἂν τύχῃ νὰ κτυπήσῃ δὲν καταστρέφεται ὅλον τὸ ὀστοῦν. Διότι, ἐὰν μὲν ἦτο ἕνα τὸ ὀστοῦν αὐτὸ καὶ μονοκόματον καὶ εἰς ἕνα μόνον μέρος ἂν ἐκτυπᾶτο, θὰ κατεστρέφετο ὁλόκληρον, ἐνῷ τώρα, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ ὀστᾶ συνηνωμένα, δὲν συμβαίνει τοιοῦτον πρᾶγμα. Ἐπειδὴ ἂν τυχὸν κτυπήσῃ εἰς ἕνα μέρος, βλάπτεται τὸ ὀστοῦν τοῦ μέρους ἐκείνου μόνον, τὰ δὲ ἄλλα ὀστᾶ μένουν ἀβλαβῆ, διότι ἡ πληγή, λόγῳ τῆς διαιρέσεως τῶν ὀστῶν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὰ πλησίον εὑρισκόμενα. Διὰ τοῦτο ἀπὸ πολλὰ ὀστᾶ ἔκαμε τὸ κάλυμμα αὐτοῦ ὁ Θεός, καὶ ὅπως, ὅταν κτίζῃ ἕνας σπίτι, βάζει ἐπάνω στέγην καὶ κεραμίδια, D ἔτσι καὶ τὰ ὀστᾶ ταῦτα ἔθεσεν ἐπάνω

εἰς τὸ κεφάλι ὁ Θεὸς καὶ διέταξε νὰ φυτρώνουν τρίχες, διὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς μάλλινος σκοῦφος εἰς αὐτό. Τὸ ἴδιον ἔκαμε καὶ διὰ τὴν καρδίαν. Ἐπειδὴ αὕτη εἶναι τὸ σπουδαιότατον ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη μας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ἐμπιστευθῆ ἡ ζωή μας ὁλόκληρος· καὶ ἐπειδὴ ἡ παραμικρὰ πληγή της φέρει τὸν θάνατον, μὲ γερὰ καὶ σκληρὰ ὀστᾶ ἀπὸ παντοῦ τὴν περιετείχισε καὶ μὲ τὴν προβολὴν τοῦ θώρακος ἔμπροσθεν καὶ τὴν ὠμοπλάτην ὄπισθεν καὶ ἔκαμεν εἰς αὐτήν, ὅ,τι καὶ εἰς τὸν ἐγκέφαλον μὲ τὰς μεμβράνας. Διὰ νὰ μὴ προσκρούῃ εἰς τὴν σκληρότητα τῶν ὀστῶν καὶ ὑποφέρῃ ἀπὸ τοὺς πόνους, κατὰ τοὺς συχνοὺς παλμούς της καὶ τὰ πηδήματα, E ποὺ κάνει κατὰ τοὺς θυμοὺς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς τοιαύτας ὁρμάς, μεμβράνας ἐκεῖ ἅπλωσε πολλὰς καὶ τὸν πνεύμονα ἔβαλε κάτω εἰς αὐτὴν ὡς στρῶμα μαλακόν, διὰ νὰ κτυπᾷ μαλακὰ εἰς αὐτὸν ὅταν πάλλεται καὶ μὴ παθαίνῃ κανένα κακόν. Καὶ διατί νὰ ὁμιλῶ διὰ τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὴν καρδίαν, ἀφοῦ καὶ διὰ τὰ νύχια, ἂν κανεὶς συζητήσῃ καὶ προσέξῃ εἰς αὐτά, θὰ ἰδῇ νὰ διαφαίνεται ἀπὸ τὸ σχῆμα τούτων, ἀπὸ τὴν οὐσίαν καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν των ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ. Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εἴπωμεν, 120 A διατί δὲν ἔχουν τὸ ἴδιον μῆκος ὅλα τὰ δάκτυλα, καὶ πολλὰ ἄλλα περισσότερα ἀπ' αὐτά. Ἀλλὰ ἀρκετὰ διαλάμπει μὲ ὅσα εἴπαμεν ἡ σοφία τοῦ δημιουργοῦ μας Θεοῦ, εἰς ὅσους βέβαια προσέχουν. Διὰ τοῦτο ἀφοῦ ἀφήσω τὸ μέρος τοῦτο νὰ τὸ ἐπεξεργασθοῦν λεπτομερῶς ὅσοι εἶναι φιλόπονοι, θὰ τραπῶ εἰς τὴν ἀναίρεσιν ἄλλης ἀντιρρήσεως.

4. Πολλοί, δηλαδή, ἐκτὸς τῶν ἀντιρρήσεων, ποὺ ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν, προβάλλουν καὶ τὴν ἑξῆς: Διατί ἆρά γε, ἀφοῦ βασιλεὺς τῶν ἀλόγων ζώων εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πολλὰ ἀπὸ τὰ ζῶα εἶναι ἀνώτερα αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν δύναμιν καὶ εἰς τὴν εὐκινησίαν καὶ εἰς τὴν ταχύτητα; Διότι ταχύτερος εἶναι ὁ ἵππος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον καὶ μεγαλυτέρας ἀντοχῆς τὸ βόδι, καὶ ἐλαφρότερος ὁ ἀετὸς καὶ δυνατώτερος ὁ λέων. Τί θὰ ἀπαντήσωμεν εἰς αὐτά; B Ὅτι καὶ ἐκ τούτων θὰ γνωρίσωμεν κυρίως τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν καὶ τὴν τιμήν, μὲ τὴν ὁποίαν μᾶς ἐτίμησε. Βεβαίως ὁ ἵππος εἶναι ταχύτερος τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά, διὰ νὰ ἀναπτύξῃ ταχύτητα κατὰ τὰ ταξίδια, εἶναι καταλληλότερος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν ἵππον. Διότι καὶ τὸ ταχύτερο καὶ δυνατώτερο ἄλογο μόλις διακόσια στάδια θὰ ἠμπορέσῃ νὰ διατρέξῃ τὴν ἡμέραν, ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν διαδοχικῶς ζεύξῃ εἰς τὸ ἁμάξι του πολλὰ ἄλογα θὰ ἠμπορέσῃ καὶ δύο χιλιάδας στάδια νὰ διανύσῃ. Ὥστε τὸ πλεονέκτημα, τὸ ὁποῖον δίδει εἰς ἐκεῖνον ἡ ταχύτης, τὸ ἴδιον εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν τὸ δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ λογικὸν καὶ ἡ ἐφευρετικὴ ἱκανότης. Ναὶ μὲν δὲν ἔχει πόδια

γερὰ ὁ ἄνθρωπος, ὅπως ὁ ἵππος, ὅμως ἔχει καὶ αὐτὸς πόδια, ποὺ ἐξ ἴσου τὸν ἐξυπηρετοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας του, ὅπως τὸν ἵππον τὰ ἰδικά του. C Διότι ἀπὸ μὲν τὰ ζῷα οὔτε ἕνα δὲν ἠμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ ἕνα ἄλλο, διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰς ἀνάγκας του, ὁ ἄνθρωπος ὅμως ὅλα τὰ μεταχειρίζεται καὶ διὰ τῆς διαφόρων εἰδῶν ἱκανότητος, ποὺ τοῦ ἔδωκεν ὁ Θεός, κάθε ἕνα ζῷον τὸ χρησιμοποιεῖ κατὰ τὸν ἐπωφελέστερον δι' αὐτὸν τρόπον. Ἐὰν τὰ πόδια τῶν ἀνθρώπων ἦσαν τόσον δυνατὰ ὅσον τῶν ἵππων, θὰ ἦσαν δι' ἄλλα ἔργα, ὅπως τὸ βάδισμα εἰς κακοτοπιές, εἰς κορφοβούνια, ἡ ἀνάβασις εἰς δένδρα, ἀκατάλληλα, διότι ἡ ὁπλὴ γίνεται ἐμπόδιον εἰς τοιαῦτα βαδίσματα. Ὥστε ἂν καὶ εἶναι μαλακώτερα καὶ μικροτέρας ἀντοχῆς τὰ πόδια τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τούτοις εἶναι καταλληλότερα διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν περισσοτέρων ἀναγκῶν καὶ δὲν ἐμποδίζονται εἰς τὸ ἔργον των λόγῳ τῆς ἀδυναμίας των, D διότι ἐξυπηρετοῦνται ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ἵππου καὶ ἔχουν τὸ πλεονέκτημα νὰ κάνουν διάφορα εἴδη βαδίσματος.

Πάλιν ἔχει φτερὰ ἐλαφρὰ ὁ ἀετὸς καὶ πετᾷ, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ἔχω λογικὸν καὶ ἱκανότητα, διὰ τῆς ὁποίας δύναμαι ὅλα ὅσα πετοῦν εἰς τὸν ἀέρα νὰ τὰ κατεβάσω καὶ ὑποτάξω.[46] Ἐὰν δὲ θέλῃς νὰ ἰδῇς καὶ τὰ ἰδικά μου φτερά, σοῦ λέγω ὅτι ἔχω πολὺ ἐλαφρότερα ἀπὸ ἐκεῖνον διὰ τοῦ ὁποίου ἠμπορῶ νὰ πετάξω ὄχι εἰς ὕψος δέκα ἢ εἴκοσι σταδίων ἢ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ ὑπεράνω αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὑπεράνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, ὅπου ὁ Χριστὸς κάθεται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ. Τὰ ἄλογα ζῷα πάλιν εἰς τὸ σῶμα των ἔχουν τὰ ὅπλα, ὅπως τὸ βόδι τὰ κέρατα, τὰ δόντια ὁ ἀγριόχοιρος, τὰ νύχια ὁ λέων. E Εἰς ἐμὲ ὅμως ὁ Θεὸς δὲν ἔβαλε τὰ ὅπλα εἰς τὴν φύσιν τοῦ σώματος, ἀλλ' ἔξω ἀπ' αὐτό, φανερώνων μὲ τοῦτο ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἥμερον ζῷον καὶ ὅτι δὲν μοῦ χρειάζονται πάντοτε τὰ ὅπλα καὶ διὰ τοῦτο ἄλλοτε μὲν τὰ χρησιμοποιεῖ, ἄλλοτε δὲ τὰ βάζει εἰς τὴν ἄκρην. Διὰ νὰ εἶμαι λοιπὸν ἐλεύθερος καὶ εὐκίνητος καὶ νὰ μὴ εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ βαστάζω διαρκῶς ὅπλα, τὰ ἔκαμε νὰ εἶναι χωρισμένο ἀπὸ τὴν φύσιν μου. Διὰ τοῦτο, ὄχι μόνον, διότι ἔχομεν ψυχὴν λογικὴν ὑπερέχομεν ἀπὸ τὰ ζῷα, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ σῶμά μας ἔχει περισσότερα πλεονεκτήματα ἀπὸ τὸ ἰδικόν των.

Διότι τοῦτο τὸ κατεσκεύασεν ὁ Θεὸς σύμφωνον μὲ τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς 121 A καὶ κατάλληλον νὰ ἐκτελῇ τὰς

46. Ἤδη ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἱκανότητος ποὺ τοῦ ἔδωσεν ὁ Θεὸς ἐπέτυχε νὰ πετᾷ μὲ τὰ ἀεροπλάνα μὲ τόσην ταχύτητα μὲ ὅσην κανένα ἐκ τῶν πτηνῶν.

διαταγάς της. Δηλαδὴ δὲν ἔκαμε τὸ σῶμα ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ τὸ ἐδημιούργησε τοιοῦτον, ὥστε νὰ εἶναι κατάλληλον νὰ ὑπηρετῇ λογικὴν ψυχήν· διότι ἄλλως θὰ ἠμποδίζετο πάρα πολὺ ἡ ψυχὴ εἰς τὰς ἐνεργείας της, ὅπως φαίνεται κατὰ τὸν καιρὸν τῶν ἀσθενειῶν. Διότι, ἐὰν ἔστω καὶ ὀλίγον παρεκτραπῇ ἀπὸ τὴν φυσικήν του κατάστασιν ὁ ἀνθρώπινος ὀργανισμός, παραδείγματος χάριν, ἂν ὁ ἐγκέφαλος γίνῃ θερμότερος ἢ ψυχρότερος, ἐμποδίζονται πολλαὶ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς. Ὥστε καὶ ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος εἶναι δυνατὸν νὰ ἰδῇς τὴν μεγάλην πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνον διότι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν B τὸ ἔκαμε καλλίτερον ἀπὸ ὅ,τι εἶναι σήμερον, οὔτε διότι καὶ τώρα τὸ κατεσκεύασε διὰ νὰ εἶναι χρήσιμον, ἀλλὰ διότι καὶ μὲ πολὺ μεγαλυτέραν δόξαν θὰ τὸ ἀναστήσῃ πάλιν. Ἐὰν δὲ ἐπιθυμῇς νὰ μάθῃς καὶ ἀπ' ἀλλοῦ μὲ πόσον μεγάλην σοφίαν κατεσκεύασεν ὁ Θεὸς τὸ σῶμα, θὰ σου εἰπῶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔκαμε τὸν Παῦλον νὰ εὑρίσκεται εἰς συνεχῆ ἔκπληξιν. Ποῖον δὲ εἶναι αὐτό; Τὰ μέλη τοῦ σώματος τὰ ἐδημιούργησε τοιαῦτα, ὥστε τὸ ἕνα νὰ ὑπερέχῃ τοῦ ἄλλου ὄχι εἰς τὰς ἰδίας ἰδιότητας, ἀλλὰ ἄλλα μὲν εἰς τὴν ὡραιότητα, ἄλλα δὲ εἰς τὴν δύναμιν, ὅπως π. χ. ὡραῖα μὲν εἶναι τὰ μάτια, ἀλλὰ δυνατώτερα τὰ πόδια· πολύτιμον εἶναι τὸ κεφάλι, ἀλλὰ δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἰπῇ εἰς τὰ πόδια, δὲν σᾶς ἔχω ἀνάγκην (Α΄ Κορ. 12, 21). C

Αὐτὸ δὲ ποὺ βλέπομεν εἰς τὰ μέλη, παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἄλογα ζῷα καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν ζωήν μας. Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν ποὺ ἔχει τὴν ἀνάγκην τῶν ὑπηκόων, οἱ ὑπήκοοι τὴν ἀνάγκην τοῦ βασιλέως, ὅπως καὶ τὸ κεφάλι ἔχει τὴν ἀνάγκην τῶν ποδῶν καὶ ταῦτα ἐκείνου. Καὶ εἰς τὰ ἄλογα ζῷα πάλιν ἄλλα μὲν εἶναι δυνατώτερα, ἄλλα δὲ ὡραιότερα· καὶ ἄλλα μὲν μᾶς προξενοῦν εὐχαρίστησιν, ἄλλα μᾶς τρέφουν καὶ ἄλλα μᾶς ἐνδύουν· ὅπως π. χ. τὸ παγῶνι μᾶς εὐχαριστεῖ, οἱ ὄρνιθες καὶ οἱ χοῖροι μᾶς τρέφουν, τὰ πρόβατα καὶ αἱ κατσίκες μᾶς ἐνδύουν μὲ τὰ μαλλιά τους, καὶ τὸ βόδι καὶ ὁ ὄνος μᾶς βοηθοῦν εἰς τὰς ἐργασίας μας. Ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν μᾶς παρέχουν καμμίαν ἀπ' αὐτὰς τὰς ὠφελείας, γυμνάζουν ὅμως τὴν δύναμίν μας, ὅπως τὰ ἄγρια θηρία αὐξάνουν τῶν κυνηγῶν τὴν δύναμιν, καὶ μὲ τὸν φόβον διδάσκουν τὸ γένος μας καὶ τὸ κάνουν προσεκτικώτερον, D συχνὰ δὲ μᾶς θεραπεύουν μὲ τὰ σώματά των ἀπὸ διαφόρους ἀσθενείας.

Ὥστε, ὅταν σοῦ εἰπῇ κάποιος· πῶς εἶσαι ἐξουσιαστὴς τῶν ἀλόγων ζώων, ἀφοῦ φοβεῖσαι τὸν λέοντα; Νὰ ἀπαντήσῃς εἰς αὐτόν, ὅτι εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτε ἤμην δόκιμος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτε ἔμενον εἰς τὸν παράδεισον δὲν ἦσαν ἔτσι τὰ πράγματα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡμάρτησα εἰς τὸν Δεσπότην, ὑπεδουλώθην εἰς

τοὺς δούλους ὄχι ὅμως ἐντελῶς, διότι ἔχω τὴν ἱκανότητα νὰ γίνωμαι κύριος τῶν θηρίων. Αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς τὰς ἐπισήμους οἰκογενείας, ὅπου τὰ παιδιὰ αὐτῶν, καίτοι εἶναι εὐγενοῦς καταγωγῆς, ὅταν δὲν ἔχουν αὐτεξουσιότητα, φοβοῦνται τοὺς δούλους, ὅταν δὲ πέσουν καὶ σὲ κανένα σφάλμα, ἐπιτείνεται ἡ ἀγωνία των. E Ταῦτα καὶ διὰ τὰ φείδια καὶ τοὺς σκορπιοὺς καὶ τὶς ὀχιὲς δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ, ὅτι δηλαδὴ ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας ἔγιναν φοβερὰ εἰς ἡμᾶς.

5. Ὄχι δὲ μόνον εἰς τὸ σῶμά μας, οὔτε εἰς τὰ διάφορα εἴδη τοῦ βίου, οὔτε εἰς τὰ ἄλογα ζῶα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ δένδρα εἶναι δυνατὸν νὰ ἰδῇ κανεὶς τὴν ποικιλίαν ταύτην τῶν ἰδιοτήτων. Καὶ τὸ κατώτερον ὅλων εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδῃς ὅτι ὑπερβάλλει τὸ ἀνώτερον εἶδος του εἰς μερικὰς ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι εἰς ὅλα αἱ ἴδιαι, διὰ νὰ ἔχωμεν ἀνάγκην ὅλων καὶ κατανοήσωμεν τοῦ Δεσπότου τὴν ποικίλην σοφίαν. Μὴ κατηγορῇς λοιπὸν τὸν Θεόν, διότι τὸ σῶμα φθείρεται, 122 A ἀλλὰ διὰ τὴν φθορὰν αὐτοῦ ταύτην πρέπει περισσότερον νὰ τὸν προσκυνῇς καὶ νὰ τὸν θαυμάζῃς διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ. Διὰ μὲν τὴν σοφίαν, διότι ἠμπόρεσεν εἰς τόσον φθαρτὸν σῶμα νὰ ἐπιδείξῃ τόσην ἁρμονίαν, διὰ δὲ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ, διότι διὰ τὴν ὠφέλειαν τῆς ψυχῆς τὸ ἔκαμε φθαρτὸν διὰ νὰ τῆς περιορίσῃ τὴν ἀλαζονείαν καὶ κατακρημνίσῃ τὴν ὑπερηφάνειαν.

Διατί λοιπὸν δὲν ἔκαμεν αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοιοῦτον; Διὰ νὰ σοῦ ὁμιλῇ διὰ τῆς πραγματικότητος καὶ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων καὶ σοῦ λέγει σχεδὸν τὰ ἑξῆς: Ἐγὼ μὲν σὲ προώριζα διὰ μεγαλυτέραν τιμήν, σὺ ὅμως ἔκαμες τὸν ἑαυτόν σου ἀνάξιον τῆς δωρεᾶς ταύτης, ἀφοῦ ἐξέπεσες ἀπὸ τὸν παράδεισον. Ἐν τούτοις οὔτε εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν ποὺ εἶσαι δὲν θὰ ἀδιαφορήσω διὰ σέ, ἀλλὰ θὰ διορθώσω τὸ ἁμάρτημά σου B καὶ εἰς τοὺς οὐρανοὺς θὰ σὲ ἀνεβάσω. Διὰ τοῦτο δὲ ἐπὶ τόσον χρόνον σὲ ἀφῆκα νὰ σήπεσαι καὶ καταστρέφεσαι, διὰ νὰ γίνῃ διὰ τῆς τόσης πολυκαιρίας σταθερὰ ἡ ταπεινοφροσύνη, τὴν ὁποίαν θὰ διδάσκεσαι ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ νὰ μὴ ἐπανέλθῃς ποτὲ εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἰδέαν, ποὺ εἶχες προηγουμένως.

Δι᾽ ὅλα αὐτὰ ἂς εὐχαριστήσωμεν τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν καὶ ἂς ἀνταμείψωμεν αὐτὸν διὰ τὴν κηδεμονίαν του μὲ ἀμοιβήν, ἡ ὁποία πάλιν ἡμᾶς ὠφελεῖ, καὶ ἂς καταβάλωμεν προσπάθειαν νὰ τηρήσωμεν τὴν ἐντολήν, περὶ τῆς ὁποίας συνεχῶς σᾶς ὁμιλῶ.

Δὲν θὰ παύσω δὲ νὰ σᾶς ὁμιλῶ περὶ αὐτῆς, ἕως ὅτου κατορθώσετε νὰ τὴν ἐκτελέσητε, διότι αὐτὸ ποὺ ἐπιδιώκομεν δὲν εἶναι νὰ σᾶς δώσωμεν ὀλίγας ἢ πολλὰς συμβουλάς, ἀλλὰ

νὰ συνεχίσωμεν νὰ σᾶς ὁμιλῶμεν ἕως ὅτου σᾶς πείσωμεν νὰ ἐφαρμόσετε τὴν ἐντολὴν αὐτήν. Εἰς μὲν τοὺς Ἰουδαίους ὁ Θεὸς ἔλεγε διὰ τοῦ προφήτου· «ἐάν, καθ᾽ ὃν χρόνον εὑρίσκεσθε εἰς δίκας καὶ φιλονεικίας νηστεύετε, C διατί μοῦ νηστεύετε;» (Ἡσ. 58, 4—5). Εἰς σᾶς δὲ θὰ εἰπῇ δι᾽ ἐμοῦ: ἐάν, καθ᾽ ὃν χρόνον ὁρκίζεσθε, καὶ γίνεσθε ἐπίορκοι, νηστεύετε, διατί νηστεύτε; Διότι πῶς θὰ ἴδωμεν τὸ Πάσχα τὸ ἱερόν; Πῶς θὰ δεχθῶμεν τὴν ἁγίαν θυσίαν; Πῶς θὰ κοινωνήσωμεν τῶν θαυμαστῶν μυστηρίων διὰ τῆς γλώσσης, διὰ τῆς ὁποίας κατεπατήσαμεν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς γλώσσης, διὰ τῆς ὁποίας τὴν ψυχήν μας ἐμολύναμεν; Ἀφοῦ βασιλικὸν ἔνδυμα δὲν ἀνέχεται κανεὶς νὰ πιάσῃ μὲ μολυσμένα χέρια, πῶς θὰ δεχθῶμεν σῶμα Δεσποτικὸν μὲ ἀκάθαρτον γλῶσσαν; Διότι ὁ μὲν ὅρκος εἶναι τοῦ πονηροῦ, ἡ δὲ θυσία τοῦ Δεσπότου. D «Ποία λοιπὸν ἐπικοινωνία καὶ σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ φωτὸς καὶ σκότους ἢ ποία συμφωνία μεταξὺ Χριστοῦ καὶ Σατανᾶ;» (Β' Κορ. 6, 14, 16). Ὅτι μὲν λοιπὸν ἔχετε προσπαθήσει πολὺ νὰ ἀπαλλαγῆτε ἀπὸ αὐτὴν τὴν παρανομίαν τὸ γνωρίζω καλά.

Ἐπειδὴ ὅμως, καθένας μόνος του, δὲν θὰ τὸ κατορθώσῃ εὔκολα, ἂς ὀργανωθῶμεν εἰς Ἀδελφότητας καὶ σωματεῖα, καὶ ἂς κάμωμεν ὅ,τι κάνουν εἰς τὰ συμπόσια οἱ πτωχοί. Ἐπειδὴ καθένας χωριστὰ ἐξ αὐτῶν δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὰ ἔξοδα τοῦ συμποσίου καὶ γίνῃ ἑστιάτωρ, μαζεύονται ὅλοι καὶ διὰ συνεισφορᾶς συγκεντρώνουν τὸ ποσὸν καὶ κάνουν τὸ συμπόσιον. Αὐτὸ καὶ ἡμεῖς νὰ κάμωμεν. Ἐπειδή, ὅταν εἴμεθα μόνοι μας, εἴμεθα ἀμελεῖς, ἀφοῦ κάμωμεν σωματεῖα, ἂς προτρέπωμεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον νὰ συνεισφέρῃ συμβουλήν, παραγγελίαν, παράκλησιν, ἐπιτίμησιν, ὑπόμνησιν καὶ ἀπειλήν, ὥστε ἀπὸ τὴν προσπάθειαν καθενὸς ὅλοι νὰ κατορθώσωμεν νὰ τηρήσωμεν τὴν ἐντολήν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ σφάλματα τῶν ἄλλων τὰ βλέπομεν καλύτερα παρὰ τὰ ἰδικά μας, ἡμεῖς ἂς προσέχωμεν ἄλλους νὰ μὴ ἁμαρτήσουν καὶ τὸν ἑαυτόν μας ἂς ἀναθέσωμεν νὰ τὸν προσέχουν ἐκεῖνοι καὶ ἂς ἔχωμεν μεταξύ μας τὴν καλὴν αὐτὴν ἅμιλλαν, ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τούτου κόψωμεν τὴν κακὴν αὐτὴν συνήθειαν καὶ μὲ παρρησίαν ἔλθωμεν εἰς τὴν ἁγίαν ταύτην ἑορτὴν 123 A καὶ μετάσχωμεν τῆς ἁγίας θυσίας μὲ καλὰς ἐλπίδας καὶ μὲ ἀγαθὴν συνείδησιν, διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου εἰς τὸν Πατέρα ἂς εἶναι ἡ δόξα καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΩΔΕΚΑΤΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ ΑΚΟΜΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΣΥΓΧΩΡΗΣΙΝ ΕΚΕΙΝΩΝ, ΠΟΥ ΕΠΤΑΙΣΑΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ· ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ· ΚΑΙ ΟΤΙ Ο ΘΕΟΣ, ΟΤΑΝ ΕΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΕ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ, ΝΟΜΟΝ ΦΥΣΙΚΟΝ ΕΘΕΣΕΝ ΕΝΤΟΣ ΑΥΤΟΥ· B ΚΑΙ ΟΤΙ ΜΕ ΚΑΘΕ ΤΡΟΠΟΝ ΠΡΕΠΕΙ ΚΑΘΕΝΑΣ ΝΑ ΑΠΕΧΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΟΡΚΟΥΣ.

1. Καὶ χθὲς εἶπον, Εὐλογητὸς ὁ Θεός, καὶ σήμερον τὸ αὐτὸ θὰ ἐπαναλάβω. Διότι, ἂν καὶ παρῆλθον τὰ κακά, ἡ ἀνάμνησις ὅμως αὐτῶν ἂς μὴ παρέρχεται, ὄχι διὰ νὰ λυπούμεθα, ἀλλὰ διὰ νὰ εὐχαριστῶμεν τὸν Θεόν. Ἐὰν ἡ ἀνάμνησις τῶν κακῶν μένῃ, οὐδέποτε θὰ λάβωμεν πεῖραν αὐτῶν. Τί λοιπὸν χρειάζεται ἡ πεῖρα, ἀφοῦ ἡ ἀνάμνησις αὐτῶν μᾶς σωφρονίζει; Ἴσως θὰ μὲ ἐρωτήσετε. Ὅπως ὁ Θεὸς δὲν ἀφῆκεν ἡμᾶς νὰ καταποντισθῶμεν, ὅταν μᾶς ηὗραν τὰ λυπηρὰ γεγονότα, ἔτσι καὶ ἡμεῖς ἂς μὴ ἀφήσωμεν τὸν ἑαυτόν μας νὰ πέσῃ εἰς τὴν παραλυσίαν, τώρα ποὺ ἐπέρασαν ἐκεῖνα. Μᾶς παρηγόρησεν τότε, C ποὺ εἴμεθα λυπημένοι, ἂς τὸν εὐχαριστήσωμεν τώρα ποὺ εἴμεθα χαρούμενοι. Μᾶς παρηγόρησε καὶ δὲν μᾶς ἐπρόδωκε τότε ποὺ εἴμεθα πάρα πολὺ στενοχωρημένοι ἀπὸ τὰς θλίψει· ἂς μὴ προδώσωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τοὺς ἑαυτούς μας τώρα, ποὺ ἔχομεν ἡμέρας εὐτυχεῖς, διὰ τῆς ροπῆς εἰς τὴν ἀμέλειαν, διότι «θυμήσου, λέγει, ὅταν εἶσαι χορτᾶτος, τὰς ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπεινοῦσες» (Σοφ. Σειρ. 18, 25). Ἂς ἐνθυμηθῶμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τὸν καιρὸν τῶν δοκιμασιῶν εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἀνέσεως. Τοῦτο ἂς κάμνωμεν καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας μας. Ὅταν ἁμαρτήσῃς καὶ σοῦ συγχωρήσῃ τὴν ἁμαρτίαν ὁ Θεός, νὰ δεχθῇς τὴν συγχώρησιν καὶ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃς δι' αὐτήν, νὰ μὴ ξεχάσῃς ὅμως τὴν ἁμαρτίαν, ὄχι διὰ νὰ τυραννῇς τὸν ἑαυτόν σου, ἐνθυμούμενος ταύτην, ἀλλὰ διὰ νὰ συνηθίσῃς τὴν ψυχήν σου νὰ ταπεινοφρονῇ καὶ νὰ μὴ πέφτῃ πάλιν εἰς τὰ αὐτὰ ἁμαρτήματα. Αὐτὸ ἔκαμεν καὶ ὁ Παῦλος. D Διότι, ὅταν εἶπεν· «ὅτι μὲ ἔκρινεν ἄξιον τῆς ἐμπιστοσύνης του καὶ μὲ ἔθεσεν εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Εὐαγγελίου, προσέθεσε, ἐμέ, ποὺ ἤμην πρωτύτερα βλάσφημος καὶ διώκτης τῆς Ἐκκλησίας του» (Α΄ Τιμ.

1, 12. 13). Ἂς διαπομπεύεται, λέγει μὲ αὐτά, ὁ βίος τοῦ δούλου, διὰ νὰ φανῇ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Δεσπότου αὐτοῦ. Διότι ἂν καὶ ἔλαβες ἄφεσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἐν τούτοις δὲν τὰ ἐξέχασε. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὄχι μόνον ἐφανέρωνε τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἑαυτόν του καθίστα λαμπρότερον. Διότι, ὅταν μάθῃς ποῖος ἦτο προηγουμένως, θὰ τὸν θαυμάσῃς περισσότερον. Καὶ ὅταν μάθῃς εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρίσκετο καὶ πόσον μετεβλήθη τώρα, τότε θὰ τὸν ἀγαπήσῃς καὶ τιμήσῃς περισσότερον. Καὶ ἂν εἶσαι μεγάλος ἁμαρτωλός, θὰ ἐλπίζῃς ὅτι ἠμπορεῖς νὰ διορθωθῇς, διότι, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, E τὸ παράδειγμά του παρηγορεῖ ἐκείνους, ποὺ εἶναι ἀπηλπισμένοι καὶ τοὺς κάνει νὰ ἀνορθώνωνται πνευματικῶς. Τοῦτο θὰ συμβῇ καὶ μὲ τὴν πόλιν μας. Διότι ὅλα ὅσα συνέβησαν φανερώνουν τὴν ἀρετὴν ὑμῶν, οἱ ὁποῖοι ἠμπορέσατε διὰ τῆς μετανοίας τόσον μεγάλην ὀργὴν νὰ ἀποκρούσετε καὶ διακηρύττουν τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ μικρὰν μεταβολὴν ποὺ ἐδείξατε ἀπεμάκρυνε τόσον πλῆθος κακῶν καὶ ἀνορθώνει, τόσους ἀπηλπισμένους, 124 A διότι θὰ μάθουν ἀπὸ ἡμᾶς ὅτι ἐκεῖνος, ποὺ βλέπει πρὸς τὰ ἄνω καὶ πιστεύει ὅτι ὁ Θεὸς βοηθεῖ, καὶ ἂν εὑρεθῇ μέσα σὲ ἀναρίθμητα κύματα δοκιμασιῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταποντισθῇ. Διότι ποῖος εἶδε, ποῖος ἤκουσε ποτὲ τὰ παθήματά μας; Περιμέναμεν κάθε ἡμέραν ἐκ θεμελίων νὰ ἀνατραπῇ ἡ πόλις μας μὲ τοὺς κατοίκους της· ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον ἤλπιζεν ὁ διάβολος νὰ καταποντίσῃ τὸ σκάφος, τότε τελείαν γαλήνην ἔκαμεν ὁ Θεός. Ἂς μὴ λησμονῶμεν λοιπὸν τὸ μέγεθος τῶν κακῶν, διὰ νὰ ἐνθυμούμεθα τὸ μέγεθος τῶν εὐεργεσιῶν, ποὺ μᾶς ἔκαμεν ὁ Θεός, διότι ἐκεῖνος ποὺ δὲν γνωρίζει τὴν φύσιν τῆς ἀσθενείας, δὲν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ μάθῃ τοῦ ἰατροῦ τὴν ἱκανότητα. Ταῦτα καὶ εἰς τὰ παιδιά μας ἂς λέγωμεν B καὶ εἰς ἀναριθμήτους γενεὰς ἂς τὰ μεταβιβάζωμεν, διὰ νὰ μάθουν ὅλοι πῶς προσεπάθησεν ὁ διάβολος καὶ τὸ ἔδαφος ἀκόμη νὰ ἐξαφανίσῃ τῆς πόλεως καὶ πῶς ἠμπόρεσεν ὁ Θεὸς ἐνῷ αὐτὴ εἶχε καταπέσει νὰ τὴν ἀνορθώσῃ καὶ πάλιν ἐμπρός μας, καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ νὰ τῆς γίνῃ οὔτε ἡ παραμικρὰ βλάβη, ἀλλὰ καὶ τὸν φόβον ἀφήρεσε καὶ τὸν κίνδυνον ἀπέκρουσε πολὺ γρήγορα. Διότι κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα ἐπεριμέναμεν ὅτι θὰ δημευθοῦν αἱ περιουσίαι ὅλων μας, ὅτι θὰ μᾶς ἐπιτεθῇ ὁ στρατὸς καὶ πολλὰ ἄλλα κακὰ ἐφανταζόμεθα ὅτι θὰ μᾶς συμβοῦν. Ἀλλὰ ἰδοὺ ὅλα ἐκεῖνα ἐπέρασαν, ὅπως περνᾷ τὸ σύννεφον καὶ ἡ σκιὰ ποὺ παρέρχεται καὶ ἐτιμωρήθημεν μόνον μὲ τὴν ἀγωνίαν, ποὺ φέρει ἡ ἀναμονὴ τῶν κακῶν, C μᾶλλον δὲ δὲν ἐτιμωρήθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐδιδάχθημεν καὶ καλύτεροι ἐγίναμεν πνευματικῶς, διότι ὁ Θεὸς ἐπάλαξε τὴν καρ-

δίον τοῦ βασιλέως.

Ἄς λέγωμεν λοιπὸν συνεχῶς καὶ κάθε ἡμέραν. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ μὲ μεγαλυτέραν προθυμίαν ἂς ἐρχώμεθα εἰς τὴν συγκέντρωσιν ταύτην καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἂς τρέχωμεν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπηλαύσαμεν τὴν ὠφέλειαν ταύτην. Διότι γνωρίζετε εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν γεγονότων, ποῦ κατεφύγατε, διὰ νὰ σωθῆτε, ποῦ ἐτρέξατε ὅλοι μαζὶ καὶ ἀπὸ ποῦ ἦρθε ἡ σωτηρία.

Ἂς κρατούμεθα λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἄγκυραν καὶ ὅπως εἰς τὸν καιρὸν τῶν κινδύνων αὐτὴ δὲν μᾶς ἐπρόδωσεν, ἔτσι καὶ ἡμεῖς αὐτὴν εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀνέσεως καὶ ἡσυχίας ἂς μὴ τὴν ἐγκαταλείπωμεν, ἀλλὰ ἂς μείνωμεν μαζί της μὲ ἀφοσίωσιν καὶ τὰς συναθροίσεις καὶ τὰς προσευχὰς καὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων λόγων D ἂς κάμωμεν καθημερινῶς καὶ τὸν καιρόν, ποὺ ἐχάσαμεν, ἐξετάζοντες μὲ περιέργειαν καὶ λεπομέρειαν τοὺς ἐρχομένους ἀπὸ τὸ στρατόπεδον, διὰ νὰ μάθωμεν διὰ τὰ κακά, ποὺ μᾶς ἐπερίμεναν, ἂς τὸν διαθέσωμεν τώρα ὅλον εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων λόγων καὶ ὄχι εἰς ἀτόπους καὶ ἀνωφελεῖς ἀσχολίας, διὰ νὰ μὴ φθάσωμεν πάλιν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰς ἀσχολίας ἐκείνας τῆς ἀγωνίας καὶ τῶν φόβων.[46]

2. Κατὰ μὲν τὰς ὁμιλίας τῶν τριῶν προηγουμένων ἡμερῶν ἐξητάσαμεν ἕνα τρόπον θεογνωσίας καὶ τὸν ἐξηντλήσαμεν τελείως, ἑρμηνεύοντες πῶς «οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ» (Ψαλμ. 18, 2). E καὶ ἀναπτύσσοντες ποία ἡ σημασία τῶν λόγων τοῦ Παύλου, «ὅτι τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου βλέπονται κατανοούμενα διὰ τῶν ποιημάτων» (Ρωμ. 1, 20.), καὶ ἀπεδείξαμεν πῶς διὰ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου καὶ πῶς διὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης δοξάζεται ὁ δημιουργός. Σήμερον δὲ ἀφοῦ φιλοσοφήσωμεν δι' ὀλίγων ἐπὶ τοῦ ἰδίου ζητήματος, θὰ μεταβῶμεν εἰς ἄλλο θέμα. Διότι ὄχι μόνον ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔκαμε τοιαύτην, ὥστε νὰ ἐργάζεται, χωρὶς οὔτε ὅλην νὰ ἀφήσῃ ἀκίνητον, οὔτε νὰ κάμῃ ὅλην αὐτὴν νὰ κινῆται. Ἀλλὰ ὁ μὲν οὐρανὸς εἶναι ἀκίνητος, ὅπως ὁ προφήτης λέγει: 125 A «Αὐτὸς ποὺ ἔστησεν τὸν οὐρανὸ σὰν καμάραν καὶ ἅπλωσεν αὐτὸν σὰν σκηνὴν ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἡσ. 40 22), ὁ δὲ ἥλιος μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ἄστρα τρέχει καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Καὶ ἡ γῆ πάλιν εἶναι στερεὰ καὶ ἀκίνητος,[47] ἐνῷ τὰ νερὰ κινοῦνται διαρκῶς καθὼς καὶ τὰ σύννεφα καὶ αἱ συνεχεῖς καὶ ἀλλεπάλληλοι βροχαί, ποὺ γίνονται εἰς τὸν καιρόν τους.

46. Δηλαδὴ νὰ μὴ ἁμαρτήσωμεν καὶ ἐπιτρέψῃ ὁ Θεὸς νὰ ἔλθωμεν πάλιν εἰς ἡμέρας ἀγωνίας.

47. Αὐτά, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, εἶναι ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου, μὴ ἰσχύουσαι σήμερον.

Καὶ ἐνῷ εἶναι μία ἡ οὐσία τῆς βροχῆς, ἐν τούτοις διάφορα εἶναι τὰ ἀποτελέσματά της, διότι εἰς τὰ κλήματα τῆς ἀμπέλου αὐτὴ γίνεται κρασί, εἰς τὴν ἐληὰ λάδι καὶ εἰς τὰ ἄλλα φυτὰ ἐξομοιώνεται μὲ τοὺς χυμοὺς αὐτῶν. Καὶ τῆς γῆς ἡ κοιλία μία εἶναι καὶ ὅμως παράγει διαφόρους καρπούς. Ἐπίσης μία εἶναι καὶ ἡ θερμότης τῆς ἀκτῖνος τοῦ ἡλίου, ἐν τούτοις κατὰ διαφορετικοὺς τρόπους τὰ τρέφει ὅλα καὶ συντελεῖ ἄλλα μὲν βραδύτερον B καὶ ἄλλα ἐνωρίτερον νὰ ἀναπτυχθοῦν. Ποιὸς δὲν θὰ θαυμάσῃ καὶ δὲν θὰ ἐκπλαγῇ δι' αὐτά; Μᾶλλον δὲ δὲν εἶναι τοῦτο μόνον τὸ θαυμαστὸν ὅτι δηλ. τὴν ἔκαμε ποικίλην καὶ διαφορετικήν, ἀλλὰ καὶ διότι τὴν ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν ὅλων τῶν πλουσίων καὶ πτωχῶν καὶ δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν. Αὐτὸ λοιπὸν ἔλεγε καὶ ὁ Χριστός, «διότι καὶ αὐτὸς τὸν ἥλιον, ποὺ εἶναι ἰδικός του, ἀνατέλλει ἀδιακρίτως εἰς πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει τὴν βροχήν του εἰς δικαίους καὶ ἀδίκους» (Ματθ. 5, 45). Ἀφοῦ λοιπὸν ἐγέμισε τὴν γῆν μὲ ἀναρίθμητα ζῷα, εἰς τὴν φύσιν τῶν ὁποίων ἔβαλεν ἔνστικτα[48] διάφορα, διέταξεν ἄλλα μὲν νὰ μιμούμεθα, ἄλλα δὲ νὰ ἀποφεύγωμεν.

Ἰδοὺ τί λέγω μὲ τοῦτο. Ἐργατικὸν εἶναι τὸ μυρμῆγκι καὶ κοπιαστικὴν ἐργασίαν κάμνει. Ἂν λοιπὸν προσέχῃς εἰς αὐτό, C θὰ πάρῃς μεγάλο μάθημα νὰ μὴ γίνῃς μαλθακὸς καὶ ἀποφεύγῃς τοὺς ἱδρῶτας καὶ τοὺς κόπους. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γραφὴ τὸν τεμπέλην εἰς τὸ μυρμῆγκι τὸν παρέπεμψε λέγουσα: «πήγαινε εἰς τὸ μυρμῆγκι, ὦ ὀκνηρέ, καὶ ζήλευσε τοὺς δρόμους αὐτοῦ καὶ γίνε σοφώτερος ἀπ' αὐτό» (Παρ. 6, 6). Δὲν θέλεις, λέγει, παρὰ τῶν Γραφῶν νὰ μάθῃς ὅτι ὡραῖον πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐργασία καὶ ὅτι ὅποιος δὲν ἐργάζεται δὲν πρέπει νὰ τρώγῃ» (Β' Θεσ. 10); Δὲν ἐπιθυμεῖς νὰ ἀκούσῃς τοῦτο ἀπὸ τοὺς διδασκάλους; Μάθε αὐτὸ ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῷα. Αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς τὰ σπίτια. Πολλὲς φορὲς τοὺς μεγαλυτέρους καὶ θεωρουμένους περισσότερον ἀξίους, ὅταν ἁμαρτήσουν, τοὺς προτρέπομεν νὰ παίρνουν παράδειγμα ἀπὸ τὰ φρόνιμα παιδιά, D λέγοντας βλέπε τὸν μικρότερόν σου πόσον εἶναι σπουδαῖος καὶ προσεκτικός.

Καὶ σὺ λοιπὸν ἀπὸ τὸ ζῷον τοῦτο λάβε μεγίστην συμβουλὴν ἐργατικότητος καὶ θαύμασε τὸν Δεσπότην σου ὄχι μόνον διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ μύρμηγκος, διότι ἂν καὶ εἶναι μικρὸν

48. Ἔνστικτα ἢ ἔμφυτα λέγονται αἱ ἰδιότητες τῶν ζῴων, αἱ ὁποῖαι ἀναπληροῦν εἰς αὐτὰ τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου ταῦτα στεροῦνται. Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος τὰ ὀνομάζει «φυσικὰ ἤθη».

τὸ ζῷον τοῦτο ἐν τούτοις παρέχει μεγάλην ἀπόδειξιν τοῦ μεγέθους τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Σκέψου λοιπὸν πόσον εἶναι φρόνιμον καὶ θαύμασε πῶς ἠμπόρεσεν ὁ Θεὸς σὲ τόσον μικρὸν σῶμα νὰ βάλῃ τόσον μεγάλην ἐπιθυμίαν πρὸς διαρκῆ ἐργασίαν καὶ ἀπὸ αὐτὸ μὲν τὴν ἐργατικότητα, ἀπὸ δὲ τὴν μέλισσαν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ὡραῖον, πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους νὰ διδαχθῆς. **E**

Διότι αὐτὴ δὲν κοπιάζει καὶ ταλαιπωρεῖται διὰ τὸν ἑαυτόν της, ἀλλὰ δι᾽ ἡμᾶς καθημερινῶς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἁρμόζει εἰς τὸν Χριστιανόν, δηλαδὴ νὰ μὴ φροντίζῃ διὰ τὸν ἑαυτόν του, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἄλλους. Καθὼς λοιπὸν ἐκείνη πετᾷ εἰς ὅλα τὰ λειβάδια, διὰ νὰ κάμῃ ἕτοιμον τὸ τραπέζι εἰς ἄλλους, ἔτσι καὶ σὺ νὰ κάμῃς, ἄνθρωπέ μου καὶ ἂν μαζεύῃς χρήματα, διὰ τοὺς ἄλλους νὰ τὰ ἐξοδεύῃς καὶ ἂν ἔχῃς τὸ χάρισμα τοῦ λόγου, μὴ τὸ χώσῃς εἰς τὴν γῆν, νὰ τὸ παρουσιάσῃς εἰς τὸ μέσον δι᾽ ἐκείνους, ποὺ ἔχουν ἀνάγκην διδασκαλίας, 126 **A** καὶ ἂν ἔχῃς ἄλλο προσόν, γίνε χρήσιμος μὲ αὐτὸ εἰς ἐκείνους, ποὺ ἔχουν ἀνάγκην τοὺς κόπους σου. Δὲν παρατηρεῖς ὅτι διὰ τοῦτο κυρίως ἡ μέλισσα τιμᾶται καὶ ἀγαπᾶται περισσότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῷα, ὄχι ἐπειδὴ κοπιάζει, ἀλλὰ διότι κοπιάζει διὰ ἄλλους; Καὶ ἡ ἀράχνη κοπιάζει καὶ ταλαιπωρεῖται νὰ ἁπλώνῃ εἰς τοὺς τοίχους λεπτὰ ὑφάσματα, ποὺ εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ κάθε γυναικείαν ὑφαντικὴν τέχνην καὶ ὅμως καμμίαν τιμὴν δὲν ἔχει τὸ ζῷον τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ ἐργασία του εἰς τίποτε δὲν μᾶς χρησιμεύει. Τοιοῦτοι, ἄνευ τιμῆς, εἶναι ὅσοι κοπιάζουν καὶ ταλαιπωροῦνται διὰ τὸν ἑαυτόν τους.

Μιμήσου τῆς περιστερᾶς τὴν ἁπλότητα καὶ ἀθωότητα, τοῦ ὄνου καὶ τοῦ βοδιοῦ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν κύριόν τους, τῶν ὀρνίθων τὴν ἔλλειψιν φροντίδων, διότι εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῷα νὰ ἀποκομίσωμεν μεγάλας ὠφελείας πρὸς διόρθωσιν τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς μας. **B** Ἀπὸ τὰ ζῷα αὐτὰ λαμβάνει ἀφορμὴν ὁ Χριστὸς καὶ μᾶς ὁμιλεῖ. «Φροντίσατε νὰ γίνετε, λέγει, φρόνιμοι σὰν τὰ φείδια καὶ ἁπλοῖ σὰν τὰ περιστέρια» (Ματθ. 10, 16). Καὶ πάλιν: «Κυττάξατε εἰς τὰ πετεινά, ποὺ πετοῦν εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ἴδετε, ὅτι δὲν σπείρουν οὔτε θερίζουν καὶ ὅμως ὁ Πατήρ σας ὁ ἐπουράνιος τὰ τρέφει» (Ματθ. 6, 26). Καὶ ὁ προφήτης δὲ διὰ νὰ κάμῃ τοὺς ἀχαρίστους Ἰουδαίους νὰ ἐντραποῦν τὰ ἑξῆς λέγει: Γνωρίζει ὁ βοῦς τὸν ἰδιοκτήτην του καὶ ὁ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου του, ὁ Ἰσραὴλ ὅμως ἐμὲ δὲν μὲ γνωρίζει (Ἡσ. 1, 3). Καὶ πάλιν· τὰ τρυγόνια καὶ τὰ χελιδόνια τοῦ ἀγροῦ καὶ τὰ πουλιὰ γνωρίζουν τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ μᾶς ἔλθουν, ὁ λαός μου ὅμως δὲν γνωρίζει τὰς κρίσεις Κυρίου τοῦ Θεοῦ

αὐτοῦ (Ἱερ. 8, 7). Ἀπὸ αὐτὰ μὲν τὰ ζῷα καὶ τὰ παρόμοια τούτων μάθε νὰ ἐπιδιώκῃς τὴν ἀρετήν, **C** ἀπὸ δὲ τὰ ἀντίθετα νὰ ἀποφεύγῃς τὴν κακίαν. Διότι, ὅπως ἡ μέλισσα εἶναι φιλόκαλος, ἔτσι εἶναι καταστρεπτικὴ ἡ ἀσπίδα.[49] Νὰ ἀποστρέφεσαι λοιπὸν τὴν κακίαν, διὰ νὰ μὴ ἀκούσῃς ὅτι δηλητήριον ἀσπίδων εἶναι κάτω ἀπὸ τὰ χείλη αὐτῶν (Ψαλ. 139, 4). Ἀναίσχυντον ζῷον πάλιν εἶναι ὁ σκύλος. Μίσησε καὶ αὐτὴν τὴν πονηρίαν. Δολία καὶ πανοῦργος εἶναι ἡ ἀλώπηξ. Μὴ ζηλέψῃς τὴν ἀρρώστειαν ταύτην.

Ἀλλά, ὅπως ἡ μέλισσα, ὅταν πετᾷ εἰς τὰ λειβάδια, δὲν παίρνει ὅλα ὅσα εὑρίσκει, ἀλλὰ μόνον τὰ χρήσιμα[50] καὶ ἀφίνει τὰ ἄλλα, ἔτσι καὶ ἐσὺ νὰ κάμῃς. Ἀφοῦ περάσῃς νοερῶς τὰ γένη τῶν ζώων, μιμήσου ὅτι χρήσιμον ἔχουν καὶ ὅσα φυσικὰ προσόντα ἔχουν, αὐτὰ νὰ τὰ κατορθώσῃς διὰ τῆς θελήσεώς σου, διότι διὰ τοῦτο σὲ ἐτίμησεν ὁ Θεὸς μὲ αὐτήν, διὰ νὰ ἠμπορῇς ὅ,τι καλὸν κάνουν τὰ ζῷα ἐξ ἐνστίκτου, **D** σὺ νὰ τὸ κάνῃς ἐκ προαιρέσεως, διὰ νὰ λάβῃς ἀμοιβὴν παρ᾽ αὐτοῦ.[51] Διότι ἐκεῖνα ὅ,τι κάνουν, τὸ κάνουν ὄχι ἀπὸ ἐλευθέραν θέλησιν καὶ κατόπιν σκέψεως λογικῆς, ἀλλὰ ἀπὸ φυσικὴν ἀνάγκην. Ἰδοὺ τί λέγω. Ἡ μέλισσα κάνει τὸ μέλι, ὄχι διότι ἐδιδάχθη τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ διὰ τοῦ λόγου ἢ αὐτὴ ἐπενόησε τοῦτον, ἀλλὰ διότι ἐκ φύσεως ἔμαθε τοῦτον, ἐπειδὴ ἂν τοῦτο δὲν ἦτο ἔργον φυσικόν, ἀλλ᾽ ἐπίκτητον καὶ δὲν εἶχε δοθῆ ὡς φυσικὴ καὶ ἀναπόσπαστος ἰδιότης τῶν μελισσῶν, ἔπρεπε μερικαὶ ἐξ αὐτῶν νὰ μὴ γνωρίζουν τὴν τέχνην ταύτην, ἐνῷ ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου μέχρι σήμερον κανεὶς δὲν εἶδε μέλισσες νὰ ἡσυχάζουν καὶ νὰ μὴ κάνουν μέλι. Διότι τοιαῦτα, δηλαδὴ κοινὰ εἰς ὅλον τὸ γένος, εἶναι τὰ φυσικὰ προσόντα, ἐνῷ τὰ προαιρετικά, δὲν εἶναι κοινά, διότι ἔχουν ἀνάγκην κόπου διὰ νὰ κατορθωθοῦν. **E**

3. Ἀφοῦ λοιπὸν λάβῃς ὅλα τὰ κάλλιστα ἰδιώματα τῶν ζώων, φόρεσέ τα, διότι εἶσαι βασιλεὺς τῶν ζώων, οἱ δὲ βασιλεῖς ὅ,τι κάλλιστον ὑπάρχει εἰς τοὺς ὑπηκόους των εἴτε χρυσᾶ, εἴτε ἀργυρᾶ κοσμήματα, εἴτε πολύτιμοι λίθοι, εἴτε πολυτελῆ φορέματα, αὐτοὶ τὰ ἔχουν μὲ ἀφθονίαν, καὶ θαύμαζε τὸν Δεσπότην ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ἐὰν δὲ κάτι, ἀπ᾽ αὐτὰ ποὺ βλέπεις, εἶναι ἀνώτερον τῶν νοητικῶν σου δυνάμεων καὶ δὲν ἠμπορεῖς νὰ ἐννοήσῃς διατὶ ἐδημιουργήθη, καὶ διὰ τοῦτο νὰ

---

49. Ἡ ἀσπὶς ἢ νάγια εἶναι γένος ἰοβόλων ὄφεων ἀπαντῶν εἰς τὴν Ἀφρικήν.

50. Ἰδὲ σχετικῶς καὶ Μ. Βασιλείου «πρὸς τοὺς νέους...» Κεφ. Δ' Migne 31.569.

51. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἐκ φύσεως καλὸς καὶ οὐχὶ ἐξ ἐλευθέρας θελήσεως, δὲν θὰ ἦτο ἀξιόμισθος.

δοξάσης τὸν δημιουργόν, διότι ἡ σοφία, 127 A ποὺ ὑπάρχει εἰς ὅσα ἔγιναν, εἶναι ἀνωτέρα τῆς διανοίας σου.

Νὰ μὴ λέγης λοιπόν, διὰ ποῖον λόγον ἔγινε τοῦτο; εἰς τί χρειάζεται ἐκεῖνο; διότι κάθε ἕνα εἶναι χρήσιμον, ἔστω καὶ ἂν ἀγνοοῦμεν ἡμεῖς τὴν χρησιμότητά του. Καθὼς λοιπόν, ὅταν εἰσέλθης εἰς ἕνα ἰατρεῖον καὶ ἴδης νὰ εἶναι ἐκεῖ πολλὰ ἐργαλεῖα ἰατρικά, θαυμάζεις διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐργαλείων τούτων καίτοι δὲν γνωρίζεις εἰς τί χρησιμεύουν, αὐτὸ κάμε καὶ διὰ τὴν κτίσιν. Καὶ ὅταν ἴδης πολλὰ ἀπὸ τὰ ζῷα, τὰ βότανα, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἄλλα πράγματα, τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζεις τὴν χρησιμότητα, νὰ θαυμάσης τὴν ποικιλίαν αὐτῶν καὶ νὰ αἰσθανθῆς κατάπληξιν καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸν ἀριστοτέχνην Θεόν, διότι οὔτε τὴν χρησιμότητα ὅλων τῶν δημιουργημάτων σοῦ ἐφανέρωσεν, οὔτε εἰς πλήρη ἄγνοιαν περὶ αὐτῶν ὅλων σὲ ἄφησε.

Καὶ δὲν σὲ ἄφησεν εἰς τελείαν ἄγνοιαν περὶ αὐτῶν, B διὰ νὰ μὴ λέγης ὅτι τὰ δημιουργήματα ἔγιναν χωρὶς σκοπόν. Δὲν σὲ ἄφησε πάλιν νὰ γνωρίζης τὴν χρησιμότητα ὅλων, διὰ νὰ μὴ σὲ ὁδηγήση τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως ταύτης εἰς τὴν ὑπερηφάνειαν. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν καὶ τὸν πρωτόπλαστον ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος δαίμων τὸν κατέστρεψε, διότι τοῦ ἔβαλε τὴν ἐλπίδα νὰ γνωρίση περισσότερα καὶ τὸν ἔκαμε νὰ χάση καὶ τὰς γνώσεις ποὺ εἶχε. Διὰ τοῦτο καὶ κάποιος σοφὸς δίδει τὴν ἑξῆς συμβουλήν: «ἰσχυρότερά σου μὴ ζήτει καὶ βαθύτερά σου μὴ ἐξετάζης· νὰ ἀσχοληθῆς μὲ αὐτὰ ποὺ σοῦ ἀνετέθησαν» (Σοφ. Σειρ. 3, 21—22), διότι τὰ περισσότερα ἔργα του εἶναι ἀπόκρυφα. Καὶ πάλιν, «περισσότερα ἀπὸ ὅσα δύναται νὰ ἐννοήση ὁ ἄνθρωπος σοῦ ἐφανερώθησαν» (αὐτόθι 23). Τοῦτο εἶπε διὰ νὰ παρηγορήση ἐκεῖνον ποὺ δυσφορεῖ καὶ λυπεῖται, ἐπειδὴ δὲν τὰ γνωρίζει ὅλα. Διότι καὶ αὐτὰ λέγει ποὺ σοῦ ἐπετράπη νὰ γνωρίζης εἶναι πολὺ ἀνώτερα τῶν διανοητικῶν σου δυνάμεων C καὶ διὰ τοῦτο δὲν τὰ ἔμαθες μόνος σου ἀλλὰ ὁ Θεὸς σοῦ τὰ ἐδίδαξε. Νὰ ἀρκῆσαι λοιπὸν εἰς τὸν πλοῦτον ποὺ σοῦ ἐδόθη καὶ νὰ μὴ ζητῇς περισσότερα, ἀλλὰ νὰ εὐχαριστῇς μὲν τὸν Θεὸν δι᾿ ὅσα ἔλαβες, νὰ μὴ ἀγανακτῇς δὲ δι᾿ ὅσα δὲν ἔλαβες. Καὶ δι᾿ ὅσα μὲν γνωρίζεις νὰ δοξάζης τὸν Θεόν, νὰ μὴ σκανδαλίζεσαι δὲ δι᾿ ὅσα ἀγνοεῖς. Διότι καὶ διὰ τῶν δύο τούτων τρόπων, δηλαδὴ μὲ τὸ ἄλλα μὲν νὰ σοῦ γνωρίση καὶ ἄλλα νὰ σοῦ ἀποκρύψη, ἠθέλησεν ὁ Θεὸς νὰ σὲ ὠφελήση καὶ ἔδειξεν ὅτι προνοεῖ διὰ τὴν σωτηρίαν σου.

Ἕνας μὲν λοιπόν, ὅπως εἶπον, τρόπος θεογνωσίας εἶναι αὐτὸς τὸν ὁποῖον διδασκόμεθα ἀπὸ τὴν κτίσιν καὶ ὁ ὁποῖος δύναται νὰ μᾶς ἀπασχολήση ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διότι μόνον τὸν ἄνθρωπον ἂν ἐπιχειρούσαμεν νὰ ἐξετάσωμεν καὶ γνωρίσωμεν λεπτομερῶς, D ὅσον βέβαια μᾶς εἶναι δυνατόν, ἐπειδὴ τελείαν γνῶσιν αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ λάβωμεν, αὐτὴν μόνον ὁ Θεὸς τὴν ἔχει· καὶ ἂν ἠθέλομεν ἀναφέρει καὶ ἄλλους λόγους, διότι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι μυστικοὶ ποὺ μόνον ὁ Θεὸς ξέρει· καὶ ἂν ἠθέλαμεν ἐρευνήσει λεπτομερῶς τὴν διάπλασιν αὐτοῦ καὶ τὴν σοφίαν, ποὺ ὑπάρχει σὲ κάθε μέλος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εἰς τὰ νεῦρα, τὰς φλέβας εἰς τὴν διακλάδωσιν τῶν ἀρτηριῶν, εἰς τὴν θέσιν, τὴν σύστασιν ὅλων τῶν ἄλλων μελῶν οὔτε ἕνα ἔτος δὲν θὰ μᾶς ἔφθανε. E

Διὰ τοῦτο ἀφοῦ σταματήσωμεν ἐδῶ τὸν λόγον διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἀφήσωμεν εἰς τοὺς φιλοπόνους καὶ φιλομαθεῖς ἐκ τῶν ἀκροατῶν μας νὰ ἐξετάσωσι καὶ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς κτίσεως, λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἐξ ὅσων εἴπομεν, εἰς ἄλλο ζήτημα θὰ στρέψωμεν τὴν ὁμιλίαν μας, τὸ ὁποῖον φανερώνει καὶ αὐτὸ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ. Ποῖον λοιπὸν εἶναι τὸ ζήτημα τοῦτο;

Ἐξ ἀρχῆς μόλις ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἔβαλε μέσα του νόμον φυσικόν. Τί ἆρά γε εἶναι νόμος φυσικός; Τὴν συνείδησίν μας κατεσκεύασε καὶ δι᾿ αὐτῆς μᾶς ἔκαμεν ἱκανοὺς μόνοι μας νὰ διδασκώμεθα ποῖα εἶναι καλὰ καὶ ποῖα κακά. 128 A Δὲν ἔχομεν δηλαδὴ ἀνάγκην νὰ διδαχθῶμεν ὅτι ἡ πορνεία εἶναι κακὸν καὶ ἡ σωφροσύνη καλόν, διότι τοῦτο τὸ γνωρίζομεν ἐξ ἀρχῆς καὶ μόνοι μας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ νομοθέτης ὅταν κατόπιν ἔδωκε τοὺς νόμους καὶ εἶπε: «οὐ φονεύσεις» (Ἐξ. 20, 13), δὲν προσέθεσε, διότι εἶναι κακὸν πρᾶγμα ὁ φόνος, ἀλλὰ ἁπλῶς εἶπεν, «οὐ φονεύσεις» δηλ. μόνον ἀπηγόρευσε τὴν ἁμαρτίαν καὶ δὲν ἐδίδαξε διατὶ ἀπαγορεύεται. Διατὶ λοιπόν, ἀφοῦ εἶπεν «οὐ φονεύσεις» δὲν προσέθεσεν διότι εἶναι κακὴ πρᾶξις ὁ φόνος; Ἐπειδὴ ἐπρόλαβε καὶ μᾶς ἐδίδαξε περὶ τούτου ἡ συνείδησις, διὰ τοῦτο μᾶς ὁμιλεῖ ἔτσι, ὅπως ὁμιλεῖ ἕνας εἰς ἄλλον, ποὺ γνωρίζει καὶ ἐννοεῖ περὶ τίνος πρόκειται. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ὅταν ὁμιλῇ περὶ ἄλλης ἐντολῆς, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδίδαξεν ἡ συνείδησις, δὲν ἀπαγορεύει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναφέρει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπαγορεύσεως. B Ὅταν, παραδείγματος χάριν, νομοθετῇ τὴν ἀργίαν τοῦ Σαββάτου καὶ λέγῃ «τὴν ἑβδόμην ἡμέραν δὲν θὰ ἐργασθῇς» (Ἐξ. 20, 10) καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀργίας προσέθεσε. Ποία δὲ εἶναι αὐτή; «Διότι κατὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν ἐτελείωσεν ὅλα τὰ ἔργα ὁ Θεός, ποὺ εἶχεν ἀρχίσει νὰ κάνῃ» (αὐτόθι). Καὶ πάλιν, «διότι δοῦλος ἦσο εἰς τὴν Αἴγυπτον» (Δευτερ. 24, 18). Διὰ ποῖον λόγον, λέγε μου σὲ παρακαλῶ, διὰ μὲν τὴν ἀργίαν τοῦ Σαββάτου προσέθεσε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπαγορεύσεως, διὰ δὲ τὸν φόνον δὲν ἔκαμε τὸ ἴδιον; Ἐπειδὴ ἡ ἐντολὴ αὐτὴ δὲν ἦτο ἐκ τῶν

πρώτων καὶ κυρίων ἐντολῶν, οὔτε εἶχε διδαχθῆ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ δευτερεύουσα καὶ προσωρινή, διὰ τοῦτο καὶ κατόπιν κατηργήθη, ἐνῷ αἱ ἀναγκαῖαι καὶ αὐταί, ποὺ συγκρατοῦν τὴν ζωήν μας, C εἶναι ἐκεῖναι, «τὸ οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις» (Ἐξ. 20, 13 - 15). Δι' αὐτὸ πουθενὰ ἐδῶ δὲν ἀναφέρει αἰτίαν, οὔτε διδασκαλίαν, ἀλλὰ ἀρκεῖται εἰς ἁπλῆν ἀπαγόρευσιν.

4. Ὄχι δὲ μόνον δι' αὐτῶν ποὺ εἶπα, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς ἀποδείξω, πῶς αὐτοδίδακτος ἦτο ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ γνωρίζη τὴν ἀρετήν. Ἡμάρτησεν ὁ Ἀδὰμ τὴν ἁμαρτίαν τὴν πρώτην καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀμέσως ἐκρύπτετο. Ἐὰν δὲ δὲν ἐγνώριζεν, ὅτι ἔκαμε κάτι κακόν, διὰ ποῖον λόγον ἐκρύπτετο; D Διότι οὔτε γράμματα ὑπῆρχον τότε, οὔτε ὁ νόμος τοῦ Μωϋσέως οὔτε ἄλλου τινός. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν ἐγνώρισε τὴν ἁμαρτίαν καὶ κρύπτεται; Καὶ δὲν κρύπτεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ Θεὸς τὸν ἐπικρίνει διὰ τὸ παράπτωμά του, εἰς ἄλλον προσπαθεῖ νὰ ρίψη τὴν αἰτίαν λέγων· «Ἡ γυναῖκα ποὺ μοῦ ἔδωκες, αὐτὴ μοῦ ἔδωκεν ἀπὸ τὸν καρπὸν τοῦ δένδρου καὶ ἔφαγα» (Γεν. 3, 12). Καὶ ἐκείνη πάλιν εἰς ἄλλον μεταφέρει τὸ ἔγκλημα, εἰς τὸ φείδι. Καὶ πρόσεξε νὰ ἰδῆς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Ὅταν δηλαδὴ εἶπεν ὁ Ἀδὰμ ὅτι «ἤκουσα τὴν φωνήν σου καὶ ἐφοβήθηκα, διότι εἶμαι γυμνὸς καὶ ἐκρύβην» (Αὐτόθι). Δὲν ἤλεγξεν ἀμέσως ὁ Θεὸς τὴν πρᾶξίν του, οὔτε τοῦ εἶπε, διατὶ ἔφαγες ἀπὸ τὸν καρπὸν τοῦ δένδρου; Ἀλλὰ πῶς; «Ποιός σοῦ ἀνήγγειλε, λέγει, ὅτι εἶσαι γυμνός, ἐκτὸς ἐὰν ἔφαγες ἀπὸ τοὺς καρποὺς τοῦ δένδρου, E ἀπὸ τοῦ ὁποίου μόνον σοῦ παρήγγειλα νὰ μὴ φᾶς» (Γεν. 3, 12). Οὔτε ἐσιώπησεν, οὔτε φανερὰ αὐτὸν τὸν ἤλεγξε. Δὲν ἐσιώπησε μὲν διὰ νὰ τὸν κάμη νὰ ὁμολογήση τὸ ἁμάρτημά του· δὲν τὸν ἤλεγξε δὲ φανερά, διὰ νὰ μὴ προέλθη ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὸν Θεὸν ἡ μετάνοιά του, ὁπότε θὰ ἦτο ἐστερημένος τῆς συγχωρήσεως τὴν ὁποίαν προσφέρει ἡ ἐξομολόγησις τοῦ ἁμαρτήματος. Διὰ τοῦτο δὲν τοῦ εἶπε φανερὰ ἀπὸ ποῦ κατάλαβεν ὅτι εἶναι γυμνός, ἀλλὰ προχωρεῖ εἰς τὴν συζήτησιν μὲ ἐρώτησιν, διὰ νὰ ἀφήση ἐκεῖνον νὰ φθάση μόνος του εἰς τὴν ἐξομολόγησιν. 129 A Καὶ εἰς τὸν Κάϊν καὶ Ἄβελ πάλιν, τὸ ἴδιον βλέπομεν. Πρῶτον μὲν προσέφερον εἰς τὸν Θεὸν θυσίαν ἀπὸ τοὺς πρώτους καρποὺς τῶν κόπων των, καὶ ἀναφέρω τοῦτο διὰ νὰ φανῆ ὅτι ὄχι μόνον τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴν ἐγνώριζεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἀρχήν. Ὅτι μὲν ἐγνώριζεν, ὅτι ἡ ἁμαρτία εἶναι κακὸν πρᾶγμα, τὸ ἔδειξεν ὁ Ἀδάμ, ὅτι δὲ πάλιν ἤξευρεν ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι καλὸν τὸ ἐφανέρωσεν ὁ Ἄβελ. Διότι οὗτος οὔτε ἀπὸ ἄλλον ἔμαθεν, οὔτε ἤκουσε κανένα νόμον νὰ ὁμιλῆ περὶ προσφορᾶς

τῶν ἀπαρχῶν εἰς τὸν Θεόν, ἀλλὰ μόνος του ἐδιδάχθη παρὰ τῆς συνειδήσεώς του καὶ προσέφερε τὴν θυσίαν ἐκείνην. Διὰ τοῦτο δὲν ἀναφέρω περιπτώσεις μεταγενεστέρων χρόνων, ἀλλὰ τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων ἀνθρώπων, ὅτε οὔτε γράμματα, ἀκόμη ὑπῆρχον, οὔτε νόμοι, οὔτε προφῆται καὶ δικασταί, B παρὰ μόνον ὁ Ἀδὰμ μετὰ τῶν παιδιῶν του, διὰ νὰ μάθης ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ προϋπῆρχεν εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἀπὸ ποῦ ἔμαθεν ὁ Ἄβελ ὅτι εἶναι καλὴ πρᾶξις νὰ προσφέρη θυσίαν, νὰ τιμᾷ τὸν Θεὸν καὶ νὰ τὸν εὐχαριστῇ δι' ὅλα; Τί λοιπόν; Ὁ Κάϊν, θὰ μοῦ εἰπῆτε δὲν προσέφερε θυσίαν; Μάλιστα προσέφερε, ἀλλὰ ὄχι ὅπως ὁ Ἄβελ. Καὶ ἀπ' αὐτὸ πάλιν φαίνεται ἡ γνῶσις, τὴν ὁποίαν δίδει ἡ συνείδησις. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐφθόνησε τὸν τιμηθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀδελφόν του καὶ ἐσκέπτετο νὰ τὸν σφάξη, κρύπτει τὴν πονηράν του σκέψιν. Καὶ τί λέγει; «Ἔλα νὰ πᾶμε εἰς τὴν πεδιάδα» (Γεν. 4, 8). Ἄλλος εἶναι ὁ ἐξωτερικός του τρόπος, C διότι ὑποκρίνεται ὅτι ἔχει αἰσθήματα ἀγάπης καὶ ἄλλο τὸ φρόνημά του, διότι εἶχε ἀποφασίσει νὰ κάμη ἀδελφοκτονίαν. Καὶ ὅμως, ἐὰν δὲν ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ἀπόφασίς του αὐτὴ ἦτο κακή, τότε διατὶ τὴν ἀπέκρυπτε; Καὶ μετὰ τὸν φόνον, πάλιν ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, «Ποῦ εἶναι ὁ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;» λέγει, δὲν γνωρίζω· μήπως φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἶμαι ἐγώ» (Γεν. 4, 9). Διὰ ποίαν αἰτίαν ἀρνεῖται; Δὲν εἶναι ὁλοφάνερον ὅτι μὲ τὴν ἄρνησιν αὐτὴν καταδικάζει πάρα πολὺ τὸν ἑαυτόν του. Ὅπως ὁ πατέρας του ἐκρύβη, ἔτσι καὶ αὐτὸς ἀρνεῖται. Καὶ μετὰ τὸν ἔλεγχον, ποὺ τοῦ ἔκαμεν ὁ Θεός, πάλιν λέγει: «τὸ ἁμάρτημά μου εἶναι ἀδύνατον νὰ συγχωρηθῇ» (αὐτόθι 13).

Ἀλλὰ ὁ Ἐθνικὸς δὲν ἀνέχεται νὰ ἀκούη ταῦτα. Ἐμπρὸς λοιπὸν καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἂς συνομιλήσωμεν καὶ ὅπως ὅταν ὡμιλήσαμεν περὶ τῆς κτίσεως τὰ ἐπιχειρήματα εἰς τὸν κατ' αὐτῶν ἀγῶνα δὲν τὰ ἐπήραμεν μόνον ἀπὸ τὴν Γραφήν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν λογικήν, D τοῦτο ἂς κάμωμεν καὶ τώρα προκειμένου περὶ τῆς συνειδήσεως, διότι καὶ ὁ Παῦλος τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα μετεχειρίσθη εἰς τὸν κατ' ἐκείνων ἀγῶνα αὐτοῦ.

Ποῖον λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ αὐτοὶ ἰσχυρίζονται; Δὲν ὑπάρχει, λέγουν, αὐτοδίδακτος νόμος εἰς τὴν συνείδησίν μας, οὔτε εἰς τὴν φύσιν μας ἔβαλε τοιοῦτον νόμον ὁ Θεός. Ἀπὸ ποῦ λοιπόν, λέγε μου, ἀπὸ ποῦ ἐνεπνεύσθησαν ὅσα περὶ γάμων, περὶ φόνων, περὶ διαθηκῶν, περὶ παρακαταθηκῶν, περὶ τοῦ νὰ μὴ ἀδικῆ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον καὶ περὶ ἀναριθμήτων ἄλλων ζητημάτων ἔγραψαν εἰς τοὺς νόμους οἱ νομοθέται αὐτῶν. Οἱ σημερινοὶ νομοθέται ἴσως ἔμαθον αὐτὰ ἀπὸ τοὺς προ-

ηγουμένους αὐτῶν, E καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς πρὸ αὐτῶν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, ἀλλὰ ἐκεῖνοι, ποὺ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρῶτοι ἔθεσαν νόμους, ἀπὸ ποίους τὰ ἔμαθαν; Δὲν εἶναι ὁλοφάνερον, ὅτι ἀπὸ τὴν συνείδησιν τὰ ἔμαθον, Διότι δὲν δύνανται νὰ εἴπουν, ὅτι τὰ ἔμαθον ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Μωϋσέως συναναστροφῆς των ἢ ἐκ τῶν προφητῶν. Πῶς ἦτο τοῦτο δυνατὸν ἀφοῦ εἶναι ἐθνικοί; Ἀποδεικνύεται λοιπὸν ἐκ τούτου καθαρά, ὅτι ἀπὸ τὸν νόμον, ποὺ ἔθεσεν ὁ Θεὸς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅταν τὸν ἐδημιούργησεν, ἔλαβον καὶ ἔκαμαν νόμους καὶ ἐφεῦρον τέχνας καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. Διότι καὶ αἱ τέχναι ἔτσι ἔλαβον ἀρχήν, ἐπειδὴ οἱ πρῶτοι τεχνῖται μόνοι των τὰς ἐπενόησαν χωρὶς νὰ διδαχθῶσιν ὑπὸ ἄλλων. Ἔτσι καὶ τὰ δικαστήρια ἔγιναν καὶ αἱ τιμωρίαι ὡρίσθησαν, ὅπως λέγει καὶ ὁ Παῦλος. 130 A Ἐπειδὴ δηλαδή, πολλοὶ ἐκ τῶν ἐθνικῶν θὰ παρέβαλλον ἀντιρρήσεις καὶ θὰ ἔλεγον ὅτι: Πῶς θὰ κρίνῃ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔζησαν πρὸ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου; νομοθέτην δὲ ἔστειλεν εἰς αὐτούς, νόμον δὲν ἔδωκεν, προφήτην δὲν ἀπέστειλεν, οὔτε Ἀπόστολον, οὔτε Εὐαγγελιστήν· πῶς λοιπὸν ζητεῖ εὐθύνας; Θέλων ὁ Παῦλος νὰ τοὺς ἀποδείξῃ ὅτι εἶχον νόμον αὐτοδίδακτον καὶ ἐγνώριζον καλὰ τί πρέπει νὰ κάμουν, τοὺς λέγει τὰ ἑξῆς: Διότι, «ὅταν οἱ ἐθνικοί, ποὺ δὲν ἔχουν νόμον γραπτὸν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐκτελοῦν ἐκ φύσεως ὅσα ὁ γραπτὸς νόμος διατάσσει, εἰς τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους καίτοι δὲν ἔχουν γραπτὸν νόμον, νόμος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός των. Οὗτοι τὸ ἔργον, ποὺ κάνει ὁ νόμος ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ ἔχουν γραμμένον εἰς τὰς καρδίας των». Πῶς ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ ἔχουν γραμμένον, ἀφοῦ δὲν ἔχουν γράμματα; «Διότι ἡ συνείδησίς των B δίδει μαρτυρίαν διὰ τὰς πράξεις των καὶ οἱ λογισμοὶ αὐτῶν ἀναμεταξύ των κατηγοροῦνται ἢ ἀπολογοῦνται, θὰ ἀνακηρυχθοῦν δὲ δίκαιοι οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν, ποὺ θὰ κρίνῃ ὁ Θεὸς τὰς ἀποκρύφους πράξεις τῶν ἀνθρώπων σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ποὺ κηρύττω, θὰ τὰς κρίνῃ δὲ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Ρωμ. 2, 14—16). Καὶ πάλιν, «ὅσοι ἡμάρτησαν χωρὶς νόμον, χωρὶς νόμον καὶ θὰ καταδικασθοῦν εἰς ἀπώλειαν. Καὶ ὅσοι ἡμάρτησαν, ἐνῷ εἶχε δοθῇ εἰς αὐτοὺς ὁ γραπτὸς νόμος, βάσει τοῦ νόμου τούτου θὰ κριθοῦν» (αὐτόθι 12). Τί σημαίνει χωρὶς νόμον θὰ καταδικασθοῦν εἰς ἀπώλειαν; Δὲν θὰ ἔχουν κατήγορον τὸν γραπτὸν νόμον, ἀλλὰ τὴν συνείδησίν των καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν. Ἐὰν δὲν εἶχον νόμον τὸν νόμον τῆς συνειδήσεως, δὲν ἔπρεπε νὰ καταδικασθοῦν εἰς ἀπώλειαν, ὅταν θὰ ἡμάρτανον. Διότι πῶς θὰ ἦτο δίκαιον νὰ τιμωρηθοῦν, ἀφοῦ δὲν εἶχον νόμον; Ἀλλά, ὅταν λέγῃ χωρὶς νόμον, δὲν ἐννοεῖ τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶχον νόμον, ἀλλὰ ὅτι δὲν εἶχον νόμον γραπτόν, εἶχον ὅμως τὸν νόμον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Καὶ πάλιν C «Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη θὰ ἀποδοθῇ εἰς καθένα ποὺ ἐργάζεται τὸ ἀγαθὸν εἰς τὸν Ἰουδαῖον πρῶτον καὶ εἰς τὸν Ἕλληνα» (αὐτόθι 10)

5. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁμιλῶν περὶ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἔζησαν εἰς τοὺς πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ χρόνους. Ἕλληνας δὲ ἐδῶ δὲν ἐννοεῖ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ ἐκεῖνον ποὺ προσκυνεῖ μόνον τὸν Θεόν, χωρὶς νὰ εἶναι προσκολλημένος εἰς τὰς Ἰουδαϊκὰς παρατηρήσεις, δηλαδὴ εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου, τῆς περιτομῆς, τῶν διαφόρων καθαρισμῶν, καὶ ἐπιδεικνύει φιλοσοφίαν καὶ κάθε εἶδος εὐσεβείας. Καὶ πάλιν ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἰδίου λέγει: D «θυμὸς καὶ ὀργή, θλῖψις καὶ στενοχωρία θὰ ἐπιπέσῃ εἰς κάθε ἄνθρωπον, ποὺ ἐργάζεται τὸ κακόν, τόσον εἰς τὸν Ἰουδαῖον κατὰ πρῶτον λόγον ὅσον καὶ εἰς τὸν Ἕλληνα» (Ρωμ. 2, 9). Πάλιν ὀνομάζει Ἕλληνα ἐκεῖνον ποὺ εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὰς Ἰουδαϊκὰς ἀντιλήψεις. Ἐὰν λοιπὸν μήτε νόμον ἤκουσε, μήτε μετὰ τῶν Ἰουδαίων συνανεστράφη, πῶς θὰ εἶναι εἰς αὐτόν, ποὺ ἔκαμε τὸ κακόν, θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ θλῖψις; Ἐπειδὴ μέσα του εἶχε τὴν συνείδησιν, ποὺ τοῦ ἐφώναζε, ποὺ τὸν ἐδίδασκε καὶ διεφώτιζεν εἰς ὅλα. Ἀπὸ ποῦ φαίνεται τοῦτο; Ἐκ τοῦ ὅτι ἐτιμώρησεν ἄλλους ποὺ ἡμάρτανον, ἐκ τοῦ ὅτι νόμους ἔθεσεν, ἐκ τοῦ ὅτι τὰ δικαστήρια ἵδρυσε. Τοῦτο θέλων νὰ φανερώσῃ ὁ Παῦλος ἔλεγε περὶ ἐκείνων ποὺ ζοῦν μὲ τὴν κακίαν E «Οὗτοι ἂν καὶ ἐγνώρισαν καλὰ ἐκεῖνο ποὺ ὁ Θεὸς ἐπρόσταξεν ὡς δίκαιον, ὅτι δηλαδὴ ὅσοι πράττουν αὐτά, ἀλλὰ καὶ ἐπιδοκιμάζουν ἐκείνους ποὺ τὰ πράττουν» (Ρωμ. 1, 32).

Καὶ ἀπὸ ποῦ ἐγνώριζον, λέγουν, ὅτι θέλημα Θεοῦ εἶναι ὅσοι ζοῦν εἰς τὴν ἁμαρτίαν νὰ τιμωροῦνται διὰ θανάτου; Ἀπὸ ποῦ; ἐκ τοῦ ὅτι ἐτιμωροῦσαν ἄλλους ποὺ ἡμάρτανον. Διότι, ἐὰν δὲν θεωρῇς ὅτι εἶναι κακὴ πρᾶξις ὁ φόνος, ὅταν συλλάβῃς κάποιον, ποὺ ἔκαμε φόνον, μὴ τὸν τιμωρήσῃς. Ἐὰν δὲν νομίζῃς ὅτι εἶναι κακὸν ἡ μοιχεία, ὅταν τύχῃ νὰ πέσῃ κάποιος εἰς αὐτήν, ἀπάλλαξέ τον ἀπὸ τὴν τιμωρίαν. 131 A Ἐὰν δέ, προκειμένου περὶ ξένων ἁμαρτημάτων καὶ νόμους συντάσσεις καὶ τιμωρίας καθορίζεις καὶ δικαστὴς αὐστηρὸς γίνεσαι, ποίαν δικαιολογίαν θὰ εὕρῃς διὰ τὰ ἰδικά σου ἁμαρτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἰσχυρίζεσαι, ὅτι ἔπεσες ἐξ ἀγνοίας σου; Δὲν ἐμοίχευσεν ἐκεῖνος μόνον, ἀλλὰ καὶ σύ. Διὰ ποῖον λόγον ἐκεῖνον μὲν τὸν τιμωρεῖς, διὰ τὸν ἑαυτόν σου δὲ ἔχεις τὴν ἀξίωσιν νὰ συγχωρηθῇς; Διότι ἐὰν δὲν ἐγνώριζες ὅτι ἡ μοιχεία εἶναι κακὸν πρᾶγμα, δὲν ἔπρεπε καὶ τὸν ἄλλον, ποὺ ἔγινε μοιχὸς νὰ τιμωρῇς; Ἐὰν δὲ τὸν μὲν ἄλλον ποὺ ἡμάρτησε τιμωρεῖς, σὺ δέ, ποὺ ἔκαμες τὸ ἴδιον παράπτωμα μὲ ἐ-

κεῖνον, νομίζεις ὅτι πρέπει νὰ ἀποφύγῃς τὴν τιμωρίαν, τότε πῶς θὰ δικαιολογηθῇ τὸ φαινόμενον, ποὺ παρουσιάζεις, διὰ τὰ ἴδια ἁμαρτήματα νὰ μὴ ἐπιβάλλῃς τὰς ἰδίας τιμωρίας; Τοῦτο λοιπὸν ἐπικρίνων καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε: «Φαντάζεσαι δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε, σὺ ποὺ κατακρίνεις μὲν ἐκείνους, ποὺ κάνουν τέτοια ἄτοπα ἔργα, καὶ ὅμως πράττεις καὶ σὺ αὐτά, φαντάζεσαι λοιπὸν ὅτι σὺ προνομιακῶς θὰ ἀποφύγῃς τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ;» (Ρωμ. 2, 3). Δὲν εἶναι τοῦτο δυνατόν, δὲν εἶναι. **B** Διότι μὲ τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν ποὺ ἔλαβες κατὰ τοῦ ἄλλου, μὲ αὐτὴν θὰ σὲ κρίνῃ ὁ Θεὸς τότε, διότι βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν σὺ μὲν νὰ εἶσαι δίκαιος ὁ δὲ Θεὸς ἄδικος. Διότι ἐὰν σὺ δὲν παραβλέπῃς ἄλλον, ὅταν ἀδικῆται, πῶς ὁ Θεὸς θὰ τὸν παραβλέψῃ; Ἐὰν σὺ τιμωρῇς ἄλλους ποὺ ἁμαρτάνουν, πῶς ὁ Θεὸς δὲν θὰ τιμωρήσῃ ἐσέ, ὅταν ἁμαρτάνῃς; Ἐὰν δὲ δὲν σὲ τιμωρῇ ἀμέσως μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, μὴ παίρνῃς θάρρος διὰ τοῦτο, ἀλλὰ περισσότερον νὰ φοβῆσαι. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος διέταξε λέγων: «Ἢ καταφρονεῖς τὸν πλοῦτον τῆς εὐεργετικῆς ἀγαθότητός του καὶ τῆς ἀνεκτικότητος καὶ μακροθυμίας, ποὺ δείχνει εἰς σέ, χωρὶς νὰ λαμβάνῃς ἐνδιαφέρον νὰ μάθῃς, ὅτι τὸ νὰ σὲ εὐεργετῇ ὁ Θεός, ἀντὶ νὰ ἐξαπολύσῃ τὴν ὀργήν Του κατὰ σοῦ διὰ τὰς κακὰς πράξεις σου, πρέπει νὰ σὲ παρακινῇ καὶ ὁδηγῇ εἰς μετάνοιαν» (Ρωμ. 2, 4). Διὰ τοῦτο σὲ ἀνέχεται, λέγει, ὄχι διὰ νὰ γίνῃς χειρότερος, ἀλλὰ διὰ νὰ μετανοήσῃς. Ἐὰν δὲ δὲν θέλῃς νὰ μετανοήσῃς, **C** τότε ἡ μακροθυμία τοῦ Θεοῦ θὰ σοῦ γίνῃ αἰτία μεγαλυτέρας τιμωρίας, ἀφοῦ μένεις ἀμετανόητος. Καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ Παῦλος ἔλεγε: «Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ τὴν ἀμετανόητον καρδίαν σου, ποὺ δὲν συγκινεῖται ἀπὸ τὴν τόσην καλωσύνην τοῦ Θεοῦ, μαζεύεις κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ σου θησαυροὺς ὀργῆς, ποὺ θὰ ἐξαπολυθοῦν ἐναντίον σου κατὰ τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐκσπάσῃ ἡ θεία ὀργὴ καὶ θὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ δικαία κρίσις τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὰ ἔργα του» (Ρωμ. 2, 5—6).

Ἀφοῦ λοιπὸν θὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν καθένα μας κατὰ τὰ ἔργα του, καὶ διὰ τοῦτο ἔβαλε μέσα μας πρῶτον τὸν φυσικὸν νόμον καὶ κατόπιν μᾶς ἔδωκε καὶ τὸν γραπτόν, **D** διὰ νὰ ζητήσῃ εὐθύνας διὰ τὰ ἁμαρτήματα καὶ νὰ ἀνταμείψῃ ἐκείνους, ποὺ θὰ ζήσουν μὲ ἀρετήν, τηροῦντες τὸν νόμον, μετὰ πολλῆς προθυμίας ἂς τακτοποιήσωμεν τὸν ἑαυτόν μας, ὡς νὰ ἐπρόκειτο νὰ ἐμφανισθῶμεν εἰς δικαστήριον φοβερόν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν θὰ τύχωμεν καμμίας δικαιολογίας, ἐάν, κατόπιν ἀπὸ τὸν φυσικὸν καὶ γραπτὸν νόμον καὶ τόσης διδασκαλίας καὶ συνεχῶν συμβουλῶν, ἠθέλομεν δείξει ἀμέλειαν

διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μας.

6. Ἐπιθυμῶ λοιπὸν καὶ πάλιν περὶ τῶν ὅρκων νὰ σᾶς ὁμιλήσω, ἀλλὰ ἐντρέπομαι. Διότι εἰς ἐμὲ δὲν εἶναι κοπαστικὸν καὶ ἐν καιρῷ ἡμέρας, καὶ νυκτὸς τὰ ἴδια νὰ σᾶς λέγω, φοβοῦμαι ὅμως, μήπως, ἐπειδὴ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας σᾶς ὁμιλῶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἡ συνεχὴς αὐτὴ διδασκαλία θεωρηθῇ ὡς ἔλεγχος μεγάλης ἀμελείας σας, ἀφοῦ διὰ τόσον εὔκολον πρᾶγμα ἔχετε ἀνάγκην συνεχοῦς ὑπενθυμίσεως. Δὲν ἐντρέπομαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ φοβοῦμαι διὰ σᾶς, διότι ἡ συνεχὴς διδασκαλία περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, εἰς ἐκείνους, ποὺ προσέχουν, εἶναι σωτήριον καὶ ὠφέλιμον πρᾶγμα, ἐνῷ εἰς τοὺς ἀμελεῖς βλαβερὸν καὶ ἐπικίνδυνον, **E** ἐπειδὴ ὅσον περισσότερον θὰ ἀκούσῃ κανεὶς ταύτην, τόσον καὶ αὐστηρότερον θὰ τιμωρηθῇ, ἂν δὲν ἐφαρμόσῃ ὅσα ἀκούει. Διὰ ταῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐλέγχων τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγε: «Ἀπέστειλα τοὺς προφήτας μου πολὺ πρωΐ, ὅταν ἐσηκωνόμην καὶ πολλὲς φορὲς καὶ οὔτε μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἠκούσατε, ὅτι σᾶς εἶπα» (Ἱερ. 25, 4). Ἡμεῖς ὅμως δὲν πράττομεν τοῦτο, διὰ νὰ σᾶς ἐλέγξωμεν, ἀλλὰ ἀπὸ πολὺ διὰ σᾶς ἐνδιαφέρον, φοβούμεθα ὅμως μήπως κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβερὰν τῆς κρίσεως, ἡ προτροπὴ καὶ συμβουλὴ αὐτὴ ἐμφανισθῇ ἀπέναντι ὅλων σας ὡς κατήγορος. 132 **A** Διότι ὅταν τὸ πρᾶγμα εἶναι τόσον εὔκολον καί, ἡ ὑπόμνησις αὐτοῦ τόσον συνεχής, πῶς θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ ἀπολογηθῶμεν; ἢ ποία δικαιολογία θὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν τιμωρίαν; Διότι, λέγε μου, σὲ παρακαλῶ, ἐὰν ἕνας σοῦ ὀφείλῃ χρήματα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐδάνεισες, ὅταν τὸν συναντᾷς εἰς τὸν δρόμον δὲν τοῦ ὑπενθυμίζεις τὸ δάνειον;

Τὸ ἴδιον καὶ σὺ νὰ κάμῃς τώρα καὶ καθένας νὰ θεωρῇ, ὅτι ὁ πλησίον τοῦ ὀφείλει χρήματα, δηλαδὴ τὴν τήρησιν τῆς ἐντολῆς ταύτης, καὶ ὅταν τὸν συναντᾷ, διὰ τὴν πληρωμὴν ἂς τοῦ ὑπενθυμίζῃ, διότι πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅτι ὄχι μικρὰ τιμωρία μᾶς περιμένει, ὅταν δὲν φροντίζωμεν διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀδελφῶν μας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ δὲν παύω νὰ λέγω τὰ ἴδια, **B** διότι φοβοῦμαι μήπως κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀκούσω: «Πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρέ, ἔπρεπε νὰ καταθέσῃς τὸ χρῆμά μου εἰς τοὺς τραπεζίτας» (Ματθ. 25, 26. 27). Ἰδοὺ λοιπὸν τὸ κατέθεσα ὄχι μίαν φοράν, οὔτε δύο, ἀλλὰ πολλὰς καὶ εἰς σᾶς ἀνήκει πλέον τὸ ἔργον νὰ ἐπιδείξετε τοὺς τόκους· τόκος δὲ τῆς ἀκροάσεως τοῦ θείου λόγου εἶναι ἡ διὰ τῶν ἔργων ἐφαρμογὴ τῶν λόγων, διότι τὰ ὅσα κατεθέσαμεν εἶναι λόγοι Δεσποτικοί. Ἂς μὴ τὰ ὑποδεχθῶμεν λοιπὸν μὲ ἀμέλειαν, ἀλλὰ μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν, ἂς κατέχωμεν τὴν παρακαταθήκην ταύτην, ἵνα μὲ πολὺ κέρδος ἐκ τῆς ἐργασίας μας ἀποδώσωμεν

αὐτὴν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Διότι ἐὰν δὲν κάμῃς καὶ ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιον μὲ σὲ ἔργον τῆς ἀρετῆς, θὰ ἀκούσῃς τὴν φωνὴν ἐκείνην, ποὺ ἄκουσε ἐκεῖνος, ποὺ ἔκρυψεν εἰς τὴν γῆν τὸ τάλαντον. C Ἀλλὰ εἴθε νὰ μὴ ἀκούσετε ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν ἄλλην φωνήν, ποὺ ἀφῆκεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἐκεῖνον, ποὺ εἰργάσθη, λέγων· «Εὖγε, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ, εἰς ὀλίγα ἦσο πιστός, εἰς πολλὰ θὰ σὲ ἐγκαταστήσω» (Ματθ. 25, 21). Αὐτὴν δὲ θὰ ἀκούσωμεν τὴν φωνήν, ἂν τὴν ἰδίαν μὲ ἐκεῖνον ἐπιδείξωμεν προθυμίαν πρὸς ἐργασίαν· τὴν ἰδίαν δὲ θὰ ἐπιδείξωμεν προθυμίαν, ἐὰν κάμωμεν τὸ ἑξῆς: ἐνῷ ἀκόμη σᾶς εἶναι θερμὴ καὶ πρόσφατος ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς ἀκροάσεως τῶν λόγων μας, ὅταν θὰ ἐξέλθετε ἐκ τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ νὰ προτρέπετε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον περὶ αὐτῆς καὶ ὅπως τώρα, ποὺ θὰ διαλύετε τὴν συγκέντρωσιν ταύτην θὰ ἀποχαιρετᾶτε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ἔτσι καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν διὰ τὰ σπίτια σας νὰ δίδετε παραγγελίαν ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον καὶ καθένας νὰ λέγῃ εἰς τὸν πλησίον του:

Πρόσεξε καὶ μὴ ξεχάσῃς νὰ φυλάξῃς τὴν ἐντολήν, καὶ ὡρισμένως θὰ τὸ κατορθώσωμεν. Διότι ὅταν οἱ φίλοι προπέμπουν ἕνα μὲ τέτοια συμβουλή, D καὶ ὅταν φθάσῃ εἰς τὸ σπίτι του ἡ γυναῖκα του πάλιν τὰ ἴδια τοῦ ὑπενθυμίζῃ, καὶ ὅταν εἴμεθα μόνοι τὰ ἴδια σκεπτώμεθα, γρήγορα θὰ ἀποκρούσωμεν τὴν πονηρὰν ταύτην συνήθειαν. Καὶ γνωρίζω μέν, ὅτι ἀπορεῖτε, διατὶ τόσην ἐπιμονὴν δεικνύω διὰ τὴν ἐντολὴν ταύτην· κατορθώσατε ὅμως νὰ τηρήσετε αὐτὴν καὶ τότε θὰ σᾶς τὸ εἰπῶ. Ἕως ὅτου ὅμως τὸ κατορθώσετε, σᾶς λέγω τοῦτο· ὅτι νόμος θεῖος εἶναι ἡ ἐντολὴ αὐτὴ καὶ δὲν εἶναι συμφέρον νὰ τὴν παραβῇ κάποιος. Ἐὰν δὲ ἴδω ὅτι τὴν ἐτηρήσατε, θὰ σᾶς εἴπω καὶ ἄλλον λόγον ὄχι μικρότερον τούτου, διὰ νὰ μάθετε ὅτι δικαίως τόσον διὰ τὴν ἐντολὴν ταύτην ἐπιμένω καὶ ἐνδιαφέρομαι. Εἶναι τώρα πλέον ὥρα μὲ προσευχὴν νὰ τελειώσωμεν τὴν ὁμιλίαν. Ἂς εἴπωμεν λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ ὅλοι: E Ὁ Θεός, ποὺ δὲν θέλεις τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὸ νὰ μετανοήσῃ καὶ νὰ ζῇ ἐνάρετα, ἀξίωσέ μας καὶ τοῦτον καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους νόμους νὰ ἐφαρμόσωμεν καὶ ἔτσι νὰ παρασταθῶμεν εἰς τὸ βῆμα τοῦ Χριστοῦ Σου μὲ παρρησίαν, καὶ ἐπιτύχωμεν τὴν οὐράνιον βασιλείαν πρὸς δόξαν Σου, διότι εἰς Σὲ πρέπει δόξα μετὰ τοῦ μονογενοῦς Σου Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τώρα καὶ πάντοτε καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΚΑΤΗ ΤΡΙΤΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ ΑΚΟΜΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΒΟΛΗΝ ΤΩΝ ΛΥΠΗΡΩΝ· ΚΑΙ ΥΠΕΝΘΥΜΙΣΙΣ ΕΚΕΙΝΩΝ, ΠΟΥ ΣΥΝΕΛΗΦΘΗΣΑΝ ΚΑΙ ΕΤΙΜΩΡΗΘΗΣΑΝ ΕΝΕΚΑ ΤΗΣ ΣΤΑΣΕΩΣ· ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, ΚΑΙ ΟΤΙ ΦΥΣΙΚΟΝ ΝΟΜΟΝ ΕΔΕΧΘΗ· ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΑ ΚΑΤΟΡΘΩΣΩΜΕΝ ΤΕΛΕΙΩΣ ΝΑ ΜΗ ΟΡΚΙΖΩΜΕΘΑ.

1. Μὲ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ τὰ αὐτὰ προοίμια, 133 A ποὺ ἤρχισα χθὲς καὶ προχθές, θ' ἀρχίσω καὶ σήμερα· θὰ εἰπῶ καὶ τώρα, Εὐλογητὸς ὁ Θεός. Ποίαν ὄψιν παρουσίαζεν ἡ περασμένη Τετάρτη καὶ ποίαν παρουσιάζει ἡ σημερινή; Πόσον σκοτάδι καὶ ταραχὴ ὑπῆρχε τότε κατ' ἐκείνην; Πόση γαλήνη τώρα κατὰ τὴν σημερινήν; Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο δικαστήριον συνεκροτήθη εἰς τὴν πόλιν μας καὶ τὰς καρδίας ὅλων διέσεισε καὶ συνετέλεσεν, ὥστε ἡ ἡμέρα νὰ μὴ διαφέρῃ καθόλου ἀπὸ τὴν νύκτα, ὄχι διότι ἐκάθηκαν οἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, B ἀλλὰ διότι ἡ λύπη καὶ ὁ φόβος ἐτύφλωσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς σας. Διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς σὲ μεγάλον βαθμὸν τὴν εὐχαρίστησιν, ἐπιθυμῶ νὰ διηγηθῶ ὀλίγα ἐξ ἐκείνων ποὺ τότε συνέβησαν. Διότι εἰς σᾶς καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὅλους θεωρῶ, ὅτι εἶναι ὠφέλιμος ἡ διήγησις τούτων, ἐπειδὴ καὶ εἰς ἐκείνους, ποὺ διεσώθησαν ἀπὸ ναυάγιον εἶναι εὐχάριστον νὰ ἐνθυμοῦνται τὰ κύματα καὶ τὴν ζάλην καὶ τοὺς ἀνέμους μόλις καταπλεύσουν εἰς τὸν λιμένα, καὶ εἰς ἐκείνους, ποὺ ἀρρώστησαν, ὑπάρχει ἡ ἐπιθυμία, ὅταν γίνουν καλὰ νὰ διηγοῦνται εἰς ἄλλους τοὺς πυρετούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἀποθάνουν. Ὅταν περάσουν τὰ κακά, εὐχαρίστησιν προξενεῖ ἡ διήγησις τούτων, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ δὲν φοβεῖται πλέον, ἀλλὰ καὶ μεγαλυτέραν ἀπολαμβάνει εὐφροσύνην C Διότι ἡ ἀνάμνησις τῶν περασμένων κακῶν συντελεῖ νὰ φαίνεται καθαρώτερα ἡ σημερινὴ εὐτυχία.

Ὅταν οἱ μὲν περισσότεροι κάτοικοι τῆς πόλεως ἕνεκα τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀπειλῆς ἐκείνης εἰς τὰς ἐρήμους, τὰς χαράδρας καὶ τοὺς ἀποκρύφους τόπους εἶχον μεταβῆ πρὸς κα-

τοικίαν, διότι ὁ φόβος ἀπὸ παντοῦ τοὺς ἔσπρωχνε, καὶ ἔρημα ἦσαν τὰ σπίτια ἀπὸ γυναῖκες, ἄδεια δὲ ἡ ἀγορὰ ἀπὸ ἄνδρας, ἀφοῦ μόλις δύο ἢ τρεῖς ἐφαίνοντο νὰ βαδίζουν μαζὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῆς καὶ οὗτοι σὰν νεκροὶ ἔμψυχοι ἐκυκλοφοροῦσαν. Ἐπήγαμεν εἰς τὸ δικαστήριον, διὰ νὰ ἴδωμεν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν γεγονότων, καὶ ἀφοῦ εἴδομεν τὰ λείψανα τῆς πόλεως νὰ εἶναι ἐκεῖ μαζεμμένα, **D** τὸ ἑξῆς μᾶς ἔκαμε πολὺ μεγάλην ἐντύπωσιν· ὅτι ἂν καὶ ἦτο πολὺ πλῆθος κόσμου γύρω εἰς τὰς θύρας τοῦ δικαστηρίου, ἦτο βαθυτάτη ἡ σιωπή, σὰν νὰ μὴ ὑπῆρχε κανείς, διότι ἂν καὶ ἔβλεπεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, οὔτε νὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς τὸν πλησίον του διὰ κάτι ἐτολμοῦσεν, οὔτε νὰ ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ. Διότι καθένας ὑπωπτεύετο τὸν πλησίον του, ἐπειδὴ πολλοί, συλληφθέντες εἰς τὸ μέσον τῆς ἀγορᾶς, χωρὶς νὰ τὸ περιμένουν, ἐκρατοῦντο μέσα· καὶ ὅλοι ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐβλέπομεν καὶ τὰς χεῖρας ὑψώσαμεν σιωπηλοί, περιμένοντες βοήθειαν ἀπὸ ἄνω καὶ παρακαλοῦντες τὸν Θεὸν νὰ παρασταθῇ βοηθὸς εἰς ἐκείνους, ποὺ ἐδικάζοντο, **E** νὰ μαλάξῃ τὰς καρδίας τῶν δικαστῶν καὶ νὰ βοηθήσῃ νὰ εἶναι ἐπιεικὴς ἡ ἀπόφασις αὐτῶν.

Καὶ καθὼς ἐκεῖνοι, ποὺ βλέπουν τοὺς ναυαγοὺς ἀπὸ τὴν ξηράν, δὲν ἠμποροῦν μὲν νὰ τοὺς πλησιάσουν καὶ νὰ τοὺς δώσουν χεῖρα βοηθείας καὶ τοὺς ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὴν συμφοράν, 134 **A** διότι τοὺς ἐμποδίζουν τὰ κύματα, ἀπ' ἔξω ὅμως ἀπὸ τὴν παραλίαν, τὰς χεῖρας ἀνυψώνοντες καὶ δακρύζοντες, τὸν Θεὸν παρακαλοῦν νὰ παρασταθῇ βοηθὸς εἰς ἐκείνους, ποὺ κινδυνεύουν νὰ πνιγοῦν ἀπὸ τὴν τρικυμίαν, ἔτσι καὶ ἐδῶ ὅλοι παρακαλοῦσαν σιωπηλοὶ καὶ μὲ τὴν διάνοιάν τους τὸν Θεὸν νὰ δώσῃ χεῖρα βοηθείας εἰς ἐκείνους, ποὺ ἐδικάζοντο καὶ ὡμοίαζον μὲ αὐτοὺς ποὺ τοὺς ἐπῆραν τὰ κύματα καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ νὰ καταποντισθῇ τὸ σκάφος οὔτε ἡ ἀπόφασις τῶν δικαστῶν νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ σὲ τελείαν καταστροφήν. Καὶ αὐτὰ μὲν συνέβαινον πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ δικαστηρίου· ὅταν ὅμως εἰσήλθομεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς, πάλιν εἴδομεν ἄλλα φοβερώτερα ἀπ' αὐτά, στρατιώτας πολὺ ὡπλισμένους μὲ ξίφη καὶ ρόπαλα, **B** νὰ ἐξασφαλίζουν πολλὴν ἡσυχίαν εἰς ἐκείνους, ποὺ μέσα ἐδίκαζον. Ἐπειδὴ οἱ συγγενεῖς ὅλων τῶν δικαζομένων καὶ γυναῖκες καὶ μητέρες καὶ θυγατέρες καὶ πατέρες ἔστεκον ἔμπροσθεν τῶν θυρῶν τοῦ δικαστηρίου, διὰ νὰ μὴ γίνῃ θόρυβος καὶ ταραχή, ὅταν θὰ συνέβαινε νὰ καταδικασθῇ κανεὶς εἰς θάνατον καὶ θὰ τὸν ἔβλεπον νὰ ὁδηγῆται πρὸς ἐκτέλεσιν, προξενοῦσαν ἀπὸ μακρὰν οἱ στρατιῶται φόβον εἰς ὅλους καὶ διὰ τοῦ φόβου αὐτοῦ προελάμβανον ἐντελῶς πᾶσαν ἐξέγερσιν. Τὸ δὲ περισσότερον ἀξιολύπητον ἀπ' ὅλα ἦτο τὸ ἑξῆς· Ἡ μητέρα καὶ ἡ

ἀδελφὴ κάποιου, ποὺ ἐδικάζετο μέσα, ἐκάθηντο εἰς αὐτὰ τὰ πρόθυρα τῶν δικαστῶν, ἐκυλίοντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐμπρὸς εἰς ὅλους ὅσοι ἦσαν ἐκεῖ γύρω, **C** εἶχον σκεπασμένα τὰ πρόσωπά των καὶ τόσον μόνον ἐντρέποντο δι' ὅσα ἔκαμον ὅσον τὰς ἐπέτρεπεν ἡ ἀνάγκη τῆς συμφορᾶς των. Καὶ οὔτε ὑπηρέτρια ὑπῆρχε πλησίον τους, οὔτε γειτόνισσα, οὔτε φίλη των, οὔτε καμμία ἄλλη ἐκ τῶν συγγενῶν των, ἀλλὰ ἦσαν μόναι, μὲ φτωχικὰ ροῦχα εἰς τὸ μέσον τόσων στρατιωτῶν, ποὺ τὰς ἀπειλοῦσαν, συρόμεναι κάτω εἰς αὐτὰς τὰς θύρας καὶ ὑπέφερον περισσότερον ἀπὸ ἐκείνους ποὺ μέσα ἐδικάζοντο. Διότι μὲ τὸ νὰ ἀκούουν τὴν φωνὴν τῶν δημίων, τὸν κτύπον τῶν μαστίγων ποὺ τοὺς ἔδερνον, τοὺς θρήνους ἐκείνων, ποὺ ἐδέροντο, τὰς ἀπειλὰς τῶν δικαστῶν, ἀπὸ τὴν τιμωρίαν καθενὸς ἐκ τῶν τιμωρουμένων ἐβασανίζοντο περισσότερον αὐταί. **D** Διότι ἐπειδὴ ἡ ἀπόδειξις τῶν ἐγκλημάτων ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὰς μαρτυρίας ἄλλων, ἐὰν κάποτε ἤθελον ἀντιληφθῇ ὅτι κάποιον τὸν ἐκτυποῦσαν, διὰ νὰ φανερώσῃ τοὺς ἐνόχους καὶ ὅτι οὗτος ἔκλαιε ἀπὸ τὰ κτυπήματα, ἔστρεφον τὰ βλέμματά των εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ παρακαλοῦσαν τὸν Θεὸν νὰ δώσῃ εἰς ἐκεῖνον δύναμιν καὶ ὑπομονήν, ὥστε νὰ μὴ διατρέξῃ κίνδυνον ἡ σωτηρία τῶν συγγενῶν των ἐκ τῆς τυχὸν ἀδυναμίας ἐκείνων νὰ ὑποφέρουν τοὺς δριμεῖς ἐκ τῶν πληγῶν πόνους καὶ συνέβαινεν εἰς αὐτὰς ὅτι καὶ εἰς τοὺς εὑρισκομένους εἰς τρικυμίαν. Καθὼς δηλαδὴ οὗτοι, ἐὰν ἴδουν νὰ ἔρχεται ἐναντίον τους κῦμα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ μακρυὰ ἐξογκώνεται καὶ σιγὰ σιγὰ μεγαλώνει καὶ πρόκειται νὰ καταβρέξῃ τὸ πλοῖον, προτοῦ ἀκόμη νὰ πλησιάσῃ, ἔχουν πεθάνει ἀπὸ τὸν φόβον τους, **E** ἔτσι καὶ αὐτὲς ἐὰν κάποτε ἤκουον φωνὰς καὶ κλάματα, ἐφοβοῦντο, μήπως ἀπαυδήσουν ἀπὸ τὰ κτυπήματα αὐτοί, ποὺ ἠναγκάζοντο νὰ μαρτυρήσουν, καὶ καταθέσουν εἰς βάρος τῶν συγγενῶν των καὶ διὰ τοῦτο ἀναριθμήτους θανάτους ἔβλεπον ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια των. Καὶ ἦτο δυνατὸν νὰ ἰδῇ κανεὶς μέσα βάσανα, ἔξω βάσανα. Διότι ἐκείνους μὲν τοὺς ἐβασάνιζαν οἱ δήμιοι, αὐτὰς δὲ τὰς ἐβασάνιζε τῆς φύσεως ἡ συγγένεια καὶ ἡ συμπάθεια τῆς ἀγάπης πρὸς ἐκείνους. Καὶ ἦτο μέσα θρῆνος, ἔξω θρῆνος. Μέσα ἀπὸ τοὺς ὑποδίκους, ἔξω ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν. 135 **A** Μᾶλλον δὲ ὄχι μόνον οὗτοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δικασταὶ μέσα τους ἐθρηνοῦσαν καὶ περισσότερον ὑπέφερον ἀπὸ ὅλους, διότι εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην τότε εἰς τόσον πικρὰν τραγῳδίαν νὰ ἀναμιχθοῦν.

2. Ἐγὼ δὲ καθήμενος ἐκεῖ πλησίον καὶ βλέπων αὐτά, ὅτι δηλαδὴ γυναῖκες καὶ κορίτσια ποὺ ἔμενον κλεισμένες εἰς τὰ δωμάτιά των καὶ κανεὶς δὲν τὰς ἔβλεπε, τώρα νὰ εἶναι κοινὸν εἰς ὅλους θέαμα καὶ ἐκεῖνες, ποὺ ἐκοιμῶντο σὲ

μαλακὰ στρώματα, τὸ ἔδαφος νὰ ἔχουν ὡς στρῶμα, καὶ αὐτὲς ποὺ τὶς ὑπηρετοῦσαν τόσες ὑπηρέτριες καὶ εὐνοῦχοι καὶ εἶχον κάθε πολυτέλειαν καὶ εὐκολίαν, τώρα χωρὶς νὰ ἔχουν τίποτε ἀπ' αὐτά, **B** νὰ σύρωνται ἐμπρὸς εἰς τὰ πόδια ὅλων, νὰ παρακαλοῦν τὸν καθένα νὰ βοηθήσῃ εἰς ὅ,τι ἠμποροῦσε τοὺς δικαζομένους, καὶ νὰ γίνῃ ἀπὸ ὅλους κοινὸς ἔρανος εὐσπλαγχνίας, εἶπα τὸ ρητὸν ἐκεῖνο τοῦ Σολομῶντος: «Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης» (Ἐκκλ. 1, 2). Διότι τὸ εἶδα ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα νὰ ἐπαληθεύῃ, καὶ ἓν ἄλλο ἐπίσης ρητὸν ποὺ λέγει: «Κάθε δόξα τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιάζει μὲ τὸ ἄνθος τοῦ χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐμαράνθη καὶ ἔπεσε κάτω» (Ἡσ. 40, 6, 7). Διότι τότε καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐγένεια καὶ ἡ ἐπισημότης καὶ ἡ προστασία τῶν φίλων καὶ ἡ συγγένεια καὶ ὅλα τὰ κοσμικὰ προσόντα ἀπεδεικνύοντο ἀνωφελῆ, ἐπειδὴ ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ παρανομία, ποὺ εἶχε γίνει, ἀπεμάκρυναν κάθε βοήθειαν, προερχομένην ἀπ' αὐτά. **C** Καὶ ὅπως ἡ μάνα τῶν σπουργιτῶν καὶ ἄλλων πουλιῶν, ὅταν τῆς ἀφαιρέσουν τὰ πουλάκια της, ἀφοῦ ἔλθῃ καὶ εὕρῃ τὴν φωλιὰν ἄδειαν, νὰ ἀπελευθερώσῃ μὲν τὰ συλληφθέντα πουλάκια δὲν ἠμπορεῖ, πετᾷ ὅμως γύρω ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ κυνηγοῦ καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου φανερώνει τὸν πόνον της, ἔτσι καὶ αἱ γυναῖκες ἐκεῖνες ἔκανον τότε. Ἀφοῦ δηλαδὴ τοὺς ἅρπαξαν ἀπὸ τὸ σπίτι τὰ παιδιά των, καὶ τὰ ἔκλεισαν μέσα, σὰν σὲ δίκτυον καὶ παγίδα, νὰ πλησιάσουν καὶ ἀπελευθερώσουν τοὺς συλληφθέντας δὲν ἠμποροῦσαν, μὲ τὸ νὰ κυλίωνται ὅμως ἐμπρὸς εἰς τὰς θύρας καὶ νὰ θρηνοῦν καὶ ὀλοφύρωνται καὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ πλησιάσουν αὐτούς, ποὺ τοὺς συνέλαβον, ἐφανέρωνον τὸν πόνον τῆς ψυχῆς των. **D** Ταῦτα λοιπὸν βλέπων τότε ἔβαλα εἰς τὸν νοῦν μου τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο δικαστήριον καὶ εἶπα εἰς τὸν ἑαυτόν μου· ἐὰν τώρα ποὺ δικάζουν ἄνθρωποι, οὔτε ἡ μητέρα, οὔτε ἡ ἀδελφή, οὔτε ὁ πατέρας, οὔτε ἄλλος κανείς, ἂν καὶ δὲν ἔχουν καμμίαν εὐθύνην δι' ὅσα κακὰ ἔγιναν, δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀπαλλάξουν τοὺς δικαζομένους, ποιὸς κατὰ τὸ φοβερὸν τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον θὰ μᾶς παρασταθῇ ὡς βοηθός, ὅταν θὰ κρινώμεθα; Ποιὸς θὰ τολμήσῃ νὰ βγάλῃ φωνήν; Ποιὸς θὰ λυτρώσῃ ἐκείνους ποὺ θὰ ὁδηγοῦνται εἰς τὰς ἀνυποφόρους ἐκείνας κολάσεις; Ἂν καὶ αὐτοὶ ποὺ ἐδικάζοντο τότε ἦσαν οἱ πρῶτοι τῆς πόλεώς μας καὶ αὐτὸ τὸ ἄνθος τῆς εὐγενείας, ἐν τούτοις ἦσαν εὐχαριστημένοι νὰ χάσουν ὅλα ὅσα εἶχαν, **E** ἐὰν ἦτο δυνατὸν μὲ τοῦτο νὰ ἀπολαύσουν τὴν ἐλευθερίαν τους εἰς τὴν παροῦσαν ζωήν.

Ὅταν λοιπὸν ἡ ἡμέρα ἔφθασεν εἰς τὸ τέλος καὶ ἔγινε

βαθυτάτη ἑσπέρα καὶ ἀνεμένετο ἡ ἀπόφασις τῆς ἀνακρίσεως, εἰς μεγαλυτέραν εὑρίσκοντο ὅλοι ἀγωνίαν καὶ παρακαλοῦσαν τὸν Θεὸν νὰ ἐπιφέρῃ ἀργοπορίαν καὶ ἀναβολὴν καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν δικαστῶν νὰ βάλῃ τὴν σκέψιν νὰ ὑποβάλουν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ βασιλέως τὸ πόρισμα τῶν ἀνακρίσεων, διότι ἴσως προέλθῃ κάτι καλόν, ἐσκέπτοντο, ἐκ τῆς ἀναβολῆς ταύτης. Καὶ κοιναὶ ἀπὸ τὸν λαὸν πρὸς τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν ἀνεπέμποντο παρακλήσεις, νὰ σώσῃ τὰ λείψανα τῆς πόλεως καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ ἐκ θεμελίων νὰ καταστραφῇ. Καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἰδῇ κανεὶς οὔτε ἕνα χωρὶς δάκρυα νὰ ἀπαγγέλλῃ ταῦτα. Ἀλλ' ὅμως τίποτε ἀπὸ αὐτά, 136 **A** δὲν ἐσυγκινοῦσαν τοὺς δικαστάς, ποὺ ἐδίκαζον μέσα, καὶ οἱ ὁποῖοι ἤκουον ὅ,τι ἐλέγετο ἔξω, διότι αὐτοὶ εἰς ἕνα μόνον ζήτημα προσεῖχον, πῶς νὰ γίνῃ λεπτομερὴς ἡ ἀνάκρισις δι' ὅσα ἀπετολμήθησαν. Καὶ τέλος ἀφοῦ τοὺς ἔβαλαν τὶς ἀλυσίδες καὶ τὰ σιδερένια δεσμά, τοὺς ἔστελλον εἰς τὸ δεσμωτήριον διὰ μέσου τῆς ἀγορᾶς, ἀνθρώπους, ποὺ ἔτρεφον ἵππους δι' ἀγῶνας, ποὺ διωργάνωναν ἀγῶνας, καὶ ἄλλας ἀναριθμήτους καὶ λαμπροτέρας ὑπηρεσίας εἶχον ἐπιτελέσει, καὶ τὰς περιουσίας των ἔβλεπον καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰ σπίτια ὅλων αὐτῶν σφραγῖδας ἦτο δυνατὸν νὰ ἰδῇς. Καὶ αἱ γυναῖκες τούτων ὅταν ἐξεδιώκοντο ἀπὸ τὰ πατρικά των σπίτια ἐκτελοῦσεν ἡ κάθε μία ἐξ αὐτῶν τὸ ἔργον τῆς γυναίκας τοῦ Ἰὼβ (Ἰὼβ 2, 9), διότι ἐγύριζον ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ ἀπὸ τόπον εἰς τόπον, ἐπειδὴ εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ κατοικίαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἦτο εἰς αὐτὰς εὔκολον, **B** οὔτε τοὺς ἔφερεν ὠφέλειαν, διότι καθένας ἐφοβεῖτο καὶ ἔτρεμε νὰ ὑποδεχθῇ καὶ περιποιηθῇ συγγενεῖς ἐκείνων, ποὺ ἦσαν ὑπεύθυνοι τῶν γεγονότων.

Ἐν τούτοις, ἂν καὶ τοὺς συνέβησαν τόσα, τὰ ὑπέμενον εὐχαρίστως ὅλα, διότι ἐγλύτωσαν τὴν ζωήν τους, καὶ οὔτε ἡ χρηματικὴ ζημία, οὔτε ὁ ἐξευτελισμός, οὔτε ἡ τόση διαπόμπευσις, οὔτε τίποτε ἄλλο παρόμοιον μὲ αὐτὰ δὲν τοὺς ἐνοχλοῦσε. Διότι τὸ μέγεθος τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τὸ ὅτι ἀνέμενον νὰ τοὺς συμβοῦν χειρότερα ἀπ' αὐτά, ἔκανε τὴν ψυχήν τους νὰ φιλοσοφῇ ἐπ' αὐτῶν καὶ νὰ ὑπομένῃ.

Καὶ τότε ἐμάνθανον πῶς εὔκολον καὶ εὐκολοκατόρθωτον πρᾶγμα εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἀμέλειάν μας μᾶς φαίνεται ὅτι εἶναι δύσκολος. Διότι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ποὺ προηγουμένως δὲν ὑπέφερον μὲ ἡσυχίαν ζημίαν ὀλίγων χρημάτων, **C** ἐπειδὴ τώρα τοὺς κατέλαβε μεγαλύτερος φόβος, ἂν καὶ ἔχασαν τὰ πάντα, ἦσαν χαρούμενοι σὰν νὰ εὗρον θησαυρόν, διότι δὲν ἔχασαν τὴν ζωήν των. Ἀπ' αὐτὸ φαίνεται, ὅτι, ἐὰν εἴχαμε αἰσθανθῇ καλὰ τὴν γέενναν τῆς μελούσης ζωῆς, καὶ τὰς ἀφορήτους ἐκείνας ἐσκεπτόμεθα τιμωρίας, καὶ τὴν περι-

ουσίαν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἠθέλομεν προσφέρει χάριν τῆς τηρήσεως τῶν νόμων τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν θὰ ἐστενοχωρούμεθα, γνωρίζοντες, ὅτι θὰ ἔχωμεν ὡς μεγάλο κέρδος τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὰ μέλλοντα κακά. Ἴσως ἀρκετὰ συνεκίνησαν τὴν καρδίαν σας τὰ τραγικὰ γεγονότα ποὺ ἠκούσατε, ἀλλὰ μὴ στενοχωρῆσθε. **D** Διότι, ἐπειδὴ θὰ ἀσχοληθῶ τώρα μὲ τὴν ἐξέτασιν πολὺ λεπτῶν νοημάτων καὶ πρέπει ἡ διάνοιά σας νὰ εἶναι ἀπυλωτέρα, ἐπίτηδες ἔκαμα τοῦτο, ὥστε μὲ τὴν διήγησιν τῶν φοβερῶν, ἀφοῦ ἀποτινάξῃ ὅλην τὴν ἀμέλειαν ἡ διάνοιά σας καὶ ἀπομακρυνθῇ τελείως ἀπὸ τὰς βιοτικὰς σκέψεις, μὲ πολλὴν εὐκολίαν εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς σας νὰ παραπέμψῃ τὴν δύναμιν ἐκείνων, ποὺ θὰ σᾶς εἴπω.

8. Ἀρκετὰ μὲν λοιπὸν καὶ ἡ προηγουμένη ὁμιλία ἀπέδειξεν, ὅτι ἔχομεν μέσα μας νόμον φυσικὸν διὰ νὰ γνωρίζωμεν τὰ καλὰ καὶ τὰ κακά. Διὰ νὰ κατανοήσετε τοῦτο πολὺ καλά, μὲ τὸ ἴδιον θέμα καὶ σήμερα θὰ ἀσχοληθῶμεν. **E** Ὅτι δηλαδὴ ἐξ ἀρχῆς, ὅταν ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ἔδωκε τὴν ἱκανότητα νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰ δύο, τὸ ὁμολογοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Διὰ τοῦτο ὅλοι, ὅταν ἁμαρτάνωμεν, ἐντρεπόμεθα καὶ ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ εἶναι κατώτεροί μας, καὶ πολλὲς φορὲς κάποιος κύριος, ποὺ μετέβαινεν εἰς τὸν οἶκον πόρνης καὶ εἶδε κάποιον ἐκ τῶν καλυτέρων δούλων του, ἀφοῦ ἐκοκκίνισεν, ἔφυγεν ἀπὸ τὸν ἄτοπον καὶ ἐφάμαρτον τοῦτον δρόμον. Πάλιν ὅταν μᾶς ἐμπαίζουν ἄλλοι, μεταχειριζόμενοι τὰ ὀνόματα τῆς κακίας εἰς βάρος μας, θεωροῦμεν τοῦτο ὑβριστικὸν καὶ μειωτικόν. Καὶ ἂν πάθωμεν κάτι κακὸν ἀπὸ κάποιον, τὸν πᾶμε εἰς τὸ δικαστήριον. Ἀπ' αὐτὸ φαίνεται, ὅτι γνωρίζομεν τί εἶναι ἀρετὴ καὶ τί κακία. 137 **A** Τοῦτο λοιπὸν φανερώνων καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἀποδεικνύων, ὅτι ὅσα νομοθετεῖ κανένα δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οὔτε ἀνώτερον τῶν δυνάμεών της, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἀπὸ παλαιὰ ἐπρόλαβε καὶ ἔβαλε μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας μετὰ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἐκείνους μακαρισμούς, ἔλεγε τὰ ἑξῆς: «ἐκεῖνα ποὺ θέλετε νὰ σᾶς κάνουν οἱ ἄνθρωποι, τὰ ἴδια νὰ κάνετε καὶ σεῖς εἰς αὐτούς» (Ματθ. 7, 12). Δὲν εἶναι ἀνάγκη πολλῶν λόγων, λέγει, οὔτε μακροτέρων λόγων καὶ ποικίλης διδασκαλίας· τὸ θέλημά σου ἂς γίνῃ νόμος σου. Θέλεις νὰ εὐεργετηθῇς; εὐεργέτησε ἄλλον. Θέλεις νὰ ἐλεηθῇς; ἐλέησε τὸν πλησίον σου. Θέλεις νὰ σὲ ἐπαινοῦν; νὰ ἐπαινῇς ἄλλον. Θέλεις νὰ σὲ ἀγαποῦν; νὰ ἀγαπᾷς. Θέλεις νὰ ἀπολαύσῃς τὰ πρωτεῖα; παραχώρησε εἰς τὸν ἄλλον πρωτύτερα ταῦτα. **B** Σὺ γίνε δικαστὴς καὶ νομοθέτης τῆς ζωῆς σου. Καὶ πάλιν· «Ἐκεῖνο ποὺ μισεῖς, μὴ τὸ κάμῃς εἰς ἄλλον» (Τωβ. 4, 16). Ἀπὸ μὲν τοῦ χωρίου τούτου εἰσάγει τὴν ἀποχὴν ἐκ

τῆς κακίας, διὰ δὲ τοῦ προηγουμένου τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς. «Αὐτὸ ποὺ μισεῖς μὴ κάμῃς εἰς ἄλλον». Μισεῖς νὰ σὲ ὑβρίζουν; μὴ ὑβρίζῃς ἄλλον. Μισεῖς νὰ σὲ φθονοῦν; μὴ φθονῇς οὔτε σὺ ἄλλον. Μισεῖς νὰ σὲ ἐξαπατοῦν; μήτε σὺ νὰ ἐξαπατήσῃς ἄλλον.

Καὶ γενικῶς δι' ὅλα τὰ ζητήματα, ἂν τὰ δύο αὐτὰ ρητὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ἄλλης διδασκαλίας. Διότι τὴν μὲν γνῶσιν τῆς ἀρετῆς ἔβαλε μέσα εἰς τὴν φύσιν μας, τὴν δὲ πρᾶξιν αὐτῆς καὶ τὴν συμμόρφωσίν μας πρὸς αὐτήν, ἀφῆκεν εἰς τὴν ἐλευθέραν μας θέλησιν. Ἴσως νὰ εἶναι ἀσαφὲς αὐτὸ ποὺ εἶπα· θὰ προσπαθήσω λοιπὸν νὰ τὸ κάμω σαφέστερον. Διὰ νὰ γνωρίσωμεν **C** ὅτι καλὸν πρᾶγμα εἶναι ἡ σωφροσύνη δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ἀπὸ λόγους καὶ διδασκαλίαν, διότι τὴν γνῶσιν ταύτην μᾶς τὴν δίδει ἡ φύσις μας ἡ ἀνθρωπίνη, καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κοπιάσωμεν καὶ νὰ γυρίσωμεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διὰ νὰ ἐρωτήσωμεν καὶ μάθωμεν, ἐὰν ἡ σωφροσύνη εἶναι καλὸν καὶ χρήσιμον πρᾶγμα, ἀλλὰ ἀπὸ κοινοῦ ὅλοι τὸ ὁμολογοῦμεν καὶ κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀρετῆς. Διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου καὶ περὶ τῆς μοιχείας γνωρίζομεν ὅτι εἶναι κακόν, καὶ οὔτε περὶ αὐτῆς χρειάζονται κόπος καὶ διδασκαλία διὰ νὰ μάθωμεν ὅτι αὐτὴ εἶναι κακία, ἀλλὰ ὅλοι εἰς τὰς περὶ τῶν τοιούτων ζητημάτων ἀντιλήψεις καὶ ἀποφάσεις εἴμεθα αὐτοδίδακτοι καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι δὲν τὴν ἀσκοῦμεν, ὅμως τὴν ἐπαινοῦμεν, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἂν ἐργαζώμεθα, τὴν μισοῦμεν. Καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ μεγάλον ἔργον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, **D** δηλαδὴ τὸ νὰ κάμῃ μὲ τοῦτο τὴν συνείδησίν μας καὶ τὴν ἐλευθέραν θέλησιν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ πρὸ τῆς πράξεως νὰ διάκειντα φιλικῶς πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ ἐχθρικῶς πρὸς τὴν κακίαν. Καθὼς λοιπὸν εἶπα, ἡ γνῶσις τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας ἔγκειται εἰς τὴν συνείδησιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην διδασκάλου διὰ νὰ μᾶς διδάξῃ περὶ τούτων, ἡ δὲ διόρθωσις πλέον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν προαίρεσιν, τὴν προθυμίαν καὶ τοὺς κόπους. Διατί ἀρά γε συμβαίνει τοῦτο; Διότι ἐὰν τὸ πᾶν ἔκανεν ὁ Θεὸς νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν φύσιν μας, χωρὶς στεφάνους ἀμοιβῆς καὶ βραβεῖα ἠθέλομεν ἀπέλθει ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καὶ ὅπως τὰ ἄλογα ζῷα δὲν λαμβάνουν ἀμοιβὴν οὔτε ἔπαινον **E** διὰ τὰ φυσικὰ αὐτῶν πλεονεκτήματα, ἔτσι καὶ ἡμεῖς τίποτε δὲν ἠθέλομεν ἀπολαύσει ἐξ αὐτῶν, διότι τὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα ὄχι ἐκείνων ποὺ τὰ ἔχουν, ἀλλὰ ἐκείνου ποὺ τοὺς τὰ ἔδωκεν εἶναι ἔπαινος καὶ ἐγκώμιον. Διὰ τοῦτο δὲν ἐπέτρεψε τὸ πᾶν νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν φύσιν. Πάλιν δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀναλάβῃ ἡ προαίρεσις ὁλόκληρον τὸ φορτίον, δηλαδὴ τὴν

γνῶσιν καὶ τὴν διόρθωσιν, διὰ νὰ μὴ ἀποκάμῃ ἀπὸ τοὺς κόπους τῆς ἀρετῆς· ἀλλὰ ἀποδεικνύει μὲν εἰς αὐτὴν (τὴν προαίρεσιν) ἡ συνείδησις τί πρέπει νὰ πράττῃ. 138 A διὰ δὲ τὴν ἐργασίαν τῶν ὑποδεικνυομένων αὐτὴ μόνη της ἀναλαμβάνει τοὺς κόπους. Καὶ ὅτι μὲν καλὸν πρᾶγμα εἶναι ἡ σωφροσύνη, τὸ γνωρίζομεν χωρὶς νὰ καταβάλλωμεν καθόλου κόπον, διότι ἡ γνῶσις αὕτη μᾶς εἶναι ἔμφυτος· σωφροσύνην ὅμως δὲν θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ ἐπιτύχωμεν, χωρὶς νὰ κοπιάσωμεν, χωρὶς νὰ περιορίσωμεν τὴν κακὴν ἐπιθυμίαν καὶ πολὺν νὰ ὑποστῶμεν κόπον. Διότι τοῦτο δὲν τὸ ἔχομεν ἐκ φύσεως, ὅπως τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ εἶναι ἀποτέλεσμα προθυμίας καὶ προσπαθείας. Ὄχι δὲ μόνον δι᾽ αὐτοῦ τοῦ τρόπου μᾶς ἔκαμεν ἐλαφρὸν τὸ βάρος, ἀλλὰ καὶ δι᾽ ἄλλου, μὲ τὸ νὰ ἀφήσῃ νὰ μᾶς εἶναι μερικὰ ἐκ τῶν προαιρετικῶν κατορθωμάτων φυσικά. Διότι τὸ νὰ ἀγανακτῶμεν μαζὶ μὲ ἐκείνους, ποὺ ὑβρίζονται, τὸ ἔχομεν ὅλοι ἐκ φύσεως (διὰ τοῦτο ἀμέσως αἰσθανόμεθα ἐχθρικὰς διαθέσεις ἐναντίον ἐκείνων, B ποὺ βλάπτουν τοὺς ἄλλους, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἐπάθαμεν τίποτε ἡμεῖς ἀπ᾽ αὐτούς) καὶ τὸ νὰ αἰσθανώμεθα εὐχαρίστησιν μαζὶ μὲ ἐκείνους, ποὺ ἀπολαμβάνουν βοήθειαν καὶ ὑποστήριξιν καὶ τὸ νὰ καταστενοχωρούμεθα διὰ τὰς συμφορὰς τῶν ἄλλων καὶ νὰ κατασυγκινούμεθα διὰ τὴν ἀμοιβαίαν ἀγάπην. Διότι καὶ ἂν αἱ περιστάσεις φαίνεται ὅτι μᾶς κάνουν νὰ εἴμεθα μικρόψυχοι ἐν τούτοις ἔχομεν κοινὴν μεταξύ μας ἀγάπην. Καὶ τοῦτο ὑπονοῶν κάποιος σοφὸς ἔλεγε: «Κάθε ζῷον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιόν του καὶ ὁ ἄνθρωπος τὸν πλησίον του» (Σειρ. 13, 15).

4. Πολλοὺς δὲ ἐκτὸς τῆς συνειδήσεως διδασκάλους ἔβαλεν εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός, δηλαδὴ τοὺς πατέρας εἰς τὰ παιδιά τους, C τοὺς κυρίους εἰς τοὺς δούλους, τοὺς ἄνδρας εἰς τὰς γυναῖκας, τοὺς διδασκάλους εἰς τοὺς μαθητάς, τοὺς νομοθέτας καὶ δικαστὰς εἰς τοὺς ἀρχομένους καὶ τοὺς φίλους εἰς τοὺς φίλους. Πολλὲς φορὲς δὲ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἐκερδίσαμεν περισσότερα πρὸς ὠφέλειάν μας παρὰ ἀπὸ τοὺς φίλους, διότι, ὅταν οὗτοι μᾶς ἐμπαίζουν διὰ τὰ ἁμαρτήματά μας, καὶ χωρὶς νὰ θέλωμεν, μᾶς παρακινοῦν πρὸς τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Μᾶς ἔδωσε δὲ τόσους πολλοὺς διδασκάλους, διὰ νὰ γίνεται μὲ εὐκολίαν ἡ εὕρεσις ἐκείνου, ποὺ μᾶς ὠφελεῖ καὶ ἡ διόρθωσις ἐκείνου, ποὺ μᾶς βλάπτει, ἀφοῦ τὸ πλῆθος τῶν παραγόντων τούτων ποὺ θὰ μᾶς παρακινοῦν δὲν θὰ μᾶς ἀφήσουν νὰ παρεκκλίνωμεν ἀπὸ τὰ συμφέροντά μας. Διότι καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ περιφρονήσωμεν τὰς συμβουλὰς τῶν γονέων, θὰ ἀκολουθήσωμεν ἐκ φόβου τὰς ὑποδείξεις τῶν ἀρχόντων καὶ ἔτσι ἐξάπαντος θὰ εἴμεθα φρονιμώτεροι. Καὶ ἂν πρὸς τοὺς ἄρχοντας δείξωμεν περιφρόνησιν ἁμαρτάνοντες δὲν θὰ ἠμπορέσωμεν ποτὲ νὰ διαφύγωμεν τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως. D Καὶ ἂν καὶ ταύτην ἀτιμάσωμεν καὶ ἀποκρούσωμεν, φοβούμενοι μήπως οἱ πολλοὶ σχηματίζουν κακὴν περὶ ἡμῶν ἰδέαν, θὰ εἴμεθα καλύτεροι. Καὶ ἂν ἀπέναντι αὐτῆς φανῶμεν ἀναίσχυντοι, ὁ φόβος τὸν ὁποῖον προκαλεῖ ἡ παράβασις τοῦ νόμου καὶ παρὰ τὴν θέλησίν μας θὰ ἠμπορέσῃ νὰ μᾶς σωφρονίσῃ. Διὰ τοῦτο, ὅταν εἴμεθα νέοι, οἱ πατέρες καὶ οἱ διδάσκαλοι μᾶς παιδαγωγοῦν, ὅταν δὲ μεγαλώσωμεν οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ νομοθέται μὲ τοὺς νόμους μᾶς παραλαμβάνουν καὶ μᾶς ρυθμίζουν τὸν βίον. Οἱ ὑπηρέται, ἐπειδὴ συνήθως εἶναι ἀμελέστεροι ἀπὸ ἡμᾶς, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μέσων ἔχουν ἀνάγκην καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῶν κυρίων των διὰ νὰ εἶναι σώφρονες, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν ἀνδρῶν, E καὶ πολλὰ ἀπὸ παντοῦ ὑπάρχουν εἰς τὸ γένος μας προστατευτικὰ μέσα, ὥστε νὰ μὴ ὀλισθήσῃ εὔκολα εἰς τὴν κακίαν καὶ καταπέσῃ ἠθικῶς. Ἐκτὸς δὲ ὅλων τούτων καὶ αἱ ἀσθένειαι καὶ οἱ περιστάσεις αἱ δύσκολοι μᾶς χρησιμεύουν ὡς διδάσκαλοι. Διότι καὶ ἡ πτωχεία μᾶς συγκρατεῖ εἰς τὸν καλὸν δρόμον, καὶ ἡ ζημία μᾶς σωφρονίζει, καὶ ὁ κίνδυνος μᾶς περιμαζεύει καὶ πολλὰ ἄλλα τέτοια. Δὲν σοῦ προξενεῖ φόβον ὁ πατέρας; οὔτε ὁ διδάσκαλος; οὔτε ὁ ἄρχων; οὔτε ὁ νομοθέτης μὲ τοὺς νόμους; οὔτε ὁ δικαστής; δὲν σὲ διορθώνει ὁ φίλος; δὲν σοῦ σταματᾷ τὴν κακίαν ὁ ἐχθρός; δὲν σὲ σωφρονίζει ὁ κύριός σου; δὲν σὲ διδάσκει ὁ συνάνθρωπός σου; δὲν σὲ διορθώνει ἡ συνείδησις; Ἀλλ᾽ ὅμως ἀρρώστια πολλὲς φορές, ὅταν ἐπέλθῃ, τὸ πᾶν κατορθώνει καὶ τὸν σκληρότερον τὸν κάνει ἐπιεικέστερον. 139 A Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὄχι εἰς ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους, ὅταν συμβαίνουν θλίψεις, ἡμεῖς μεγάλην συνήθως ὠφέλειαν ἀποκομίζομεν. Καὶ ἡμεῖς πολλάκις χωρὶς νὰ πάθωμεν τίποτε, ἐπειδὴ εἴδαμεν ἄλλους νὰ τιμωροῦνται, ὄχι ὀλιγώτερον ἀπὸ ἐκείνους ἐσωφρονίσθημεν. Τὸ ἴδιον παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ κατορθώματα τῆς ἀρετῆς. Διότι καθώς, ὅταν οἱ κακοὶ τιμωροῦνται, ἄλλοι ὠφελοῦνται πνευματικῶς, ἔτσι καὶ ὅταν οἱ καλοὶ κατορθώνουν νὰ κάμουν κάτι καλόν, πολλοὶ ἀπὸ τὸ παράδειγμά τους φιλοτιμοῦνται νὰ δείξουν τὸν ἴδιον μὲ ἐκείνους ζῆλον εἰς τὴν ἀρετήν, ὅπως συνέβη καὶ μὲ τὴν ἐντολὴν τῆς ἀποφυγῆς τῶν ὅρκων. Πολλοὶ δηλαδή, ἐπειδὴ εἶδον ἄλλους ὅτι ἔκοψαν τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ ὁρκίζωνται, ἐμιμήθησαν τὴν πρόθυμον προσπάθειαν ἐκείνων καὶ ἐνίκησαν τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Δι᾽ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς μὲ μεγαλυτέραν προθυμίαν ἐπανερχόμεθα πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν προτροπήν. B

Μὴ μοῦ εἰπῇ κανείς, ὅτι πολλοὶ κατόρθωσαν νὰ μὴ ὁρκίζωνται. Δὲν εἶναι αὐτό, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ζητοῦμεν, ἀλλὰ τὸ νὰ κατορθώσουν ὅλοι νὰ μὴ ὁρκίζωνται. Δὲν ἠμπορῶ δὲ

νὰ ἀναπνεύσω, ἐφ' ὅσον δὲν βλέπω νὰ γίνῃ τοῦτο. Ὁ ποιμὴν ἐκεῖνος (Ματθ. 18, 12—13) ἑκατὸν πρόβατα εἶχε καὶ ἐπειδὴ ἔχασε τὸ ἕνα δὲν ἔμενεν εὐχαριστημένος, ποὺ εἶχε εἰς τὴν ποιμνήν του τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα, ἕως ὅτου εὗρε τὸ χαμένο καὶ τὸ ἀπέδωκε πάλιν εἰς τὸ κοπάδι του. Δὲν παρατηρεῖς ὅτι τοῦτο γίνεται καὶ εἰς τὸ σῶμα; Διότι ὅταν σκοντάψωμεν κάπου καὶ μόνον τὸ νύχι μας ἐὰν γυρίσῃ ἀνάποδα, συμπάσχει μὲ τὸ μέλος τοῦτο ὁλόκληρον τὸ σῶμα μας. Μὴ μοῦ εἰπῇς λοιπόν, ὅτι ὀλίγοι ἔμειναν, ποὺ δὲν τὸ κατόρθωσαν, ἀλλὰ λάβε ὑπ' ὄψιν σου τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ οἱ ὀλίγοι αὐτοὶ ἂν δὲν διορθωθοῦν, βλάπτουν μὲ τὸ παράδειγμά τους πολλοὺς ἄλλους. Ἕνας ἦτο καὶ ἐκεῖνος ὁ Κορίνθιος (Α΄ Κορ. 5.), ποὺ εἶχε πέσει εἰς τὸ ἁμάρτημα τῆς πορνείας, καὶ ὅμως ὁ Παῦλος; ἀνεστέναζε, σὰν ὁλόκληρος ἡ πόλις νὰ εἶχε χαθῆ. **C** Καὶ πολὺ σωστά. Διότι ἐγνώριζεν, ὅτι ἂν δὲν σωφρονισθῇ ἐκεῖνος, γρήγορα θὰ προχωρήσῃ τὸ νόσημα καὶ θὰ φθάσῃ καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους. Εἶδα προηγουμένως εἰς τὸ δικαστήριον νὰ εἶναι δεμένοι καὶ νὰ ὁδηγοῦνται διὰ μέσου τῆς ἀγορᾶς οἱ ἐπίσημοι ἐκεῖνοι ἄνδρες καὶ μερικοὶ νὰ ἀποροῦν διὰ τὴν τόσην περιφρόνησιν, ποὺ ἐγίνετο διὰ τοῦ τρόπου τούτου πρὸς αὐτούς, «δὲν πρέπει καθόλου νὰ ἀπορῆτε, ἔλεγον ἄλλοι πρὸς αὐτούς, διότι ὅπου εἶναι ἔγκλημα καθοσιώσεως καθόλου δὲν ὠφελεῖ τὸ ἀξίωμα». Ἑπομένως πολὺ περισσότερον ὅπου ὑπάρχει ἀσέβεια τὸ ἀξίωμα δὲν ὠφελεῖ καθόλου.

5. Ταῦτα λοιπὸν ἔχοντες εἰς τὸν νοῦν, ἂς ἀνασηκώσωμεν τὸν ἑαυτόν μας. Διότι, ἐὰν καὶ σεῖς δὲν συνεισφέρετε τὴν προσπάθειάν σας μὲ προθυμίαν, περιττὰ εἶναι ὅλα ὅσα κάμνομεν ἡμεῖς. **D** Διατί ἆρά γε; Διότι ἡ δύναμις τῆς διδασκαλίας δὲν εἶναι ὅπως αἱ ἄλλαι τέχναι. Διότι ὁ μὲν ἀργυροκόπος, ὅπως θὰ κατασκευάσῃ καὶ θὰ ἀποθέσῃ τὸ σκεῦος, τέτοιο θὰ τὸ εὕρῃ αὔριο ποὺ θὰ ἔλθῃ εἰς τὸ ἐργαστήριόν του, καὶ ὁ κατεργαζόμενος τὸν χαλκὸν καὶ ὁ λιθοξόος καὶ καθένας τεχνίτης, ὅπως θὰ ἀφήσῃ τὸ ἔργον του τέτοιο θὰ τὸ παραλάβῃ πάλιν. Εἰς ἡμᾶς ὅμως δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον, ἀλλὰ ἐντελῶς τὸ ἀντίθετον, διότι δὲν κατεργαζόμεθα ἄψυχα σκεύη, ἀλλὰ ψυχὰς λογικάς. Διὰ τοῦτο δὲν σᾶς εὑρίσκομεν εἰς τὴν κατάστασιν ποὺ σᾶς ἀφίνομεν, ἀλλὰ ἀφοῦ σᾶς παραλάβωμεν καὶ μὲ πολὺν κόπον σᾶς διαπλάσωμεν, σᾶς διορθώσωμεν, σᾶς κάμωμεν θερμοτέρους, ὅταν ἐξέλθετε ἀπ' ἐδῶ αἱ διάφοροι περιστάσεις, **E** ποὺ σᾶς εὑρίσκουν πάλιν σᾶς διαστρέφουν καὶ μεγαλυτέραν δυσκολίαν μᾶς παρέχετε εἰς τὸ ἔργον τοῦ πνευματικοῦ σας καταρτισμοῦ.

Διὰ τοῦτο σᾶς ἱκετεύω καὶ σᾶς παρακαλῶ, νὰ μᾶς δώσετε χεῖρα βοηθείας καὶ ὅσην ἐγὼ καταβάλλω ἐδῶ προσπάθειαν

πρὸς διόρθωσίν σας, τόσην καὶ σεῖς, ὅταν ἀπέλθετε ἀπ' ἐδῶ νὰ ἐπιδεικνύετε προθυμίαν καὶ φροντίδα διὰ τὴν σωτηρίαν σας. Εἴθε νὰ ἦτο δυνατὸν ἐγὼ διὰ λογαριασμόν σας νὰ εἰργαζόμην τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς καὶ νὰ ἀπολαμβάνετε σεῖς τὰ βραβεῖα αὐτῆς καὶ δὲν θὰ σᾶς ἐνωχλοῦσα τόσον. Ἀλλὰ τί νὰ κάμω; Τοῦτο ἀδύνατον εἶναι, διότι εἰς τὸν καθένα κατὰ τὰ ἔργα του, θὰ τοῦ ἀποδώσῃ ὁ Θεός. 140 **A** Καθὼς λοιπὸν ἡ μάνα ποὺ βλέπει τὸ παιδί της νὰ ἔχῃ πυρετὸν καὶ νὰ πνίγεται καὶ καίεται ἀπὸ τὴν ζέστην, κάθεται κοντά του καὶ μὲ κλάματα λέγει πολλὲς φορὲς πρὸς τὸ ἄρρωστο παιδί της, εἴθε νὰ μοῦ ἦτο δυνατόν, παιδάκι μου, νὰ πάρω ἐγὼ ἐπάνω μου τὸν πυρετὸν καὶ τὴν φλόγα, ποὺ ἔχεις, ἔτσι ἀκριβῶς καὶ ἐγὼ λέγω τώρα· Εἴθε νὰ ἦτο δυνατὸν ἐγὼ νὰ κοπιάσω καὶ ἐκτελέσω τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς διὰ λογαριασμὸν ὅλων σας. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν, δὲν εἶναι, διότι καθένας διὰ τὰς πράξεις του εἶναι ὑπεύθυνος καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδῃ κανεὶς νὰ τιμωρῆται ἕνας χάριν τοῦ ἄλλου. **B** Διὰ τοῦτο θλίβομαι καὶ θρηνῶ, διότι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ποὺ θὰ εὑρίσκεσθε εἰς τὸ δικαστήριον ὡς κατηγορούμενοι δὲν θὰ ἠμπορῶ νὰ σᾶς βοηθήσω, ἀφοῦ μάλιστα δὲν ἔχω καὶ τόσην παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν. Ἀλλὰ καὶ παρρησίαν ἐὰν εἶχον, δὲν εἶμαι ἁγιώτερος τοῦ Μωϋσέως, οὔτε δικαιότερος τοῦ Σαμουήλ, οἱ ὁποῖοι ἂν καὶ ἔφθασαν εἰς τόσον ὕψος ἀρετῆς δὲν ἠμπόρεσαν, εἶπεν ὁ Θεός, νὰ ὠφελήσουν, κατά τι τοὺς Ἰουδαίους (Ἱερ. 15, 1) διότι εἰς πολλὴν ὠφέλειαν παρέδωκαν ἐκεῖνοι τὸν ἑαυτόν τους. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπὸ τὰ ἰδικά μας ἔργα θὰ κολασθῶμεν ἢ θὰ σωθῶμεν, ἂς προσπαθήσωμεν, παρακαλῶ, μαζὶ μὲ ὅλας τὰς ἄλλας καὶ αὐτὴν τὴν ἐντολὴν νὰ φυλάξωμεν, ἵνα ἀφοῦ μὲ καλὰς ἐλπίδας ἀπέλθωμεν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἐπιτύχωμεν τὰ ἀγαθά, ποὺ μᾶς ἔχει ὑποσχεθῆ ὁ Θεός, **C** διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου εἰς τὸν Πατέρα ἂς εἶναι ἡ δόξα συγχρόνως καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΚΑΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΟΤΑΝ ΟΛΟΣ Ο ΛΑΟΣ ΑΠΗΛΛΑΓΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΩΝΙΑΝ ΚΑΙ ΕΠΗΡΕ ΘΑΡΡΟΣ ΜΕΡΙΚΟΙ ΠΑΛΙΝ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΕΤΑΡΑΞΑΝ ΕΠΙΝΟΟΥΝΤΕΣ ΦΟΒΕΡΑΣ ΦΗΜΑΣ, ΠΟΥ ΑΠΕΔΕΙΧΘΗΣΑΝ ΨΕΥΔΕΙΣ· ΔΙ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΣΥΜΒΑΝ Η ΟΜΙΛΙΑ ΑΥΤΗ ΕΛΕΧΘΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΝΑ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΣΗ ΝΑ ΑΠΟΦΕΥΓΩΝΤΑΙ ΟΙ ΟΡΚΟΙ. ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΕΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗ D ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΩΝΑΘΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΑΟΥΛ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΕΦΘΑΕ ΚΑΙ ΚΑΙ ΕΔΕΙΧΘΗ ΠΟΣΑΙ ΕΞ ΕΝΟΣ ΟΡΚΟΥ ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ ΕΠΙΟΡΚΙΑΙ.

1. Ὄχι ὀλίγον τὴν πόλιν μας ἀνησύχησε χθὲς ὁ διάβολος, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς ὄχι ὀλίγον μᾶς παρηγόρησε πάλιν. Διὰ τοῦτο εἶναι εὐκαιρία κατάλληλος καθένας μας νὰ εἰπῇ τὸν προφητικὸν ἐκεῖνον λόγον· «Ἀνάλογοι πρὸς τὰς θλίψεις μου ἦσαν καὶ αἱ παρηγορίαι σου, αἱ ὁποῖαι ἐγέμισαν μὲ εὐφροσύνην τὴν ψυχήν μου» (Ψαλμ. 3, 19). Ὄχι δὲ μόνον διότι μᾶς παρηγόρησε, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπέτρεψε νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ ἀνησυχία, ἔδειξεν ὁ Θεὸς τὴν φροντίδα του δι' ἡμᾶς. Διότι ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἔπαυσα ποτὲ νὰ λέγω, τὸ ἴδιον καὶ σήμερον θὰ εἰπῶ, ὅτι δηλαδὴ ὄχι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ κακά, E ἀλλὰ καὶ ὁ ἐρχομὸς αὐτῶν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ὅταν δηλαδὴ μᾶς ἴδῃ νὰ κλίνωμεν πρὸς τὴν ἀμέλειαν καὶ νὰ ἀπομακρυνώμεθα ἀπὸ τὴν πρὸς Αὐτὸν ἀφοσίωσιν, καὶ καθόλου νὰ μὴ φροντίζωμεν διὰ τὰ πνευματικά, μᾶς ἐγκαταλείπει ἐπὶ ὀλίγον χρονικὸν διάστημα διὰ νὰ σωφρονισθῶμεν καὶ μὲ περισσότερον ζῆλον γυρίσωμεν πρὸς Αὐτόν. Καὶ διατὶ ἀπορεῖς ἂν αὐτὸ τὸ κάνῃ δι' ἡμᾶς τοὺς ἀμελεῖς, ἀφοῦ καὶ ὁ Παῦλος αὐτὸ θεωρεῖ ὡς αἰτίαν τῶν πειρασμῶν τῶν ἰδικῶν του καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ; 141 A Διότι εἰς τοὺς Κορινθίους ἀποστέλλων τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐπιστολὴν τὰ ἑξῆς λέγει: «Δὲν θέλω νὰ ἀγνοῆτε, ἀδελφοί, τὴν θλῖψιν, ποὺ μᾶς εὗρεν εἰς τὴν Ἀσίαν, διότι ἦτο τόσον ὑπερβολικὴ καὶ ἀνωτέρα τῶν δυνάμεών μας, ὥστε νὰ ἀπελπισθῶμεν καὶ δι' αὐτὴν τὴν ζωήν μας, καὶ νὰ θεωρῶμεν τὸν θάνατον βέβαιον» (Β' Κορ. 1, 8. 9). Οἱ λόγοι δὲ οὗτοι ἔχουν τὴν ἑξῆς σημασίαν. Τόσον μεγάλοι κίνδυνοι λέγει, ἐπεκρέμαντο ὑπεράνω μας ὥστε ἀπελπιστήκαμεν, ὅτι θὰ ζήσωμεν καὶ δὲν ἐπεριμέναμεν πλέον καμμίαν εὐχάριστον μεταβολήν, ἀλλὰ ἐξάπαντος τὸν θάνατον, διότι αὐτὸ θὰ εἰπῇ «νὰ θεωρῶμεν τὸν θάνατον βέβαιον». B Ἀλλ' ὅμως μετὰ τὴν τόσην ἀπελπισίαν, ἔπαυσεν ὁ Θεὸς τὴν τρικυμίαν τῶν θλίψεων, ἔκαμε νὰ περάσῃ τὸ σύννεφον τῶν πειρασμῶν καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς πύλας τοῦ θανάτου μᾶς ἅρπα-

ξε. Ἔπειτα φανερώνων ὅτι καὶ τὸ νὰ ἐπιτρέψῃ ὁ Θεὸς νὰ φθάσῃ εἰς τέτοιο σημεῖον θλίψεων προήρχετο ἀπὸ πολλὴν κηδεμονίαν, ἀναφέρει τὸ κέρδος, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τοὺς πειρασμούς· τοῦτο δὲ ἦτο τὸ συνεχῶς πρὸς Αὐτὸν νὰ ἀποβλέπουν καὶ νὰ μὴ ὑψηλοφρονοῦν, οὔτε νὰ ὑπερηφανεύωνται. Διὰ τοῦτο ἀφοῦ εἶπε νὰ «θεωρῶμεν τὸν θάνατον βέβαιον» καὶ τὴν αἰτίαν προσέθεσε. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ αἰτία αὕτη; «Διὰ νὰ μὴ ἔχωμεν πεποίθησιν εἰς τὸν ἑαυτόν μας, ἀλλὰ εἰς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἀνασταίνει τοὺς νεκρούς» (Αὐτόθι). Διότι, ὅταν ἡμεῖς νυστάζωμεν καὶ καταπίπτῃ ὁ ζῆλος μας, C οἱ πειρασμοὶ μᾶς ἐξυπνοῦν, μᾶς διεγείρουν τὸν ζῆλον καὶ μᾶς κάνουν εὐσεβεστέρους.

Ὅταν λοιπὸν ἴδῃς, ἀγαπητέ, νὰ σὲ εὑρίσκουν πειρασμοί, οἱ ὁποῖοι νὰ σβύνωνται καὶ ἀμέσως πάλιν νὰ ἀνάβουν μὴ χάσῃς τὸ θάρρος σου, οὔτε νὰ ἀπελπισθῇς, ἀλλὰ νὰ εἶσαι αἰσιόδοξος, σκεπτόμενος, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐπιτρέπει νὰ πέσωμεν εἰς τὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν μας, διότι μᾶς μισεῖ καὶ μᾶς ἀποστρέφεται, ἀλλὰ διότι ἐπιθυμεῖ νὰ μᾶς κάμῃ καλυτέρους καὶ περισσότερον συνδεδεμένους μὲ Αὐτόν. Ἂς μὴ ἀποκάμωμεν λοιπὸν καὶ ἂς μὴ ἀπελπισθῶμεν διὰ τὴν πρὸς τὸ καλύτερον μεταβολήν μας, ἀλλὰ ἂς περιμένωμεν ὅτι γρήγορα θὰ γίνῃ γαλήνη καὶ ἀφοῦ ἀναθέσωμεν εἰς τὸν Θεὸν τὴν κατάπαυσιν ὅλων τῶν ἀνησυχιῶν, ποὺ μᾶς κατέχουν, μὲ τὰ συνηθισμένα μας ἔργα ἂς καταπιασθῶμεν καὶ τὴν συνηθισμένην μας διδασκαλίαν ἂς ἀρχίσωμεν. D Διότι πάλιν περὶ τοῦ ἰδίου θέματος ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς ὁμιλήσω, ὥστε μαζὶ μὲ τὰς ρίζας αὐτῆς, νὰ ξερριζώσω ἀπὸ τὴν διάνοιάν σας τὴν κακὴν τῶν ὅρκων συνήθειαν.

Διὰ τοῦτο λοιπὸν εἶναι ἀνάγκη πάλιν νὰ καταφύγω εἰς τὴν ἰδίαν παράκλησιν. Σᾶς παρεκάλεσα δηλαδὴ προηγουμένως, ἀφοῦ φαντασθῆτε τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου νὰ εἶναι κομμένη καὶ νὰ στάζῃ ἀκόμη ζεστὸν αἷμα, ἔτσι καθένας νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ σπίτι του καὶ νὰ νομίζῃ ὅτι τὴν βλέπει ἐμπρός του νὰ τοῦ φωνάζῃ καὶ λέγῃ· μισήσατε τὸν σφαγέα μου τὸν ὅρκον. Ἐκεῖνο, ποὺ δὲν ἔκαμε ὁ ἔλεγχος τῆς παρανομίας, τὸ ἔκαμεν ὁ ὅρκος. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν κατώρθωσεν ὁ θυμὸς τοῦ τυράννου, τοῦτο ἡ ἀνάγκη τῆς τηρήσεως τοῦ ὅρκου τὸ ἐπραγματοποίησε. Καὶ ὅτε μὲν ἠλέγχετο δημοσίᾳ εἰς ἐπήκοον ὅλων, E ἔφερε μὲ γενναιότητα ὁ τύραννος τὴν ἐπίπληξιν, ὅτε ὅμως ἐδεσμεύθη μὲ τὸν ὅρκον, τότε ἀπέκοψε τὴν μακαρίαν ἐκείνην κεφαλήν. Τὸ ἴδιον καὶ τώρα παρακαλῶ καὶ δὲν θὰ παύσω νὰ παρακαλῶ, ὥστε ὁπουδήποτε καὶ ἂν πηγαίνωμεν, νὰ πηγαίνωμεν κρατοῦντες τὴν κεφαλὴν αὐτὴν καὶ εἰς ὅλους νὰ τὴν ἐπιδεικνύωμεν, διὰ νὰ τὴν ἀκούσουν ποὺ φω-

νάζει καὶ κατηγορεῖ τοὺς ὅρκους. Διότι καὶ ἂν πάρα πολὺ εἴμεθα ἀμελεῖς καὶ ἀδιάφοροι, 142 A βλέποντες τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκείνης νὰ μᾶς κυττάζουν μὲ φοβερὸν βλέμμα καὶ νὰ μᾶς ἀπειλοῦν, ὅταν ὁρκιζώμεθα, μὲ τὸν φόβον αὐτόν, ποὺ θὰ μᾶς προκαλοῦν, περισσότερον ἀπὸ κάθε χαλινὸν θὰ σωφρονισθῶμεν καὶ θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ δαγκώνωμεν καὶ ἀποστρέφωμεν τὴν γλῶσσαν μας διὰ νὰ μὴ ὁρμᾷ πρὸς τοὺς ὅρκους. Διότι δὲν ἔχει τοῦτο μόνον τὸ κακὸν ὁ ὅρκος, ὅτι δηλαδὴ καὶ ὅταν τὸν παραβαίνῃ κανεὶς καὶ ὅταν τὸν φυλάττῃ κολάζει ἐκείνους, ποὺ ἔχουν κυριευθῇ ἀπὸ τὴν τάσιν νὰ ὁρκίζωνται, πρᾶγμα ποὺ δὲν συμβαίνει σὲ κανένα ἄλλο ἁμάρτημα. ἀλλὰ ἔχει καὶ ἄλλο ὄχι μικρότερον κακὸν ἀπ' αὐτό.

Ποῖον δὲ εἶναι τοῦτο; Τὸ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν πολλὲς φορές, ἂν καὶ ἔχωμεν ὅλην τὴν καλὴν θέλησιν καὶ καταβάλλωμεν προσπαθείας, νὰ τηρήσωμεν τὸν ὅρκον μας. Πρῶτον μέν, διότι ἐκεῖνος, ποὺ συνεχῶς ὁρκίζεται, B καὶ θέλων καὶ μὴ θέλων, καὶ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀγνοίᾳ, καὶ εἰς τὰ σοβαρὰ καὶ εἰς τὰ ἀστεῖα, καὶ πολλὲς φορὲς ἀναγκαζόμενος ἀπὸ τὸν θυμόν του καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους λόγους, ὡρισμένως θὰ παραβῇ τὸν ὅρκον του

Καὶ εἰς αὐτὸ κανεὶς δὲν θὰ προβάλῃ ἀντίρρησιν, διότι εἶναι τόσον φανερὸν καὶ ἀπὸ ὅλους παραδεκτόν, ὅτι ὅποιος κάνει πολλοὺς ὅρκους κατ' ἀνάγκην καὶ θὰ παραβαίνῃ τοὺς ὅρκους. Δεύτερον δέ, διότι καὶ ἂν δὲν πάθῃ τοῦτο ἐκ συναρπαγῆς, οὔτε ἐξ ἀγνοίας καὶ χωρὶς τὴν θέλησίν του, ἀπ' αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἐν γνώσει καὶ θεληματικῶς, θὰ ἀναγκασθῇ, ἐξάπαντος, νὰ παραβῇ τὸν ὅρκον του. Πολλὲς φορές, πράγματι, ἐνῷ γευματίζωμεν εἰς τὸ σπίτι καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτας ἔπεσε σὲ κάποιο σφάλμα, ὡρκίσθη ὅτι θὰ τὸν δείρῃ ἡ νοικοκυρά· ἔπειτα ὡρκίσθη τὸ ἀντίθετον ὁ ἄνδρας αὐτῆς καὶ φιλονικεῖ μαζί της μὲ ἀντίθετον γνώμην καὶ δὲν τῆς ἐπιτρέπει νὰ τὸν δείρῃ. C Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὅ,τι καὶ ἂν κάμουν, κατ' ἀνάγκην θὰ προέλθῃ παράβασις ὅρκου, διότι ἔστω καὶ ἂν θέλουν καὶ προσπαθοῦν πολύ, εἶναι ἀδύνατον πλέον εἰς αὐτοὺς νὰ φυλάξουν τὸν ὅρκον τους, ἀλλὰ ὅτι καὶ ἂν γίνῃ, ὁ ἕνας ἐκ τῶν δύο θὰ παραβῇ τὸν ὅρκον του, ἢ μᾶλλον ἐξάπαντος καὶ οἱ δύο· καὶ ἰδοὺ πῶς, διότι εἶναι πολὺ παράδοξον. Ἐκεῖνος ποὺ ὡρκίσθη νὰ δείρῃ τὸν ὑπηρέτην ἢ τὴν ὑπηρέτριαν καὶ κατόπιν ἠμποδίσθη, καὶ αὐτὸς ἔγινεν ἐπίορκος, διότι δὲν ἔκαμεν αὐτὸ ποὺ ὡρκίσθη, καὶ εἰς ἐκεῖνον πάλιν ποὺ τὸν ἠμπόδισε καὶ δὲν τὸν ἄφησε νὰ τηρήσῃ τὸν ὅρκον του, ἔγινεν αἰτία νὰ πέσῃ εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς παραβάσεως τοῦ ὅρκου. Διότι ὄχι μόνον ὅσοι παραβαίνουν τὸν ὅρκον τους, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, ποὺ φέ-

ρουν ἄλλους εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραβοῦν τὸν ὅρκον, εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὸ ἴδιον ἔγκλημα. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὰ σπίτια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς τοῦτο καὶ κυρίως εἰς τὰς φιλονεικίας, D ὅταν δείχνουν μεταξύ των τὶς γροθιὲς καὶ ὁρκίζωνται τὰ ἀντίθετα, ὁ μὲν ἕνας ὅτι θὰ κτυπήσῃ, ὁ δὲ ἄλλος ὅτι δὲν θὰ κτυπηθῇ· ὁ ἕνας ὅτι θὰ πάρῃ τοῦ ἄλλου τὸ φόρεμα, ὁ ἄλλος, ὅτι δὲν θὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ τοῦτο· ὁ ἕνας ὅτι θὰ τοῦ ζητήσῃ τὰ χρήματα, ὁ ἄλλος ὅτι δὲν θὰ τοῦ τὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀντίθετα ὁρκίζονται κατὰ τὰς φιλονεικίας. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἐργαστήρια καὶ διδασκαλεῖα. Πράγματι, πολλὲς φορὲς ὁ τεχνίτης ὡρκίσθη ὅτι δὲν θὰ ἀφήσῃ τὸν μαθητήν του νὰ φάγῃ καὶ πίῃ, ἂν δὲν τελειώσῃ τὴν ἐργασίαν, ποὺ τοῦ ἀνέθεσε νὰ κάμῃ· Τοῦτο πολλάκις καὶ παιδαγωγὸς ἔκαμε διὰ νέον καὶ ἡ κυρία διὰ τὴν ὑπηρέτριαν καὶ ὅταν ἐνύχτωσε καὶ δὲν ἐτελείωσεν ἡ ἐργασία, εἶναι ἀνάγκη ἓν ἐκ τῶν δύο νὰ γίνῃ, ἢ νὰ πεθάνουν ἀπὸ τὴν πεῖναν, ὅσοι δὲν ἐτελείωσαν τὴν ἐργασίαν, ἢ νὰ παραβοῦν τὸν ὅρκον των αὐτοὶ ποὺ ὡρκίσθηκαν E Διότι ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος δαίμων ποὺ παραμονεύει πάντοτε τὰ καλά μας ἔργα, ἱστάμενος πλησίον μας καὶ ἀκούων τὴν ἀνάγκην, ποὺ δημιουργοῦν οἱ ὅρκοι οὗτοι, ἐμβάλλει εἰς ἀμέλειαν τοὺς ὑπευθύνους, ἢ δημιουργεῖ ἄλλην δυσκολίαν, ὥστε νὰ μὴ τελειώσῃ ἡ ἐργασία καὶ ἔτσι νὰ προέλθουν διαπληκτισμοί, ὕβρεις, ἐπιορκίαι καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα κακά. 143 A Διότι καθὼς τὰ παιδιά, ποὺ τραβοῦν μὲ πολλὴν ὁρμήν, χωρισμένα εἰς δύο ὁμάδας καὶ εἰς ἀντίθετον διεύθυνσιν, σχοινὶ μακρὸν καὶ κατεστραμμένον, πέφτουν ὅλα ἀνάσκελα, διότι σπάει τὸ σχοινί, καὶ ἄλλα μὲν εἰς τὸ κεφάλι, ἄλλα δὲ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ σώματος πληγώνονται, ἔτσι καὶ ὅσοι κάνουν μεταξύ τους ἀντιθέτου περιεχομένου ὅρκους, ὅταν σπάσῃ ὁ ὅρκος ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων, καὶ οἱ δύο πέφτουν εἰς τὸ βάραθρον τῆς ἐπιορκίας, ἄλλοι μὲν διότι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι παραβαίνουν τὸν ὅρκον τους, ἄλλοι δέ, διότι ἔγιναν αἰτία νὰ τὸν παραβοῦν ἄλλοι.

2. Καὶ διὰ νὰ μὴ γίνῃ τοῦτο φανερὸν μόνον ἀπὸ ὅσα συμβαίνουν καθημερινῶς εἰς τὰ σπίτια καὶ εἰς τὰς ἀγοράς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς Γραφάς, B θὰ σᾶς διηγηθῶ κάποια παλαιὰ ἱστορία ποὺ συμφωνεῖ μὲ ὅσα εἴπαμεν. Ὅταν κάποτε ἐχθροὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ ὁ Ἰωνάθαν (οὗτος υἱὸς ἦτο τοῦ Σαοὺλ) ἄλλους μὲν κατέσφαξεν, ἄλλους δὲ ἔτρεψεν εἰς φυγήν, θέλων ὁ πατέρας τούτου Σαοὺλ νὰ παρακινήσῃ τοὺς στρατιώτας νὰ ἐπιτεθοῦν μὲ μεγαλυτέραν ὁρμὴν κατ' ἐκείνων, ποὺ ἔμειναν, καὶ νὰ τοὺς κάμῃ νὰ μὴ παύσουν τὴν μάχην, ἂν δὲν τοὺς πιάσουν ὅλους, ἔκαμεν τὸ

ἀντίθετον ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἐπιθυμοῦσε, διότι ὡρκίσθη μέχρι τὸ βράδυ κανεὶς νὰ μὴ φάγη ψωμί, ἕως ὅτου ἐκδικηθοῦν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ (Α΄ Βασ. 14, 24). Ἀνοητώτερον ἀπ' αὐτὸ τί ἠμποροῦσε νὰ γίνῃ; Διότι ἐνῷ ὤφειλε κουρασμένους καὶ κατατσακισμένους στρατιώτας νὰ τοὺς ξεκουράσῃ καὶ μὲ νεανικὴν ἀκμὴν νὰ τοὺς ἀφήσῃ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, C διότι τοὺς ἔδεσε μὲ ὅρκον, τοὺς ἔκαμε νὰ εὑρίσκωνται εἰς χειροτέραν κατάστασιν ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, ἐπειδὴ τοὺς παρέδωκεν εἰς φοβερωτάτην πεῖναν. Ἐπικίνδυνον μὲν λοιπὸν εἶναι κάποιος νὰ ὁρκισθῇ διὰ πράγματα ποὺ ἀφοροῦν τὸν ἑαυτόν του, διότι πολλὰ μᾶς ἀναγκάζουν αἱ περιστάσεις νὰ κάμωμεν, τὸ νὰ περιορίσῃ ὅμως τὴν θέλησιν τοῦ ἄλλου μὲ τὸν ἰδικόν του ὅρκον εἶναι πολὺ ἐπικινδυνότερον καὶ μάλιστα, ὅταν δὲν πρόκειται περὶ ἑνὸς ἢ δύο ἀτόμων, ἀλλὰ περὶ ἀπείρου πλήθους νὰ ὁρκισθῇ, ὅπως τότε ἀνόητα ἔκαμεν ὁ Σαούλ. Διότι δὲν ἐσκέφθη, ὅτι μέσα σὲ τόσον πλῆθος εἶναι φυσικὸν νὰ εὑρεθῇ τοὐλάχιστον ἕνας ποὺ νὰ παραβῇ τὸν ὅρκον, οὔτε ὅτι οἱ στρατιῶται, ὅταν πολεμοῦν μὲ στρατιώτας δὲν σκέπτονται φιλοσοφικῶς D καὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ εἶναι κύριοι τῆς κοιλίας καὶ μάλιστα, ὅταν εἶναι πολὺ κουρασμένοι. Διὰ τοῦτο λοιπὸν τόσον μεγάλην εἰς τὸν διάβολον ἄνοιξε πόρταν, ὥστε ὄχι μόνον δύο καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας, ἀλλὰ πολὺ περισσοτέρας ἐκ τοῦ ὅρκου τούτου, εἰς μικρὸν χρονικὸν διάστημα, νὰ κατασκευάσῃ ἐπιορκίας. Διότι, ὅπως, ὅταν καθόλου δὲν ὁρκισθῶμεν, τοῦ φράσσομεν τελείως τὴν εἴσοδον, ἔτσι καὶ ἂν ἕνα μόνον ὅρκον κάμωμεν, παρέχομεν εἰς αὐτὸν πολλὴν ἐξουσίαν νὰ συνθέσῃ ἀναριθμήτους ἐπιορκίας. Καὶ ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ πλέκουν τὰ σχοινιά, E ἂν ἔχουν κάποιον, ποὺ νὰ τοὺς κρατῇ τὸ ἄκρον τοῦ σχοινιοῦ, μὲ τελειότητα κάνουν ὅλον τὸ πλέξιμον, ἂν δὲ δὲν ἔχουν τοιοῦτον, οὔτε κἂν νὰ ἀρχίσουν ἠμποροῦν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ὁ διάβολος πλέκων τὰ σχοινιὰ τῶν ἁμαρτημάτων μας, ἂν δὲν λάβῃ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὴν γλῶσσαν μας, οὔτε νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο ἠμπορεῖ· ἂν δὲ ἡμεῖς κάμωμεν μόνον ἀρχήν, διότι κρατοῦμεν τὸν ὅρκον μὲ τὴν γλῶσσαν μας, σὰν μὲ τὸ χέρι, μὲ πολλὴν πλέον εὐκολίαν ἐπιδεικνύει τὴν πονηρὰν αὐτοῦ τέχνην, 144 A συνθέτων καὶ πλέκων ἀναριθμήτους ἐπιορκίας, ὅπως ἔκαμε τώρα καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Σαούλ. Πρόσεξε λοιπὸν νὰ ἴδῃς σὲ ποιὰ πράγματι παγίδα ἔπεσεν οὗτος διὰ τοῦ ὅρκου τούτου. Ἐπερνοῦσε τὸ στράτευμα μέσα σὲ δάσος, ποὺ εἶχε μελισσῶνα, εὑρισκόμενον ἐμπρὸς εἰς ἕνα χωράφι καὶ ἐπορεύετο ὁ στρατὸς διὰ μέσου τοῦ μελισσῶνος συζητῶν. Εἶδες ποῖον ἦτο τὸ βάραθρον; Τραπέζι ἦτο στρωμένον, ὥστε ἡ εὐκολία νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ φάνε

καὶ ἡ γλυκύτης τῆς τροφῆς καὶ ἡ σκέψις ὅτι κανεὶς δὲν θὰ τοὺς καταλάβῃ, νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν παράβασιν τῶν ὅρκων. Διότι καὶ ἡ πεῖνα καὶ ἡ κούρασις καὶ ὁ καιρὸς (διότι ὅλη ἡ γῆ, λέγει, ἔτρωγε) (Α΄ Βασ. 14, 25) B τοὺς ἔσπρωχνον πρὸς τὴν παρανομίαν. Καὶ τῶν κηρηθρῶν δὲ ἡ ὄψις ἀπ' ἔξω τοὺς προκαλοῦσε νὰ φάνε καὶ παρέλυε τὴν ψυχικήν των δύναμιν. Διότι καὶ ἡ γλυκύτης καὶ ἡ εὐκολία νὰ ἑτοιμασθῇ τὸ τραπέζι καὶ ἡ δυσκολία νὰ φανερωθῇ ἡ κλοπή, ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἐξουδετερώσουν κάθε φιλοσοφικὴν αὐτῶν σκέψιν. Διότι, ἐὰν κρέατα ἦσαν, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ μαγειρευθοῦν καὶ ψηθοῦν, δὲν θὰ ἐγοήτευον τόσον τὴν ψυχήν των, ἐπειδὴ λόγῳ τῆς βραδύτητος νὰ τὰ μαγειρεύσουν καὶ τὰ ἑτοιμάσουν πρὸς τροφήν, ἑπόμενον ἦτο νὰ συλληφθοῦν, ὅταν θὰ ἔτρωγον, ἐνῷ τώρα δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἀπ' αὐτά, ἀλλὰ μέλι μόνον, ποὺ καμμίαν δυσκολίαν δὲν ἔχει, C ἦτο δὲ ἀρκετὸν τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου νὰ βυθίσῃ εἰς τὸ μέλι ἕνας, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸ τραπέζι αὐτὸ καὶ νὰ μὴ φανερωθῇ. Ἐν τούτοις ἐκεῖνοι συγκρατοῦσαν τὴν ἐπιθυμίαν τους καὶ δὲν εἶπον εἰς τὸν ἑαυτόν τους. Τί μᾶς μέλλει; μήπως κανεὶς ἀπὸ μᾶς ὡρκίσθηκε; Αὐτὸς ἂς τιμωρηθῇ διὰ τὸν ἀνόητον ὅρκον. Γιὰ ποιὸ λόγο ὡρκίσθη; Ἀλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἐσκέφθησαν καὶ μὲ πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸν ὅρκον προχωροῦσαν καὶ ἐνῷ τόσα ἦσαν τὰ προκλητικὰ μέσα αὐτοὶ ἐφιλοσοφοῦσαν. «Καὶ ἐβάδιζεν ὁ λαὸς συζητῶν» (Α΄ Βασ. 14, 26). Τί ἐννοεῖ λέγων συζητῶν; Συζητοῦσαν μεταξύ τους, διὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν θλῖψιν, ποὺ προκαλοῦσεν ἡ πεῖνα, διὰ τῶν λόγων. Τί λοιπόν, ἐπειδὴ ὅλος ὁ λαὸς ἐφιλοσόφησε, δὲν ἔγινε τίποτε πλέον καὶ ἐτηρήθη ὁ ὅρκος; D Οὔτε ἔτσι ἐφυλάχθη ἀλλὰ κατεπατήθη ὁ ὅρκος. Πῶς καὶ μὲ ποιὸ τρόπο; Ἀμέσως θ' ἀκούσετε διὰ νὰ καταλάβετε καλὰ ὅλην τὴν τέχνην τοῦ διαβόλου. «Ὁ Ἰωνάθαν δηλαδή, ἐπειδὴ δὲν ἔμαθεν ὅτι ὁ πατέρας του ὡρκίσθη, ἅπλωσε τὸ ἄκρον τῆς ράβδου του, ποὺ εἶχε στὰ χέρι του καὶ τὸ ἐβύθισεν εἰς τὴν κηρήθραν τοῦ μέλιτος καὶ ἔφερε μὲ τὸ χέρι του μέλι εἰς τὸ στόμα καὶ ἀνέβλεψαν τὰ μάτια του» (Αὐτόθι 27). Βλέπε ποῖον πρὸς τὴν ἐπιορκίαν ὤθησεν, ὄχι κάποιον ἐκ τῶν στρατιωτῶν, ἀλλὰ αὐτὸν τὸν υἱὸν ἐκείνου, ποὺ ὡρκίσθη. E Διότι δὲν ἤθελε μόνον εἰς ἐπιορκίαν νὰ ρίψῃ ἀλλὰ καὶ παιδοκτονίαν ἐσχεδίαζε, τὴν ὁποίαν ἀπὸ πολὺν καιρὸν προπαρεσκεύαζε, καὶ ἔτρεχε νὰ διαρρήξῃ τοὺς μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ φυσικοὺς τῆς συγγενείας δεσμοὺς καὶ ἐκεῖνο, ποὺ ἔκαμεν εἰς τὸν Ἰεφθάε, τοῦτο καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὸν ἤλπισεν ὅτι θὰ κάμῃ. Διότι καὶ ἐκεῖνος ἐπειδὴ ὑπεσχέθη εἰς τὸν Θεὸν ὅτι τὸν πρῶτον, ποὺ θὰ ἔλθῃ εἰς προϋπάντησίν του, ὅταν θὰ γυρίζῃ νι-

κτητὴς ἐκ τοῦ πολέμου, θὰ κατασφάξῃ, ἔπεσεν εἰς παιδοκτονίαν, διότι τὴν θυγατέρα του, ποὺ πρώτη τὸν προϋπάντησε τὴν ἐθυσίασε καὶ ὁ Θεὸς δὲν τὸν ἠμπόδισε νὰ τὴν θυσιάσῃ (Κριτ. 11, 39).

Καὶ γνωρίζομεν ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀπίστους διὰ τὴν θυσίαν ταύτην μᾶς κατηγοροῦν ὡς σκληροὺς καὶ ἀπανθρώπους· 145 A ἐγὼ ὅμως θὰ εἴπω ὅτι πολλῆς κηδεμονίας καὶ φιλανθρωπίας ἀπόδειξις εἶναι τὸ ὅτι ἐπετράπη νὰ γίνῃ ἡ θυσία ἐκείνη καὶ ὅτι ἐπειδὴ ἐφρόντιζε διὰ τὸ γένος μας, δὲν ἠμπόδισεν ἐκείνην τὴν σφαγὴν ὁ Θεός. Διότι, ἐὰν μετὰ τὴν προσευχὴν ἐκείνην καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ἤθελεν ἐμποδίσει τὴν θυσίαν, πολλοὶ καὶ μετὰ ἀπὸ τὸν Ἰεφθάε, ἐλπίζοντες ὅτι δὲν θὰ δεχθῇ ὁ Θεὸς νὰ κάμουν τοιαύτην θυσίαν, θὰ ἔκανον πολλὰς τοιαύτας πρὸς τὸν Θεὸν προσευχὰς καὶ προχωροῦντες κατόπιν θὰ ἔφθανον εἰς παιδοκτονίαν. Τώρα ὅμως ἀφήσας νὰ πραγματοποιηθῇ αὕτη, τοὺς μεταγενεστέρους ὅλους ἠμπόδισε. Καὶ ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι μετὰ τὴν σφαγὴν τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰεφθάε, διὰ νὰ ἐνθυμοῦνται πάντοτε τὴν συμφορὰν B καὶ μὴ λησμονηθῇ τὸ πάθημα τοῦτο ἔγινε νόμος εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ μαζεύωνται τὰ κορίτσια κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ γεγονότος τούτου ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ νὰ πενθοῦν διὰ τὴν σφαγὴν ποὺ ἔγινε, ὥστε μὲ τὸν θρῆνον νὰ ἀνανεώνουν ἑκάστοτε τὴν ἀνάμνησιν τῆς θυσίας καὶ νὰ κάνουν τοὺς μεταγενεστέρους ὅλους προσεκτικωτέρους καὶ νὰ μάθουν, ὅτι αὐτὴ δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐπέτρεπε νὰ θρηνοῦν καὶ ὀδύρωνται τὰ κορίτσια.

Καὶ ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἁπλῆ ἰδική μου σκέψις, τὸ ἐφανέρωσε τὸ ἀποτέλεσμα. Διότι μετὰ τὴν θυσίαν ἐκείνην κανεὶς πλέον δὲν ἔκαμε τοιαύτην ὑπόσχεσιν εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο αὐτὴν μὲν δὲν ἠμπόδισε, ἐκείνην δέ, ποὺ αὐτὸς ὁ ἴδιος διέταξε, δηλαδὴ τοῦ Ἰσαάκ, ἠμπόδισε, φανερώνων μὲ τὰ δύο ταῦτα ὅτι δὲν εὐχαριστεῖται εἰς τὰς τοιαύτας θυσίας. C Ἀλλ' ὁ πονηρὸς δαίμων ἐπεδίωκε καὶ τώρα τοιαύτην τραγῳδίαν νὰ δημιουργήσῃ, διὰ τοῦτο τὸν Ἰωνάθαν ἔσπρωξεν εἰς τὴν παράβασιν. Διότι, ἐὰν μὲν κάποιος ἀπὸ τοὺς στρατιώτας παρέβαινε τὸν νόμον καὶ ἐθανατώνετο, δὲν θὰ τοῦ ἐφαίνετο μεγάλο τὸ κακόν, τώρα δὲ ἐπειδὴ ἀχόρταγος ἦτο ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα κακὰ καὶ τὰς ἰδικάς μας συμφοράς, ἐνόμιζεν, ὅτι κανένα μεγάλο καὶ σπουδαῖον ἔργον δὲν θὰ ἔκαμνε, ἐὰν ἔκανε ἁπλοῦν φόνον καὶ δὲν ἐμόλυνε τὸ δεξὶ χέρι τοῦ βασιλέως διὰ τῆς παιδοκτονίας. Καὶ διατί νὰ ἀναφέρω τὴν παιδοκτονίαν; Διότι ἐσκέφθη ὁ σιχαμερὸς ἐκεῖνος νὰ εὕρῃ πιὸ θεομίσητον φόνον ἀπὸ τὸν τῆς παιδοκτονίας. D

Διότι ἐὰν μὲν ἐν γνώσει ὁ Ἰωνάθαν ἡμάρτανε καὶ ἐσφάζετο, θὰ ἐπρόκειτο περὶ ἁπλῆς παιδοκτονίας· τώρα ὅμως ἐπειδὴ ἐξ ἀγνοίας ἡμάρτησε (διότι δὲν εἶχε ἀκούσει τοὺς ὅρκους) καὶ θὰ ἐσφάζετο, θὰ ἐπροξενοῦσε διπλῆν λύπην εἰς τὸν πατέρα του, διότι τὸ παιδί του, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ πέσῃ σὲ παράπτωμα, ἐπρόκειτο νὰ θυσιάσῃ. Ἀλλὰ εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἱστορίας ἂς ἔλθωμεν πλέον.

Ἀφοῦ δὲ ἔφαγεν, ἀνέβλεψαν τὰ μάτια του, λέγει. Πολὺ κατηγορεῖ καὶ ἐδῶ τὴν ἀνοησίαν τοῦ βασιλέως, φανερώνων διὰ τούτου ὅτι ἡ πεῖνα σχεδὸν ἐτύφλωσεν ὅλους τοὺς στρατιώτας καὶ εἶχε βάλει ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια τους πολλὴν καταχνιάν. Ἔπειτα, λέγει, τὸν εἶδε κάποιος ἀπὸ τοὺς στρατιώτας καὶ τοῦ εἶπε: «Ὁ πατέρας σου ὥρκισε τὸν λαὸν λέγων· ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος, ποὺ θὰ φάγῃ τροφὴν σήμερον, καὶ παρέλυσεν ὁ λαός. Καὶ εἶπεν ὁ Ἰωνάθαν· ἀπήλλαξεν ὁ πατέρας μου τὸν κόσμον» (Α´ Βασ. 14, 28. 29.). Τί σημαίνει ἀπήλλαξε; E Ἀπώλεσε, κατέστρεψεν ὅλους. Ἀφοῦ λοιπὸν κατεπατήθη ὁ ὅρκος, ὅλοι σιωποῦσαν καὶ κανεὶς δὲν τολμοῦσε νὰ φέρῃ εἰς τὸ μέσον τὸν παραβάτην· δὲν ἦτο δὲ καὶ μικρὸν αὐτὸ τὸ ἔγκλημα, ποὺ ἐγένετο τώρα, διότι ὄχι μόνον ὅσοι παραβαίνουν τὸν ὅρκον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ποὺ ξέρουν μὲν τοὺς παραβάτας, ἀλλὰ τοὺς ἀποκρύπτουν, εἶναι συμμέτοχοι εἰς τὰ ἐγκλήματά των.

Ἂς ἴδωμεν ὅμως τὴν συνέχειαν. «Καὶ εἶπεν ὁ Σαούλ· ἂς κατεβῶμεν ὀπίσω 146 A ἀπὸ τοὺς ἀλλοφύλους καὶ ἂς διαρπάσωμεν αὐτούς. Καὶ εἶπεν ὁ Ἱερεὺς ἂς προσέλθωμεν ἐδῶ πρὸς τὸν Θεὸν» (Αὐτόθι 36). Διότι τὸν παλαιὸν καιρὸν ὁ Θεὸς ἦτο στρατηγὸς εἰς τοὺς πολέμους καὶ χωρὶς τὴν γνώμην ἐκείνου οὐδέποτε ἐτολμοῦσαν νὰ ἀρχίσουν μάχην καὶ ὁ πόλεμος εἰς αὐτοὺς ἐγίνετο ἀφορμὴ εὐσεβείας πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο δὲν ἐνικῶντο, ἐὰν καμμιὰ φορὰ ἤθελον νικηθῆ, ἀπὸ σωματικὴν ἀδυναμίαν, ἀλλὰ ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν των, οὔτε πάλιν μὲ τὴν ἰδικήν των δύναμιν καὶ ἀνδρείαν ἐνικοῦσαν, ὅσες φορὲς ἐνικοῦσαν, ἀλλὰ μὲ τὴν εὔνοιαν καὶ ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ νίκη καὶ ἡ ἧττα γύμνασμα εἰς αὐτοὺς καὶ διδασκαλία τῆς ἀρετῆς ἦτο, καὶ ὄχι δὲ μόνον εἰς αὐτούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Διότι καὶ εἰς ἐκείνους τοῦτο ἦτο ὁλοφάνερον B ὅτι ὄχι διὰ τῆς φύσεως τῶν ὅπλων ἐκρίνετο ὁ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους πόλεμος, ἀλλὰ διὰ τοῦ βίου τῶν πολεμούντων καὶ τῶν κατορθωμάτων τῆς ἀρετῆς αὐτῶν. Τοῦτο λοιπὸν κάποτε ἐννοήσαντες οἱ Μαδιηναῖοι[12] καὶ πεισθέντες ὅτι ἀκαταμάχητον εἶναι τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, καὶ ὅτι διὰ μηχανημάτων μὲν καὶ ὅπλων εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸ κατανικήσουν, διὰ τῆς ἁμαρτίας δὲ μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ

τοὺς ὑποτάξουν, ἀφοῦ ἐστόλισεν ὡραῖα κορίτσια καὶ τὰ ἔβαλαν νὰ σταθοῦν εἰς τὴν παράταξιν αὐτῶν, εἰς ἀσέλγειαν προκαλοῦσαν τοὺς στρατιώτας, προσπαθοῦντες διὰ τῆς πορνείας νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ πράγματι συνέβη. Διότι ἐπειδὴ ἔπεσαν εἰς τὴν ἁμαρτίαν, εὔκολα ἐνικῶντο ἀπὸ ὅλους καὶ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ὅπλα καὶ ἵπποι καὶ στρατιῶται καὶ τόσα πολλὰ μηχανήματα δὲν ἠμπόρεσαν νὰ ὑποτάξουν, C τούτους ἡ φύσις τῆς ἁμαρτίας δεμένους τοὺς παρέδωκεν εἰς τοὺς ἐχθρούς των. Καὶ αἱ μὲν ἀσπίδες καὶ τὰ δόρατα καὶ τὰ βέλη ὅλα ἀπεδεικνύοντο ἀνίσχυρα, τοῦ προσώπου δὲ ἡ ὡραιότης καὶ τῆς ψυχῆς ἡ ἀκολασία τοὺς γενναίους τούτους ὑπεδούλωσε. Διὰ τοῦτο κάποιος σοφὸς δίδει τὴν ἑξῆς συμβουλήν. «Μὴ προσέχης ὀμορφιὰν ξένην καὶ μὴ συναντᾷς γυναῖκα πόρνην (Σοφ. Σειρ. 9, 8). Διότι μέλι στάζει ἀπὸ τὰ χείλη τῆς πόρνης, τὸ ὁποῖον προσωρινῶς εὐχαριστεῖ τὸν φάρυγγά σου, κατόπιν ὅμως θὰ τὸ εὕρῃς πικρότερον ἀπὸ τὴν χολὴν καὶ πιὸ κοφτερὸν ἀπὸ δίκοπον μαχαῖρι» (Παρ. 5, 3—4).

Διότι ἡ πόρνη νὰ ἀγαπᾷ δὲν γνωρίζει, ἀλλὰ μόνον κακὰ σκέπτεται. Τὸ φίλημά της ἔχει δηλητήριον, καὶ φαρμάκι καταστρεπτικὸν τὸ στόμα της. Ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν φαίνεται ἀμέσως, D δι' αὐτὸ περισσότερον πρέπει νὰ τὴν ἀποφεύγῃς, διότι τὴν καταστροφὴν ἀπ' ἔξω τὴν περιώρισε καὶ τὸν θάνατον ἔχει ἀποκρύψει καὶ δὲν τὸν ἀφίνει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν νὰ φαίνεται. Ὥστε, ἐὰν κανεὶς εὐχαρίστησιν ἐπιδιώκῃ καὶ βίον χαρούμενον, ἂς ἀποφεύγῃ τὰς συναναστροφὰς μὲ πόρνας γυναῖκας. Διότι ἀπὸ ἀναριθμήτους πολέμους καὶ θορύβους γεμίζουν τὰς ψυχὰς τῶν ἐραστῶν αὐτῶν καὶ διαπληκτισμοὺς καὶ φιλονεικίας διαρκῶς ὑποκινοῦν διὰ τῶν λόγων καὶ δι' ὅλων τῶν πραγμάτων. Καὶ ὅπως οἱ ἀσπονδότατοι ἐκ τῶν ἐχθρῶν κάμνουν, ἔτσι ἀκριβῶς καὶ αὐταὶ ὅλα τὰ κάμνουν καὶ μὲ ὅλα καταγίνονται, ὥστε καὶ μὲ πτωχείαν καὶ μὲ ἐντροπὴν καὶ μὲ τὰ ἔσχατα κακὰ νὰ τοὺς περιβάλουν. E Καὶ ὅπως οἱ κυνηγοί, ἀφοῦ ἁπλώσουν τὰ δίκτυα, ἐπιχειροῦν νὰ βάλουν μέσα εἰς αὐτὰ τὰ ἄγρια ζῶα διὰ νὰ τὰ κατασφάξουν, ἔτσι καὶ αὐταί, ἀφοῦ τὰ δίκτυα τῆς ἀσελγείας των, ὅπως τὰ φτερά, ἀνοίξουν παντοῦ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ σχημάτων καὶ λόγων, καὶ τοὺς ἐραστάς των βάλουν μέσα εἰς αὐτὰ καὶ τοὺς δέσουν, δὲν ἀπομακρύνονται ἀπ' αὐτούς, ἕως ὅτου καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν τοὺς πιοῦν καὶ κατόπιν ἐπεμβαίνουν καὶ διακωμῳδοῦν τὴν ἀνοησίαν των καὶ τοὺς περιλούουν μὲ πολλὰ γέλια. Διότι οὔτε νὰ τὸν λυπηθῇ κανεὶς δὲν εἶναι πλέον ἄξιος ὁ τοιοῦτος, 147 A

33. Πρόκειται περὶ τῶν Μωαβιτῶν (Ἀριθ. 25, 1-9· 31, 16).

ἀλλὰ νὰ τὸν περιγελᾷ καὶ ἐμπαίζῃ, ὅταν ἀπὸ γυναῖκα καὶ μάλιστα γυναῖκα πόρνην φαίνεται ἀνοητότερος. Διὰ τοῦτο τὴν ἑξῆς προτροπὴν δίδει ὁ ἴδιος πάλιν ἐκεῖνος σοφός: «Πίνε νερὰ ἀπὸ τὴν δεξαμενήν σου καὶ ἀπὸ τὸ πηγάδι σου. Καὶ πάλιν, ἐλαφίς ἀγαπημένη καὶ ζαρκάδι χαριτωμένο, ἂς σχετίζεται μαζί σου» (Παρ. 5, 15. 19)· περὶ τῆς γυναίκας, ποὺ νομίμως συνοικεῖ μὲ κάποιον, λέγει τέτοια. Διατί ἐγκαταλείπεις τὴν βοηθὸν καὶ πρὸς ἐκείνην ποὺ σὲ ἐπιβουλεύεται τρέχεις; Διατὶ ἀποστρέφεσαι τὴν σύντροφον τοῦ βίου σου καὶ ἐκείνην, ποὺ ἀνατρέπει τὴν ζωήν σου περιποιεῖσαι; Αὐτὴ εἶναι μέλος καὶ σῶμά σου, ἐκείνη μαχαῖρι ἀκονισμένο. Διὰ τοῦτο, ἀγαπητοί, ἀποφεύγετε τὴν πορνείαν καὶ διὰ τὰ κακὰ ποὺ προκαλεῖ εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ διὰ τὴν τιμωρίαν εἰς τὴν μέλλουσαν. Ἴσως νομίσετε ὅτι μὲ τὰ ἀνωτέρω ἐβγήκαμεν ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα μας· B αὐτὰ ὅμως δὲν εἶναι ἄσχετα μὲ τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας. Διότι δὲν ἐπιθυμοῦμεν ἁπλῶς νὰ σᾶς ἀναγινώσκωμεν ἱστορίας, ἀλλὰ καθένα ἀπὸ σᾶς νὰ τὸν ἀπαλλάξωμεν ἀπὸ τὰ πάθη ποὺ τὸν ἐνοχλοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς κάμνομεν παρεκβάσεις καὶ εἰς τὸν αὐτὸν λόγον διάφορα θέματα ἀναπτύσσομεν, ἐπειδή, ὅπως εἶναι φυσικόν, σὲ τόσον πολὺν λαὸν διάφορα ψυχικὰ νοσήματα ὑπάρχουν καὶ δὲν πρέπει μίαν μόνον πληγὴν τῆς ψυχῆς νὰ θεραπεύσωμεν, ἀλλὰ πολλὰς καὶ διαφόρους, διὰ τοῦτο καὶ ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ περιέχῃ διάφορα φάρμακα. Ἂς γυρίσωμεν λοιπὸν πάλιν εἰς τὸ θέμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐβγήκαμεν, διὰ νὰ εἴπωμεν τὰ ἀνωτέρω. «Καὶ εἶπεν ὁ ἱερεύς, C ἂς προσέλθωμεν πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἠρώτησεν ὁ Σαοὺλ τὸν Θεόν· νὰ ἐπιτεθῶ ἐκ τῶν νώτων ἐναντίον τῶν ἀλλοφύλων, θὰ τοὺς παραδώσῃς εἰς τὰ χέρια μου; Καὶ δὲν ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ὁ Κύριος κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν» (Α' Βασ. 14, 36—37). Βλέπε τὴν πραότητα καὶ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ. Διότι οὔτε κεραυνὸν ἀφῆκεν, οὔτε τὴν γῆν μὲ σεισμὸν ἐκλόνισεν, ἀλλὰ ὅ,τι κάνουν οἱ φίλοι πρὸς τοὺς φίλους, ὅταν ὑβρισθοῦν, τοῦτο πρὸς τὸν δοῦλον ὁ Δεσπότης ἔκαμε· σιώπησε μόνον καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ὡμίλησε καὶ ἔδειξεν εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν ὀργήν του. Κατάλαβε τοῦτο ὁ Σαούλ. «Καὶ εἶπε, λέγει· Φέρετε πλησίον τὰς φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ D καὶ ἐξετάσατε νὰ μάθετε ἀπὸ ποῖον ἔγινεν ἡ ἁμαρτία αὐτὴ σήμερον, διότι ζῇ ὁ Κύριος ὁ σωτὴρ τοῦ Ἰσραήλ, καὶ ὁ Ἰωνάθαν ἀκόμη ἂν εἶναι οὗτος, θὰ θανατωθῇ» (Αὐτόθι 6, 38). Εἶδες αὐθάδειαν; Ἂν καὶ εἶδεν ὅτι παρέβη τὸν ὅρκον τὸν ὁποῖον ἔκαμε προηγουμένως ἐν τούτοις οὔτε τότε δὲν σωφρονίζεται, ἀλλὰ καὶ δεύτερον προσθέτει πάλιν. Καὶ παρατήρησε τοῦ διαβόλου τὴν κακουργίαν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐγνώριζεν ὅτι καὶ πολλὲς φο-

ρὲς ἂν τὸ παιδί του ἐπιάνετο ἐπ᾿ αὐτοφώρῳ καὶ ὡδηγεῖτο εἰς τὸ μέσον ὑπόδικον διὰ τὴν ἁμαρτίαν, θὰ ἦτο ἀρκετὴ ἡ ὄψις του διὰ νὰ καθησυχάσῃ τὸν πατέρα καὶ μαλακώσῃ τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως, ἐπρόλαβε καὶ διὰ τῆς ἀνάγκης δευτέρου ὅρκου ἐδέσμευε τὴν θέλησίν του μὲ διπλᾶ δεσμὰ E καὶ δὲν ἄφησεν αὐτὸν νὰ εἶναι κύριος τῆς ἀποφάσεώς του, ἀλλὰ τὸν ἔσπρωξε μὲ κάθε μέσον εἰς τὴν παράνομον ἐκείνην σφαγήν. Καὶ προτοῦ ἀκόμη νὰ φανῇ ποιὸς ἡμάρτησε, ἔχει βγάλει τὴν ἀπόφασιν καὶ χωρὶς νὰ ξέρῃ τὸν παραβάτην ἀπεφάσισε, καὶ ὁ πατέρας ἔγινε δήμιος καὶ προτοῦ νὰ ἐξετάσῃ ἔβγαλε τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν. Τί ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ἀνοητότερον ἀπ᾿ αὐτό;

5. Ταῦτα λοιπὸν ἀφοῦ εἶπεν ὁ Σαοὺλ περισσότερον ἐφοβήθη ὁ λαὸς καὶ ὅλους κατέλαβε πολὺς φόβος καὶ τρόμος, ὁ δὲ διάβολος ἔχαιρε, διότι τοὺς ἔβαλεν ὅλους σὲ ἀγωνία. 148 A Διότι κανεὶς δὲν ἀπαντοῦσε, λέγει, ἀπὸ ὅλον τὸν λαόν. Καὶ εἶπεν ὁ Σαούλ· Σεῖς θὰ γίνετε δοῦλοι, καὶ ἐγὼ καὶ ὁ Ἰωνάθαν ὁ υἱός μου, θὰ γίνωμεν ἐπίσης δοῦλοι. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγει σημαίνει τὸ ἑξῆς: ἐπειδή, μὲ τὸ νὰ μὴ καταγγείλετε τὸν ἔνοχον, ἠρεθίσατε τὸν Θεόν, δὲν κάνετε τίποτε ἄλλο, λέγει, παρὰ νὰ παραδώσετε τὸν ἑαυτόν σας εἰς τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀπὸ ἐλεύθεροι νὰ γίνετε δοῦλοι. Πρόσεξε δὲ νὰ ἰδῇς ὅτι ἔγινε καὶ ἄλλο ἐμπόδιον ἀπὸ τὸν ὅρκον. Ἐνῷ δηλαδὴ ἔπρεπε, ἀφοῦ ἤθελε νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν αἴτιον, καμμιὰ τέτοια ἀπειλὴ νὰ κάμῃ, μήτε νὰ δεσμευθῇ μὲ ὅρκον ὅτι θὰ τιμωρήσῃ, διὰ νὰ μὴ φοβηθοῦν πολὺ καὶ φέρουν εἰς τὸ μέσον τὸν παραβάτην, ἐκεῖνος ὅμως ἀπὸ τὸν θυμόν του, τὴν πολλὴν μανίαν καὶ τὴν προηγουμένην του ἀπερισκεψίαν, πάλιν κάνει τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἤθελε. B Διατί νὰ πολυλογῶ; Διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ρίξουν κλῆρον καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος εἰς τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἰωνάθαν. «Καὶ εἶπεν ὁ Σαοὺλ βάλετε κλῆρον μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Ἰωνάθαν. Καὶ βάλλουν κλῆρον καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος εἰς τὸν Ἰωνάθαν. Καὶ εἶπεν ὁ Σαοὺλ πρὸς τὸν Ἰωνάθαν, πές μου τί ἔκαμες; Καὶ εἶπεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἰωνάθαν· ἔφαγα ὀλίγον μέλι, ποὺ ἐπῆρα μὲ τὸ ἄκρον τῆς ράβδου μου ποὺ ἐκρατοῦσα καὶ ἰδοὺ τώρα πρόκειται νὰ ἀποθάνω» (Αὐτόθι 42, 43). Ποῖον δὲν θὰ ἐλύγιζαν, εἰς ποῖον δὲν θὰ ἐπροξένουν οἶκτον αὐτοὶ οἱ λόγοι; C Σκέψου λοιπὸν πόσην ταραχὴν ἠσθάνθη ἀπ᾿ αὐτὸ ὁ Σαούλ, διότι τὰ σπλάγχνα του διεσχίζοντο καὶ εὑρίσκετο εἰς τὸ μέσον δύο κρημνῶν, ἀλλ᾿ ὅμως οὔτε τότε ἐσωφρονίζετο, καὶ τί λέγει; «Τοῦτο νὰ μοῦ κάμῃ ὁ Θεὸς καὶ αὐτὸ νὰ μοῦ προσθέσῃ, διότι θὰ θανατωθῇς σήμερον» (Αὐτόθι 6, 44). Ἰδοὺ τρίτος πάλιν ὅρκος, καὶ ὄχι ἁπλῶς τρίτος, ἀλλὰ καὶ μὲ μικρὰν προ-

θεσμίαν, διότι δὲν εἶπεν ἁπλῶς θὰ θανατωθῇς, ἀλλὰ θὰ θανατωθῇς σήμερον. Διότι ἔσπευδεν, ἔσπευδεν ὁ διάβολος δι᾿ ὅλων τῶν μέσων νὰ τὸν σπρώξῃ καὶ τὸν ὁδηγήσῃ εἰς τὴν παράνομον ταύτην σφαγήν. Διὰ τοῦτο δὲν τὸν ἀφίνει οὔτε προθεσμίαν νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἀπόφασίν του, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀπὸ τὴν ἀργοπορίαν καμμία διόρθωσις εἰς τὸ κακόν. D Καὶ εἶπεν ὁ λαὸς πρὸς τὸν Σαούλ· «Αὐτὰ νὰ μᾶς κάμῃ ὁ Θεὸς καὶ αὐτὰ νὰ μᾶς προσθέσῃ, ἐὰν θὰ θανατωθῇ ἐκεῖνος ποὺ ἔσωσε τὸν Ἰσραὴλ διὰ μεγάλης νίκης. Ζῇ ὁ Κύριος, ἐὰν πέσῃ ἔστω καὶ τρίχα ἀπὸ τὸ κεφάλι του εἰς τὴν γῆν, διότι μὲ αὐτὸν μᾶς ἐλέησεν ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς νίκης» (Αὐτόθι 6, 45). Ἰδοὺ καὶ ὁ λαὸς ἔκαμε δεύτερον ὅρκον καὶ ἀντίθετον πρὸς τὸν ὅρκον ποὺ ἔκαμεν ὁ βασιλεύς. Τώρα θυμηθῆτε πάλιν, παρακαλῶ, τὸ σχοινὶ τὸ ὁποῖον τραβοῦν τὰ παιδιὰ καὶ κόπτεται καὶ ἐκείνους ποὺ τὸ τραβοῦν ρίπτει ἀνάσκελα. Ὡρκίσθη ὁ Σαοὺλ ὄχι μιὰ φορά, οὔτε δύο, ἀλλὰ πολλές· ὡρκίσθη ἀντιθέτως καὶ ὁ λαὸς καὶ ἀντετάχθη εἰς τὸν ὅρκον τοῦ βασιλέως. Κατ᾿ ἀνάγκην λοιπὸν ὁ ὅρκος ἐξάπαντος θὰ καταπατηθῇ, διότι ὅλοι αὐτοὶ νὰ τὸν φυλάξουν εἶναι ἀδύνατον. E

Καὶ μὴ μοῦ εἰπῇς ὅτι εἰς τὸ τέλος δὲν συνέβη τίποτε, ἀλλὰ σκέψου πόσα κακὰ ἠμποροῦσαν νὰ γίνουν ἀπ᾿ αὐτὸ καὶ ὅτι ὁ διάβολος μὲ τοῦτο κατευκεύαζε τραγῳδίαν σὰν ἐκείνην ποὺ ἔγινε κατόπιν μὲ τὸν Ἀβεσσαλὼμ καὶ τυραννίαν. Διότι ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἤθελεν ἀντισταθῇ, διὰ νὰ τηρήσῃ τὸν ὅρκον του καὶ ὁ λαὸς ὅλος θὰ ἀνθίστατο, θὰ ἐγίνετο ἀπολυταρχία τοῦ Σαοὺλ χειρίστης μορφῆς· πάλιν, ἐὰν ὁ υἱός, χάριν τῆς σωτηρίας του, ἐπήγαινε μὲ τὸ μέρος τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπετίθετο κατὰ τοῦ πατρός του, θὰ ἐγίνετο ἀμέσως πατροκτόνος. Βλέπεις λοιπὸν ὅτι καὶ ἀπολυταρχία καὶ παιδοκτονία καὶ πατροκτονία καὶ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ μάχαι καὶ σφαγαὶ καὶ αἵματα καὶ ἀναρίθμητοι νεκροὶ προέρχονται ἀπὸ ἕνα ὅρκον; 149 A Διότι ἐὰν συνέβαινε νὰ γίνῃ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ὁ Σαοὺλ ἤθελε σφαγῇ καὶ ὁ Ἰωνάθαν, ἴσως καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατιώτας νὰ κατεκόπτοντο καὶ οὔτε καὶ τότε θὰ ἐτηρεῖτο ὁ ὅρκος. Ὥστε μὴ βλέπῃς ὅτι δὲν ἔγινε κανένα κακόν, ἀλλὰ βλέπε πόσα ἀπ᾿ αὐτὸ ἠμποροῦσαν νὰ γίνουν κακά· ἐπεκράτησεν ὅμως ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ. Ἔλα τώρα νὰ μετρήσωμεν τὰς παραβάσεις τοῦ ὅρκου ποὺ ἔγιναν. Κατεπατήθη πρῶτα ὁ ὅρκος τοῦ Σαοὺλ ὑπὸ τοῦ παιδιοῦ του. Δεύτερος καὶ τρίτος ὅρκος τοῦ Σαοὺλ περὶ τῆς σφαγῆς τοῦ παιδιοῦ του κατεπατήθη ὑπ᾿ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Σαοὺλ καὶ ἐφάνη, B ὅτι ὁ λαὸς ἐτίμησε τὸν ὅρκον του. Ἐὰν ὅμως ἐξετάσῃ κανεὶς καλὰ τὸ πρᾶγμα, θὰ πεισθῇ ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔγιναν ἔνοχοι εἰς τὰ ἐγκλή-

ματα τῆς ἐπιορκίας, διότι μὲ τὸ νὰ μὴ παραδώσουν τὸν Ἰωνάθαν, ἠνάγκασαν τὸν πατέρα του νὰ ἐπιορκήσῃ. Βλέπεις ἕνας ὅρκος πόσους ἀνθρώπους, θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας, τοὺς ἔκαμε νὰ εἶναι ἐπίορκοι; Πόσα κακὰ ἐδημιούργησε; πόσας σφαγὰς ἦτο δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ;

6. Ἐγὼ μὲν λοιπὸν σᾶς ὑπεσχέθην, ὅταν ἄρχισα τὸν λόγον, νὰ σᾶς δείξω ὅτι ἀπὸ τοὺς ἀντιθέτου περιεχομένου ὅρκους ἐξάπαντος θὰ προέλθῃ ἐπιορκία, ἡ δὲ ἱστορία προχωροῦσα, πολὺ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ προητοιμαζόμην, ἀπέδειξε· C διότι ὄχι ἕνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ὁλόκληρον λαὸν ἐπίορκον ἀπέδειξε καὶ ὄχι ἕνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ὅρκους, ἀλλὰ πολὺ περισσοτέρους ἐφανέρωσεν ὅτι κατεπατήθησαν. Ἦτο δυνατὸν καὶ ἄλλην ἱστορίαν νὰ εἴπωμεν καὶ νὰ ἀποδείξωμεν καὶ ἀπὸ αὐτὴν ὅτι ἕνας ὅρκος μεγαλυτέραν καὶ χειροτέραν συμφορὰν ἀπὸ ἐκείνην προεκάλεσε. Διότι καὶ πόλεων καὶ γυναικῶν καὶ παιδιῶν αἰχμαλωσίαν καὶ πυρπόλησιν καὶ βαρβάρων ἔφοδον καὶ ἁγίων μολυσμὸν καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα καὶ χειρότερα κακὰ εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὅλους ἕνας ὅρκος ἐπέφερε. Ἀλλὰ βλέπω ὅτι ὁ λόγος πολὺ ἐπεκτείνεται. Διὰ τοῦτο ἀφοῦ σταματήσω τὴν διήγησιν τῆς ἱστορίας εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, θὰ σᾶς παρακαλέσω πολὺ νὰ ὁμιλῆτε ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον διὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ Ἰωάννου, τὴν σφαγὴν τοῦ Ἰωνάθαν καὶ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ λαοῦ ὁλοκλήρου, ἡ ὁποία ναὶ μὲν δὲν ἔγινε, ἦτο ὅμως δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην, D ποὺ ἐπέβαλεν ἡ τήρησις τοῦ ὅρκου. Καὶ θὰ σᾶς παρακαλέσω ἐπίσης, ὅταν θὰ εὑρίσκεσθε εἰς τὸ σπίτι καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ὅταν θὰ συνομιλῆτε μὲ φίλους καὶ μὲ γείτονας καὶ μὲ κάθε γενικῶς ἄνθρωπον, διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς ἀποφυγῆς τῶν ὅρκων νὰ καταβάλλετε κάθε προσπάθειαν καὶ νὰ μὴ νομίζετε ὅτι ἂν προβάλωμεν τὴν συνήθειαν, θὰ δικαιολογηθῶμεν πλήρως διὰ τὴν παράβασιν τούτων.

Ὅτι δὲ ταῦτα εἶναι προφάσεις καὶ προσχήματα καὶ ὅτι ἡ παρανομία αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα ἀμελείας καὶ ὄχι συνηθείας, θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς τὸ ἀποδείξω ἀπὸ ὅσα γεγονότα σᾶς συνέβησαν.

Ἔκλεισε τὰ λουτρὰ τῆς πόλεως ὁ βασιλεὺς καὶ διέταξε κανεὶς νὰ μὴ λούεται καὶ κανεὶς δὲν ἐτόλμησε νὰ παραβῇ τὸν νόμον, οὔτε νὰ ἐπικρίνῃ τὸ γεγονὸς τοῦτο, οὔτε νὰ προβάλῃ τὴν συνήθειαν ὡς δικαιολογίαν. E Ἀλλὰ ἂν καὶ πολλὲς φορὲς ἀρρωστοῦν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ παιδιὰ καὶ γέροι, καὶ γυναῖκες τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγου ἄφησαν οἱ πόνοι τοῦ τοκετοῦ, καὶ κατ' ἀνάγκην ὅλοι οὗτοι ζητοῦν ἐπιμόνως ὡς ἄλλο φάρμακον τὸ λουτρόν, ἐν τούτοις ὑποφέρουν θέλοντες καὶ μὴ θέλοντες τὴν διαταγὴν ταύτην καὶ οὔτε τὴν ἀσθέ-

νειαν τοῦ σώματος προβάλλουν ὡς δικαιολογίαν, οὔτε τῆς συνηθείας τὴν ἐπιβολήν, οὔτε τὸ ὅτι ἄλλοι ἔσφαλλον καὶ αὐταὶ τιμωροῦνται, οὔτε τίποτε ἄλλο παρόμοιον, ἀλλὰ ὑπομένουν τὴν τιμωρίαν ταύτην, διότι ἐπερίμεναν μεγαλύτερα νὰ τοὺς εὕρουν καὶ καθημερινῶς εὔχονται μέχρι τοῦ σημείου τούτου νὰ σταματήσῃ ἡ βασιλικὴ ὀργή. 150 A Βλέπεις ὅτι ὅπου ὑπάρχει φόβος εὔκολα καταργεῖται ἡ συνήθεια, ἔστω καὶ ἂν αὕτη εἶναι μακροχρόνιος καὶ ἀναγκαία; Ἐπειδὴ τὸ νὰ μὴ κάνῃ μπάνιο ἕνας εἶναι πολὺ δύσκολον πρᾶγμα. Διότι καὶ ἂν πολλὲς φορὲς φιλοσοφῶμεν, τὸ σῶμα καθόλου δὲν ὠφελεῖται εἰς τὴν ὑγείαν του ἀπὸ τὰς φιλοσοφικὰς τῆς ψυχῆς σκέψεις. Τὸ νὰ μὴ ὁρκιζώμεθα ὅμως πάρα πολὺ εὔκολον εἶναι καὶ καμμίαν βλάβην δὲν θὰ προξενήσῃ οὔτε εἰς τὰ σώματα, οὔτε εἰς τὰς ψυχάς, ἀλλὰ τοὐναντίον θὰ φέρῃ πολὺ κέρδος, μεγάλην ἀσφάλειαν καὶ πολλὴν εὐπορίαν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄτοπον, ὅταν ὁ βασιλεὺς διατάσσῃ καὶ τὰς βαρυτέρας διαταγὰς νὰ ὑποφέρωμεν, ὅταν δὲ ὁ Θεὸς διὰ τῆς νομοθεσίας του δὲν ζητῇ ἀπὸ ἡμᾶς κανένα βαρὺ καὶ δύσκολον ἔργον, ἀλλὰ εὐκολώτατον καὶ ὄχι δύσκολον πρᾶγμα, νὰ περιφρονῶμεν καὶ καταγγέλωμεν τὰς ἐντολάς Του καὶ νὰ προβάλωμεν ὡς δικαιολογίαν τὴν συνήθειαν; B

Μή, σᾶς παρακαλῶ, μὴ δεικνύωμεν τοιούτου βαθμοῦ ἀμέλειαν διὰ τὴν σωτηρίαν μας, ἀλλὰ νὰ φοβούμεθα τὸν Θεόν, ὅπως φοβούμεθα τὸν ἄνθρωπον. Γνωρίζω ὅτι ἐδοκιμάσατε φρίκην ὅταν ἠκούσατε τοῦτο. Ἀλλὰ ἄξιον φρίκης εἶναι τὸ νὰ μὴ ἀπονέμωμεν οὔτε τόσην τιμὴν εἰς τὸν Θεόν, ὅσην ἀπονέμομεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τοὺς μὲν βασιλικοὺς νόμους μὲ ἀκρίβειαν νὰ τηρῶμεν, τοὺς δὲ θείους ποὺ κατέβηκαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ νὰ καταπατῶμεν καὶ θεωρῶμεν περιττὴν κάθε φροντίδα διὰ τὴν τήρησιν αὐτῶν. Ποίαν λοιπὸν ἀπολογίαν θὰ εὕρωμεν; Ποίαν συγχώρησιν, ὅταν, κατόπιν ἀπὸ τόσας συμβουλάς, εἰς τὰ ἴδια ἐπιμένωμεν; Διότι, ὅταν ἤρχισεν ἡ συμφορὰ αὕτη ποὺ κατέχει τὴν πόλιν, C ἠρχίσαμεν καὶ ἡμεῖς τὴν προτροπὴν τῆς ἀποφυγῆς τῶν ὅρκων· καὶ ἡ μὲν συμφορὰ πλησιάζει πλέον νὰ τελειώσῃ, ἐνῷ ἡμεῖς δὲν κατορθώσαμεν ἀκόμη οὔτε μίαν ἐντολὴν νὰ φυλάξωμεν. Πῶς λοιπὸν θὰ παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὰ δεινά, ἀφοῦ δὲν ἠμπορέσαμεν μίαν ἐντολὴν νὰ τηρήσωμεν; Πῶς θὰ ἐλπίσωμεν εὐχάριστον μεταβολήν; Πῶς δὲ θὰ προσευχηθῶμεν; Μὲ ποίαν γλῶσσαν τὸν Θεὸν θὰ ἐπικαλεσθῶμεν; Διότι ἂν μὲν κατορθώσωμεν νὰ φυλάξωμεν τὸν νόμον, θὰ αἰσθανθῶμεν μεγάλην εὐχαρίστησιν ἐκ τῆς συμφιλιώσεως τοῦ βασιλέως μὲ τὴν πόλιν, ἂν δὲ ἐπιμείνωμεν εἰς τὴν παρανομίαν ταύτην τῶν ὅρκων, ἐντροπὴ καὶ περιφρόνησις ἀπὸ ὅλους θὰ μᾶς περιβάλλῃ, διότι ἐνῷ ὁ Θεὸς μᾶς ἐγλίτωσεν ἀπὸ τὸν κίνδυ-

νον ἡμεῖς ἐμείναμεν εἰς τὴν ἰδίαν ἀμέλειαν. Εἴθε νὰ μοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ ξεσκεπάσω τὰς ψυχὰς ἐκείνων, ποὺ κάνουν πολλοὺς ὅρκους ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια των διὰ νὰ ἰδοῦν τὰ τραύματα καὶ τὰς πληγάς, D ποὺ κάθε ἡμέραν παίρνουν ἀπὸ τοὺς ὅρκους καὶ δὲν θὰ ἐχρειαζόμεθα συμβουλὴν ἢ προτροπήν, διότι θὰ ἦτο ἱκανὸν τὸ θέμα περισσότερον ἀπὸ κάθε λόγον καὶ τοὺς πάρα πολὺ ἐπιρρεπεῖς εἰς τὴν πονηρὰν αὐτὴν συνήθειαν, ἀπὸ τὴν κακίαν αὐτὴν νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ. Ἀλλά, ἐὰν δὲν εἶναι δυνατὸν ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια, εἶναι ὅμως δυνατὸν εἰς τὴν σκέψιν αὐτῶν νὰ παρουσιάσωμεν τῆς ψυχῆς των τὴν ἀσχημίαν καὶ νὰ δείξωμεν ὅτι εὑρίσκεται σὲ σῆψιν καὶ διαφθοράν. «Διότι, καθώς, λέγει, ὁ ὑπηρέτης, ποὺ καθημερινῶς δέρνεται, E δὲν θὰ καθαρισθῇ τὸ σῶμα του ἀπὸ τὰς πληγάς, ἔτσι καὶ ὅποιος ὁρκίζεται καὶ διαρκῶς μεταχειρίζεται εἰς τοὺς ὅρκους τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν δὲν θὰ καθαρισθῇ» (Σοφ. Σειρ. 23, 10), ἐπειδὴ ἀδύνατον, ἀδύνατον εἶναι, στόμα ποὺ ἔχει μάθει νὰ ὁρκίζεται, νὰ μὴ ἐπιορκῇ συνεχῶς.

Διὰ τοῦτο λοιπὸν σᾶς παρακαλῶ ὅλους τὴν καταστρεπτικὴν καὶ πονηρὰν ταύτην συνήθειαν νὰ ἀπομακρύνετε ἀπὸ τὴν ψυχήν σας καὶ ἄλλο στεφάνι στὸ κεφάλι νὰ φορέσετε. Καὶ ὅπως παντοῦ ἡ πόλις μας ἐξυμνεῖται, 151 A διότι πρώτη αὐτὴ ἀπὸ ὅλας τὰς πόλεις τοῦ κόσμου μὲ τὸ ὄνομα τῶν χριστιανῶν ἐστολίσθη, ὡς νὰ ἐφόρεσε στεφάνι, ἔτσι κάμετε καὶ σεῖς, ὥστε ὅλοι νὰ λέγουν παντοῦ πρὸς ἔπαινόν μας, ὅτι ἀπὸ ὅλας τὰς πόλεις τοῦ κόσμου μόνον ἡ Ἀντιόχεια ἐπέταξε ἔξω ἀπὸ τὰ ὅριά της τοὺς ὅρκους. Μᾶλλον δέ, ἂν γίνῃ τοῦτο, δὲν θὰ στεφανωθῇ μὲ δόξαν αὐτὴ μόνον ἀλλὰ μὲ τὸ παράδειγμά της θὰ συντελέσῃ καὶ ἄλλαι πόλεις νὰ ἐπιδείξουν τὸν ἴδιον ζῆλον πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ὅρκων. Καὶ ὅπως τὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν ἀπ' ἐδῶ ἐπήγασε, σὰν ἀπὸ βρύσιν, καὶ ἐπλημμύρισεν ὅλον τὸν κόσμον, ἔτσι καὶ τὸ κατόρθωμα τῆς ἀποφυγῆς τῶν ὅρκων, ἀφοῦ ριζώσῃ ἐδῶ καὶ ξεκινήσῃ πρὸς τὰ ἔξω, ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου θὰ τοὺς κάμῃ μαθητὰς ἰδικούς σας, ὥστε εἰς σᾶς διπλοῦς καὶ τριπλοῦς νὰ γίνῃ ὁ μισθός, B καὶ διὰ τὰ ἰδικά σας πνευματικὰ κατορθώματα καὶ διότι ἐγίνατε διδάσκαλοι τῶν ἄλλων. Τοῦτο θὰ εἶναι λαμπρότερον ἀπὸ κάθε στεφάνι, τοῦτο θὰ κάμῃ τὴν πόλιν μας Μητρόπολιν ὄχι μόνον εἰς τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν οὐρανόν. Τοῦτο καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θὰ μᾶς παρασταθῇ βοηθὸς καὶ θὰ μᾶς φέρῃ τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον, τὸν ὁποῖον εἴθε ὅλοι νὰ ἐπιτύχωμεν, διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ ὁποίου εἰς τὸν Πατέρα ἂς εἶναι ἡ δόξα, συγχρόνως καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τώρα καὶ πάντοτε καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. C

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΚΑΤΗ ΠΕΜΠΤΗ

ΑΚΟΜΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΜΦΟΡΑΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ· ΚΑΙ ΟΤΙ ΠΑΝΤΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΝ ΠΡΑΓΜΑ ΕΙΝΑΙ Ο ΦΟΒΟΣ, ΚΑΙ ΟΤΙ ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ ΕΙΝΑΙ ΩΦΕΛΙΜΩΤΕΡΟΝ ΑΠΟ ΤΑ ΓΕΛΙΑ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΡΗΤΟΝ, ΠΟΥ ΛΕΓΕΙ, «ΓΝΩΡΙΣΕ ΚΑΛΑ ΟΤΙ ΜΕΣΑ ΣΕ ΠΑΓΙΔΕΣ ΠΕΡΙΠΑΤΕΙΣ» (Σοφ. Σειρ. 9, 13) ΚΑΙ ΟΤΙ Ο ΟΡΚΟΣ ΕΙΝΑΙ ΧΕΙΡΟΤΕΡΟΝ ΚΑΚΟΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΟΝΟΝ.

1. Ἔπρεπε καὶ σήμερον καὶ τὸ προηγούμενον Σάββατον νὰ σᾶς ὁμιλήσω περὶ νηστείας καὶ κανεὶς ἂς μὴ νομίζῃ ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἐπίκαιρος ἡ ὁμιλία ποὺ θὰ ἐγίνετο. Διότι κατὰ μὲν τὰς ἡμέρας τῆς νηστείας 151 D δὲν χρειάζεται καθόλου συμβουλὴ καὶ προτροπὴ δι' αὐτήν, διότι αὐτὴ ἡ παρουσία τῶν ἡμερῶν ἐκείνων παρακινεῖ καὶ τοὺς πλέον ἀμελεῖς πρὸς τὸν ἀγῶνα τῆς νηστείας. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἄνθρωποι, ὅταν πρόκειται νὰ εἰσέλθουν εἰς περίοδον νηστείας, σὰν νὰ πρόκειται τὸ στομάχι των νὰ ὑποστῇ μακρὰν πολιορκίαν, προλαμβάνουν καὶ τὸ γεμίζουν μὲ τὴν πολυφαγίαν καὶ τὴν μέθην, ὅταν δὲ πάλιν ἐξέρχωνται ἀπ' αὐτήν, σὰν ἡ νηστεία νὰ ἦτο μακρὰ περίοδος πείνας καὶ φοβερὰ φυλακὴ καὶ ἐγλύτωσαν ἀπ' αὐτήν, μὲ πολλὴν ἀταξίαν τρέχουν εἰς τὰ τραπέζια τοῦ φαγητοῦ, σὰν νὰ ἐπιδιώκουν τὴν ὠφέλειαν ποὺ ἔλαβον ἀπὸ τὴν νηστείαν νὰ τὴν χάσουν πάλιν μὲ τὴν ὑπερβολικὴν πολυφαγίαν, ἦτο ἀνάγκη καὶ τότε καὶ τώρα νὰ θέσωμεν εἰς ἐνέργειαν τοὺς περὶ τῆς ἐγκρατείας λόγους. E

Ἀλλ' ὅμως οὔτε πρωτύτερα, οὔτε τώρα θὰ εἴπωμεν κάτι τέτοιο, διότι ὁ φόβος τῆς ἐπικειμένης συμφορᾶς ἀρκεῖ περισσότερον ἀπὸ κάθε συμβουλὴν καὶ προτροπὴν νὰ σωφρονίσῃ ὅλων τὰς ψυχάς. Διότι, ποιὸς εἶναι τόσον ἄθλιος καὶ ταλαίπωρος, ὥστε εἰς τόσην ταραχὴν ποὺ εἴμεθα νὰ μεθᾷ; Ποῖος εἶναι τόσον ἀναίσθητος, ὥστε, ἐνῷ ἡ πόλις τόσον σαλεύεται, καὶ ἀπειλεῖται τόσον ναυάγιον, νὰ μὴ εἶναι νηφάλιος καὶ ἄγρυπνος καὶ περισσότερον ἀπὸ κάθε συμβουλὴν καὶ παραίνεσιν νὰ μὴ διορθώνεται μὲ τὴν ἀγωνίαν ταύτην; Διότι δὲν θὰ ἠμπορέσῃ ὁ λόγος νὰ κάμῃ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου τόσα, ὅσα κάνει ὁ φόβος. 152 A Καὶ τοῦτο ἀπὸ ὅσα ἔχουν συμβῆ γεγονότα εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ἀποδείξωμεν

Πόσους, πράγματι, λόγους έδαπανήσαμεν, προτρέποντες καὶ συμβουλεύοντες πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἀμελεῖς νὰ ἀφήσουν τὰ θέατρα καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν προερχομένας ἀκολασίας; καὶ ὅμως δὲν ἐδέχοντο νὰ τὸ κάμουν, ἀλλὰ πάντοτε κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔτρεχαν ὅλοι μαζὶ νὰ ἰδοῦν τοὺς ἐφαμάρτους χοροὺς καὶ ἀπέναντι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος ἔθετον τὴν διαβολικὴν συγκέντρωσιν, καὶ εἰς τὰς ψαλμῳδίας ἀντηχοῦσαν αἱ κραυγαί, ποὺ ἤρχοντο ἀπ᾽ ἐκεῖ μὲ πολλὴν ὁρμήν. Ἰδοὺ ὅμως τώρα, ἐνῷ ἡμεῖς σιωπῶμεν καὶ τίποτε περὶ τοῦ ζητήματος τούτου δὲν λέγομεν, μόνοι τους τὴν ὀρχήστραν ἔκλεισαν καὶ κανεὶς δὲν πηγαίνει εἰς τὸν ἱππόδρομον. **B** Καὶ ἐνῷ προηγουμένως πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας πρὸς ἐκείνους ἔτρεχον, τώρα ὅλοι ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν κατέφυγον καὶ τὸν ἰδικόν μας Θεὸν ὅλοι ἀνυμνοῦν. Βλέπεις πόσον κέρδος ἀπὸ τὸν φόβον προῆλθε; Ἐὰν δὲν ἦτο καλὸν πρᾶγμα ὁ φόβος, οἱ πατέρες δὲν θὰ ἔθετον παιδαγωγοὺς εἰς τὰ παιδιά των, οὔτε οἱ νομοθέται ἄρχοντας εἰς τὰς πόλεις. Τί ὑπάρχει τρομερώτερον ἀπὸ τὴν γέενναν; Καὶ ὅμως τίποτε δὲν εἶναι ὠφελιμώτερον ἀπὸ τὸν φόβον αὐτῆς, διότι ὁ φόβος τῆς γεέννης μᾶς φέρει τὸν στέφανον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὅπου ὑπάρχει φόβος, δὲν ὑπάρχει φθόνος· ὅπου ὑπάρχει φόβος, ἔρωτας χρημάτων δὲν ἐνοχλεῖ· ὅπου ὑπάρχει φόβος, ἐκεῖ σβύσει ὁ θυμὸς **C** καὶ ἔχει κατασταλῆ ἡ πονηρὰ ἐπιθυμία, ἔχει ἐξορισθῆ κάθε παράλογον πάθος. Καὶ ὅπως εἰς τὸ σπίτι στρατιώτου, ποὺ εἶναι συνεχῶς ὡπλισμένος, οὔτε λῃστής, οὔτε διαρρήκτης, οὔτε κανεὶς ἄλλος ἐξ ἐκείνων, ποὺ κάνουν τέτοια κακουργήματα, θὰ τολμήσῃ νὰ πλησιάσῃ, ἔτσι καὶ ὅταν κατέχῃ τὰς ψυχάς μας ὁ φόβος, κανένα ἀπὸ τὰ ἀνελεύθερα πάθη δὲν μπαίνει εὔκολα εἰς τὴν ψυχήν μας, ἀλλὰ ὅλα δραπετεύουν καὶ ἀπομακρύνονται, διότι ἀπὸ παντοῦ τὰ σπρώχνει ἡ μεγάλη τοῦ φόβου δύναμις.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτὸ τὸ καλό, ποὺ κερδίζομεν ἀπὸ τὸν φόβον, ἀλλὰ καὶ ἄλλο πολὺ μεγαλύτερον ἀπ᾽ αὐτό. Διότι δὲν διώχνει μόνον μακρὰν ἀπὸ ἡμᾶς τὰ κακὰ πάθη, ἀλλὰ καὶ κάθε ἀρετὴν εἰσάγει εἰς τὴν ψυχήν μας μὲ μεγάλην εὐκολίαν. **D** Ὅπου ὑπάρχει φόβος, ἐκεῖ καὶ προθυμία πρὸς ἐλεημοσύνην, καὶ προσευχῆς ἐπίτασις, καὶ δάκρυα θερμὰ καὶ ἀλλεπάλληλα, καὶ στεναγμοί, ποὺ ἔχουν πολλὴν κατάνυξιν. Διότι, τίποτε δὲν κατατρώγει μὲν τόσον τὰ ἁμαρτήματα, συντελεῖ δὲ νὰ μεγαλώνῃ καὶ γίνεται ἀνθοστόλιστη ἡ ἀρετή, ὅσον ὁ διαρκὴς φόβος. Διὰ τοῦτο ἐκεῖνος, ποὺ δὲν ζῇ μὲ φόβον, εἶναι ἀδύνατον νὰ κατορθώσῃ ἔργα ἀρετῆς καὶ ἀντιθέτως ἐκεῖνος ποὺ ζῇ μὲ φόβον, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἁμαρτήσῃ. Ἂς μὴ λυπούμεθα λοιπόν, ἀγαπητοί, οὔτε νὰ καταπίπτωμεν ψυχικῶς, λόγῳ τῆς παρούσης θλίψεως, ἀλλὰ ἂς θαυμάσωμεν τὴν ἐφευρετικότητα τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Διότι μὲ ἐκεῖνα τὰ μέσα ποὺ ἤλπισεν ὁ διάβολος, ὅτι θὰ καταβάλῃ τὴν πόλιν μας, διὰ τῶν ἰδίων ὁ Θεὸς τὴν ἀνήγειρε καὶ τὴν ἀνώρθωσε. **E** Διότι ὁ μὲν διάβολος ἐνέπνευσε μερικοὺς κακοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ὕβρισαν τοὺς ἀνδριάντας τῶν βασιλέων, διὰ νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ αὐτὸ τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως, ὁ δὲ Θεός, αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἔγινε, τὸ μετεχειρίσθη πρὸς μεγαλύτερον σωφρονισμόν μας, διότι μὲ τὸν φόβον τῆς ἀπειλῆς, ποὺ περιμένομεν, μᾶς ἔδιωξεν ὅλην τὴν ἀμέλειαν καὶ ἔχει γίνει τὸ ἀντίθετον ἀπὸ ἐκεῖνο, ποὺ ὁ δαίμων ἠθέλησε, μὲ αὐτὰ ποὺ ἔκαμεν ὁ Θεός. Διότι ἡ πόλις μας κάθε ἡμέραν καθαρίζεται, καὶ στενωποὶ καὶ σταυροδρόμια καὶ ἀγοραὶ ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὰ πορνικὰ καὶ προκλητικὰ τραγούδια καὶ ὅπου ἂν κυττάξῃ κανείς, [153] **A** θὰ ἰδῇ λιτανείας καὶ εὐλογίας καὶ δάκρυα ἀντὶ γέλια ἄτακτα, καὶ λόγια γεμᾶτα φιλοσοφίαν ἀντὶ λόγων αἰσχρῶν. Καὶ ἐκκλησία ἔχει γίνει ὅλη ἡ πόλις μας, ἐπειδὴ τὰ ἐργαστήρια ἔχουν ἀποκλεισθῆ καὶ ὅλοι εἰς τὰς πανδήμους αὐτὰς λιτανείας περνοῦν ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ τὸν Θεὸν μὲ μίαν καὶ κοινὴν φωνὴν μὲ πολλὴν προθυμίαν τὸν ἐπικαλοῦνται. Ποῖος λόγος ἠμπόρεσε ποτὲ νὰ φέρῃ αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα; Ποία προτροπή; Ποία συμβουλή; Πόσον μεγάλο χρονικὸν διάστημα;

2. Δι᾽ αὐτὰ πρέπει νὰ εὐχαριστῶμεν τὸν Θεὸν καὶ νὰ μὴ δυσφοροῦμεν, οὔτε νὰ στενοχωρούμεθα. **B** Διότι τὸ ὅτι εἶναι καλὸν πρᾶγμα ὁ φόβος, μᾶς ἐδίδαξαν καὶ ὅσα ἐλέχθησαν, ἄκουσε ὅμως καὶ τὸν Σολομῶντα, ποὺ ὡς ἑξῆς φιλοσοφεῖ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ὁ ὁποῖος ἀνετράφη μὲ κάθε καλοπέρασιν καὶ ἀπήλαυσε μεγάλην ἄνεσιν. Τί λοιπὸν οὗτος λέγει; «Καλύτερα εἶναι νὰ μεταβῇ κανεὶς σὲ σπίτι, ποὺ ἔχει πένθος, παρὰ νὰ μεταβῇ σὲ σπίτι ποὺ ἔχει γέλια»[53] (Ἐκκλ. 7, 3). Τί εἶναι αὐτὰ ποὺ λές; Ὅπου εἶναι θρῆνος καὶ δάκρυα καὶ κλαυθμοὶ καὶ ὀδύνη καὶ λύπη πολὺ μεγάλη εἶναι προτιμότερον νὰ μεταβῇ κανείς, παρὰ ὅπου εἶναι χοροὶ καὶ ὄργανα καὶ γέλια καὶ τρυφὴ καὶ πολυφαγία καὶ μέθη; Μάλιστα, ἀπαντᾷ. Διὰ ποῖον λόγον, λέγε μου, σὲ παρακαλῶ, καὶ διατί;

Διότι ἀπ᾽ ἐκεῖ μὲν ἀσωτεία, ἀπ᾽ ἐδῶ δὲ σωφροσύνη γεννᾶται· καὶ ἂν ἀπέλθῃ κάποιος εἰς συμπόσιον πλουσιωτέρου του, **C** δὲν θὰ ἰδῇ μὲ τὴν ἰδίαν εὐχαρίστησιν, ποὺ ἔβλεπε πρῶτα, τὸ σπίτι του, ἀλλὰ μὲ ἀηδίαν θὰ γυρίσῃ εἰς τὴν γυναῖκά του, μὲ ἀηδίαν θὰ καθίσῃ στὸ τραπέζι του νὰ φάγῃ,

53. Τὸ κείμενον γράφει, «εἰς οἶκον γέλωτος», ἐνῷ τὸ τῶν ἑβδομήκοντα, «εἰς οἶκον πότου».

καὶ δυσάρεστος καὶ εἰς τοὺς ὑπηρέτας καὶ εἰς τὰ παιδιά του καὶ εἰς ὅλους αὐτούς, ποὺ εὑρίσκονται εἰς τὸ σπίτι, θὰ εἶναι διότι ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῶν ἄλλων κατάλαβε καλύτερα τὴν ἰδικήν του πτωχείαν. Καὶ δὲν εἶναι αὐτὸ μόνον τὸ κακόν, ἀλλὰ ὅτι καὶ φθονεῖ πολλὲς φορὲς ἐκεῖνον, ποὺ τὸν ἐκάλεσεν εἰς τὸ συμπόσιον καὶ γενικὰ χωρὶς νὰ πάρῃ κανένα καλὸν θὰ γυρίσῃ εἰς τὸ σπίτι του.

Προκειμένου ὅμως περὶ ἐκείνων, ποὺ πενθοῦν, τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν συμβαίνει, ἀλλὰ πολλὴν φιλοσοφίαν καὶ σωφροσύνην ἔχουν οὗτοι. Διότι μόλις πατήσῃ κάποιος εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ ἔχει νεκρὸν καὶ ἴδῃ τὸν ἀποθανόντα νὰ κεῖται ἄφωνος D καὶ τὴν γυναῖκά του νὰ μαδᾷ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της, νὰ ξεσχίζῃ τὸ πρόσωπόν της, νὰ κατακόπτῃ τοὺς βραχίονάς της, περιμαζεύεται, γίνεται σκυθρωπὸς καὶ καθένας ἐκ τῶν ἐκεῖ καθημένων τίποτε ἄλλο δὲν λέγει εἰς τὸν πλησίον του παρά, ὅτι τίποτε δὲν εἴμεθα καὶ ἡ κακία μας δὲν περιγράφεται. Τί ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ φιλοσοφώτερον ἀπὸ αὐτὰ τὰ λόγια, ὅταν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν μικρὰν ἀξίαν γνωρίζωμεν καλά, καὶ τὴν κακίαν κατηγορῶμεν, καὶ νομίζωμεν, ὅτι τίποτε δὲν εἶναι τὰ παρόντα ἀγαθά, μὲ ἄλλα μὲν λόγια, μὲ τὴν αὐτὴν ὅμως ἔννοιαν, λέγοντες τὰ θαυμάσια καὶ γεμᾶτα ἀπὸ πολλὴν φιλοσοφίαν ἐκεῖνα λόγια τοῦ Σολομῶντος: «Ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα ματαιότης» (Ἐκκλ. 1, 2). Ἐκεῖνος ποὺ θὰ εἰσέλθῃ εἰς σπίτι πενθούντων, ἀμέσως μὲ δάκρυα ἀντικρύζει τὸν ἀποθανόντα, E καὶ ἐχθρός του ἂν τύχῃ νὰ εἶναι. Εἶδες πόσον καλύτερα πνευματικῶς εἶναι αὐτὸ τὸ σπίτι ἀπὸ ἐκεῖνο; Διότι ἐκεῖ μέν, καὶ φίλος ἂν εἶναι φθονεῖ· ἐδῶ δὲ καὶ ἐχθρὸς ἂν εἶναι δακρύζει· γίνεται δηλαδὴ αὐτό, ποὺ προπάντων ἐπιζητεῖ ὁ Θεός, τὸ νὰ μὴ χαίρωμεν διὰ τὰ παθήματα ἐκείνων ποὺ μᾶς ἔχουν λυπήσει. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτὰ τὰ καλά, ποὺ ἠμποροῦμεν νὰ κερδίσωμεν ἀπ' ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ὄχι μικροτέρας ἀξίας ἀπ' αὐτά. Διότι ἐνθυμεῖται καθένας τὰ ἁμαρτήματά του καὶ τὸ δικαστήριον τὸ φοβερόν, 154 A καὶ τὰς εὐθύνας ἐκείνας, καὶ τὴν κρίσιν καὶ ἀναρίθμητα κακὰ ἂν ἔχῃ πάθει ἀπὸ ἄλλους, καὶ λυπηρὰ οἰκογενειακὰ ζητήματα ἂν ἔχῃ, γυρίζει εἰς τὸ σπίτι του μὲ τὸ κατάλληλον διὰ ὅλα αὐτὰ φάρμακον. Ἀφοῦ δηλαδὴ κατάλαβε ὅτι κατόπιν ἀπὸ λίγο χρονικὸν διάστημα καὶ αὐτὸς θὰ πάθῃ τοῦτο, καὶ ὅλοι ὅσοι πολὺ ὑπερηφανεύονται, καὶ ὅτι ὅλα τὰ γεγονότα τοῦ βίου τούτου εἶναι προσωρινά, εἴτε εὐχάριστα εἶναι, εἴτε δυσάρεστα, ἀφοῦ ἀποβάλῃ τὴν λύπην καὶ ὅλον τὸν φθόνον καὶ ἐλαφρὰν κάμῃ τὴν ψυχήν του καὶ ἀναπτερωθῇ, μὲ τοιαῦτα αἰσθήματα θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ σπίτι του. Καὶ διὰ τοῦτο ἡμερώτερος θὰ εἶναι

εἰς ὅλους πλέον, ἐπιεικέστερος, συγκαταβατικώτερος καὶ φιλοσοφικώτερος, διότι ὁ φόβος διὰ τὰ μέλλοντα κακὰ ἐμπῆκεν εἰς τὴν ψυχήν του B καὶ ἐξηφάνισεν ὅλα τὰ ἀγκάθια τῆς ἁμαρτίας. Καὶ ὅλα αὐτὰ ἐκεῖνος ἐννοήσας ἔλεγεν, «ὅτι καλύτερα εἶναι νὰ μεταβῇ κανεὶς σὲ σπίτι, ποὺ ἔχει πένθος παρὰ σὲ σπίτι ποὺ γίνεται συμπόσιον» (Ἐκκλ. 7, 3). Ἀπ' ἐκεῖ ραθυμία, ἀπ' ἐδῶ ἀγωνία γίνεται· ἀπ' ἐκεῖ καταφρόνησις, ἀπ' ἐδῶ φόβος, ὁ ὁποῖος μᾶς παιδαγωγεῖ πρὸς πᾶσαν ἀρετήν. Ἐὰν δὲν ἦτο ὠφέλιμος ὁ φόβος, δὲν ἤθελε καταναλώσει ὁ Χριστὸς πολλοὺς καὶ μακροὺς λόγους ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐκεῖ κολάσεως καὶ τιμωρίας. Ὁ φόβος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ τεῖχος καὶ ἀσφάλεια καὶ πύργος ἀκατάβλητος· καὶ ἔχομεν ἀνάγκην ἀπὸ πολλὴν ἀσφάλειαν, διότι πολλαὶ καὶ παντοῦ εἶναι αἱ ἐνέδραι, ὅπως ὁ ἴδιος πάλιν ὁ Σαλομὼν μᾶς συμβουλεύει λέγων τὰ ἑξῆς: «Μάθε καλὰ ὅτι εἰς τὸ μέσον παγίδων διαβαίνεις C καὶ ἐπὶ ἐπάλξεως πόλεως περιπατεῖς» (Σοφ. Σειρ. 9, 20). Πῶ πῶ ἀπὸ πόσα ἀγαθὰ εἶναι γεμᾶτο τὸ ρητὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι κατώτερον ἀπὸ τὸ προηγούμενον!

Ἂς τὸ χαράξωμεν λοιπὸν καθένας μας εἰς τὴν διάνοιάν του καὶ ἂς τὸ ἐνθυμούμεθα πάντοτε καὶ δὲν θὰ ἁμαρτήσωμεν εὔκολα. Ἂς τὸ χαράξωμεν, ἀφοῦ πρῶτα τὸ μάθωμεν καλά· διότι δὲν εἶπε, βλέπε, ὅτι ἐν τῷ μέσῳ παγίδων διαβαίνεις, ἀλλὰ μάθε καλά. Καὶ διατί εἶπε τὸ μάθε καλά; Εἶναι κρυμμένη, λέγει, ἡ παγίς· διότι τότε ὑπάρχει παγίς, ὅταν δὲν εἶναι φανερὸς ὁ ὄλεθρος, οὔτε ἡ βλάβη, ἀλλὰ ἀπὸ παντοῦ νὰ εἶναι σκεπασμένος οὗτος καὶ νὰ εὑρίσκεται πλησίον μας. D Διὰ τοῦτο λέγει μάθε καλά· δηλαδὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ καταλάβῃς καλὰ καὶ νὰ τὸ ἐξετάσῃς μὲ ἀκρίβειαν. Διότι, ὅπως τὰ παιδιὰ σκεπάζουν μὲ χῶμα τὴν παγίδα, ἔτσι καὶ ὁ διάβολος τὰς ἁμαρτίας τὰς ἐσκέπασε μὲ τὰς κοσμικὰς ἡδονάς. Διὰ τοῦτο ἐρεύνησε μὲ ἀκρίβειαν καὶ πρόσεχε· καὶ ἐὰν συναντήσῃς κέρδος, μὴ βλέπῃς μόνον τὸ κέρδος, ἀλλὰ ἐρεύνησε βαθύτερα μὲ ἀκρίβειαν, μήπως κάπου μέσα εἰς τὸ κέρδος εἶναι κρυμμένος ὁ θάνατος καὶ ἡ ἁμαρτία, καὶ ἂν τὸν ἴδῃς ἀπόφυγέ το. Πάλιν ὅταν τέρψις καὶ ἡδονὴ παρεμπέσῃ, νὰ μὴ ἴδῃς μόνον τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ νὰ ἐξετάσῃς προσεκτικὰ μήπως κάπου εἰς τὸ βάθος τῆς ἡδονῆς εἶναι σκεπασμένη κάποια ἁμαρτία E καὶ ἂν εὕρῃς τέτοιο πρᾶγμα φύγε γρήγορα μακρυά. Καὶ ἂν μᾶς συμβουλεύῃ κάποιος, καὶ ἂν μᾶς κολακεύῃ, καὶ ἂν μᾶς περιποιῆται, καὶ ἂν τιμὰς μᾶς ὑπόσχεται, καὶ ἂν ὁ,τιδήποτε ἄλλο, ὅλα ἂς τὰ ἐξετάζωμεν μὲ ἀκρίβειαν καὶ ἂς τὰ βλέπωμεν ἀπὸ παντοῦ, μήπως κάποια βλάβη, μήπως κάποιος κίνδυνος ἀπὸ τὴν συμβουλήν, ἢ τὴν τιμήν,

ἢ τὰς περιποιήσεις μᾶς εὕρῃ καὶ ἂς μὴ τρέχωμεν πρὸς αὐτὰ γρήγορα καὶ ἀπερίσκεπτα.

Διότι, ἐὰν μὲν μία καὶ δύο μόνον ἦσαν αἱ παγίδες, εὔκολος θὰ ἦτο ἡ προφύλαξις, εἶναι ὅμως πολλαὶ καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν θέλων νὰ δείξῃ ὁ Σολομὼν ἄκουσον τί λέγει: 155 A «Μάθε καλὰ ὅτι εἰς τὸ μέσον παγίδων διαβαίνεις» (αὐτόθι). Δὲν εἶπεν ὅτι πλησίον σὲ παγίδες διαβαίνεις ἀλλ' εἰς τὸ μέσον παγίδων. Καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἡμῶν εἶναι τὰ βάραθρα καὶ οἱ δόλοι. Ἐπῆγε κάποιος εἰς τὴν ἀγοράν, εἶδε ἐχθρόν, ἐσυγχύσθη καὶ μόνον ποὺ τὸν εἶδε· εἶδε φίλον του, ποὺ διαπρέπει, τὸν ἐφθόνησε· εἶδε πτωχόν, τὸν περιεφρόνησε καὶ τὸν παρέβλεψε· εἶδε πλούσιον, καὶ ἐφθόνησε· εἶδε κάποιον νὰ ζημιώνεται, ἐστενοχωρήθη· εἶδε κάποιον νὰ ἀδικῇ ἕνα, ἠγανάκτησε· εἶδε ὡραίαν γυναῖκα, ἐνικήθη ἀπὸ τὸ κάλλος της. Εἶδες πόσες εἶναι αἱ παγίδες, ἀγαπητέ; Διὰ τοῦτο λέγει: «Μάθε καλά, ὅτι εἰς τὸ μέσον παγίδων διαβαίνεις». Καὶ εἰς τὸ σπίτι παγίδες καὶ εἰς τὸ τραπέζι παγίδες καὶ εἰς τὰς συγκεντρώσεις παγίδες. B Πολλὲς φορὲς ἀπερίσκεπτα κάποιος μεταξὺ φίλων εἶπε κάτι μὲ φιλικὸν θάρρος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπρεπε νὰ λεχθῇ καὶ ἐδημιούργησε τόσον μεγάλον κίνδυνον , ὥστε νὰ καταστρέψῃ ὁλόκληρο σπίτι.

3. Ἀπὸ ὅλα λοιπὸν τὰ μέρη ἂς ἐξετάζωμεν τὰ πράγματα μὲ ἀκρίβειαν. Πολλὲς φορὲς καὶ ἡ γυναῖκα ἔχει γίνει παγίδα εἰς ὅσους δὲν προσέχουν, πολλὲς φορὲς τὰ παιδιά, πολλὲς φορὲς οἱ φίλοι, πολλὲς φορὲς οἱ γείτονες.

Καὶ διὰ ποῖον λόγον εἶναι τόσες πολλὲς οἱ παγίδες; Ἴσως ἐρωτήσῃ κάποιος. Διὰ νὰ μὴ φερώμεθα πρὸς τὰ κάτω, ἀλλὰ νὰ ἐπιζητῶμεν τὰ ἄνω. Διότι καὶ τὰ πουλιά, ἐφ' ὅσον διασχίζουν τὸν ὑψηλὸν ἀέρα, δὲν συλλαμβάνονται εὔκολα· ἔτσι καὶ σύ, ἐφ' ὅσον πρὸς τὰ ἄνω βλέπεις, οὔτε ἀπὸ παγίδα, οὔτε ἀπὸ καμμίαν ἄλλην ἐπιβουλὴν εὔκολα θὰ συλληφθῇς. C Ἰξευτής[54] εἶναι ὁ διάβολος· ἀνέβα λοιπὸν ὑψηλότερα διὰ νὰ ἀποφύγῃς τὶς ἰξόβεργες ἐκείνου. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἀναβῇ ὑψηλά, τίποτε ἀπὸ τὰ βιοτικὰ πράγματα δὲν θὰ θαυμάσῃ, ἀλλά, ὅπως, ὅταν ἀνέλθωμεν εἰς τὴν κορυφὴν τῶν βουνῶν, μικρὰ μᾶς φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ πόλις καὶ τὰ τείχη αὐτῆς, καὶ σὰν μυρμήγκια μᾶς φαίνονται οἱ ἄνθρωποι, ποὺ βαδίζουν εἰς τὴν γῆν, ἔτσι, ὅταν ἀνέλθῃς εἰς τὴν ὑψηλὴν σκέψιν τῆς Χριστιανικῆς φιλοσοφίας, τίποτε ἐκ τῶν ἐπιγείων δὲν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ σὲ ἐκπλήξῃ, ἀλλὰ μικρὰ ὅλα θὰ σοῦ φανοῦν· καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ὅ,τι ἄλλο παρόμοιον, ὅταν βλέπῃς τὰ οὐράνια, D ὅπως ἀκριβῶς

54. Ἰξευτὴς λέγεται ὁ συλλαμβάνων πτηνὰ μὲ ἰξόβεργαν.

καὶ εἰς τὸν Παῦλον μικρὰ ἐφαίνοντο καὶ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς περισσότερον ἄχρηστα ὅλα τὰ λαμπρὰ πράγματα τῆς ζωῆς ταύτης. Διὰ τοῦτο καὶ ἐφώναζε λέγων: «Δι' ἐμὲ ὁ κόσμος ἔχει νεκρωθῆ» (Γαλ. 6, 14). Διὰ τοῦτο καὶ μᾶς συνεβούλευε λέγων: «Πρὸς τὰ ἄνω κατευθύνατε τὰς σκέψεις σας» (Γαλ. 3, 2). Ἄνω; Τί ἐννοεῖς μὲ τοῦτο; Λέγε μου, σὲ παρακαλῶ. Ἐκεῖ ποὺ εἶναι ὁ ἥλιος, ἐκεῖ ποὺ εἶναι ἡ σελήνη; Ὄχι, ἀπαντᾷ. Ἀλλὰ ποῦ; ὅπου εἶναι ἄγγελοι, ὅπου ἀρχάγγελοι, ὅπου τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὰ Σεραφείμ; Ὄχι, λέγει. Ἀλλὰ ποῦ, «Ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχει ὁ Χριστός, καθήμενος εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ» (Αὐτόθι 6, 1). Ἂς πειθώμεθα λοιπὸν μὲ ὅσα μᾶς εἶπε καὶ ἂς ἔχωμεν διαρκῶς κατὰ νοῦν, ὅτι, ὅπως τὸ πουλὶ καθόλου δὲν τὸ ὠφελοῦν τὰ φτερά, ὅταν πιασθῇ εἰς τὴν παγίδα, ἀλλὰ ἄσκοπα φτερουγίζει, ἔτσι καὶ σὺ καμμίαν ὠφέλειαν δὲν ἔχεις ἀπὸ τὰς λογικὰς σκέψεις, E ἐὰν κυριευθῇς ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὴν ἐφάμαρτον ἐπιθυμίαν, ἀλλὰ ὅσα σκιρτήματα καὶ ἂν κάμῃς διὰ νὰ ἐλευθερωθῇς, ἐπιάσθης αἰχμάλωτος. Διὰ τοῦτο φτερὰ ἐδόθησαν εἰς τὰ πουλιά, διὰ νὰ ἀποφεύγουν τὰς παγίδας, καὶ τὸ λογικὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ ἀποφεύγουν τὰ ἁμαρτήματα.

Ποίαν λοιπὸν συγγνώμην καὶ ποίαν ἀπολογίαν θὰ εὕρωμεν, ὅταν εἴμεθα περισσότερον ἀνόητοι ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῷα; Διότι τὸ μὲν πουλί, ὅταν μιὰ φορὰ πιασθῇ εἰς τὴν παγίδα καὶ ξεφύγῃ, καὶ ἡ ἔλαφος, ὅταν ἐμπέσῃ εἰς τὰ δίκτυα καὶ κατόπιν δραπετεύσῃ, δύσκολα θὰ πιασθοῦν πάλιν ἀπὸ τὰ ἴδια μέσα, 156 A διότι ἡ πεῖρα τὰ διδάσκει νὰ προφυλάσσωνται. Ἡμεῖς ὅμως, ἂν καὶ πολλὲς φορὲς ἐπέσαμεν εἰς τὰ ἴδια ἁμαρτήματα, πάλιν ξαναπέφτομεν καὶ οὔτε τῶν ἀλόγων ζώων τὴν προνοητικότητα καὶ προσοχὴν δὲν μιμούμεθα, ἡμεῖς ποὺ ἐτιμήθημεν νὰ εἴμεθα λογικὰ ὄντα. Πολλὲς φορὲς λοιπόν, διότι εἴδομεν ἐμπαθῶς γυναῖκα, ἀναρίθμητα ἐπάθομεν κακά, ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σπίτι, βασανιζόμενοι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀπὸ τὴν κακὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ὅμως δὲν σωφρονιζόμεθα, ἀλλὰ μόλις θεραπεύσωμεν τὴν προηγουμένην πληγήν, πάλιν εἰς τὰ ἴδια πέφτομεν καὶ μὲ τὰ ἴδια μέσα πιανόμεθα καὶ διὰ νὰ εὐχαριστήσωμεν ἐπὶ ὀλίγον χρονικὸν διάστημα τὰ μάτια, διαρκῶς καὶ ἰσοβίως βασανιζόμεθα. B Ἀλλὰ ἐὰν μάθωμεν συνεχῶς τὸ ρητὸν τοῦτο νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν εἰς τὸν ἑαυτόν μας, θὰ ἀποφύγωμεν ὅλα τὰ ἁμαρτήματα.

Μεγίστη παγὶς εἶναι ἡ ὡραιότης τῆς γυναίκας· μᾶλλον δὲ ὄχι ἡ ὡραιότης τῆς γυναίκας, ἀλλὰ τὸ νὰ βλέπωμεν μὲ ἐφάμαρτα μάτια τὸ κάλλος τῆς γυναίκας· διότι δὲν πρέπει νὰ κατηγορῶμεν τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὸν ἑαυτόν μας καὶ τὴν ἀμέλειάν μας· οὔτε νὰ λέγωμεν νὰ μὴ ὑπάρχουν γυναῖκες,

ἀλλὰ νὰ μὴ ὑπάρχη μοιχεία, οὔτε νὰ λέγωμεν νὰ μὴ ὑπάρχη ὡραιότης, ἀλλὰ νὰ μὴ ὑπάρχη πορνεία, οὔτε νὰ λέγωμεν νὰ μὴ ὑπάρχη ἡ κοιλία ἀλλὰ νὰ μὴ ὑπάρχη πολυφαγία, διότι δὲν δημιουργεῖ ἡ κοιλία τὴν πολυφαγίαν, ἀλλὰ ἡ ἰδική μας ἀπροσεξία. Ἂς μὴ λέγωμεν ὅτι ἀπὸ τὸ φαγητὸν καὶ τὸ ποτὸν προέρχονται ὅλα τὰ κακά, διότι δὲν προέρχονται ἀπ' αὐτά, C ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὴν πλεονεξίαν τὴν ἰδικήν μας. Δὲν ἔφαγε βεβαίως οὔτε ἔπιεν ὁ διάβολος καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν ἁμαρτίαν· ἔφαγε καὶ ἔπιεν ὁ Παῦλος καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέβη. Πόσους ἀκούω νὰ λέγουν· ἂς μὴ ὑπάρχη ἡ φτώχεια, διὰ νὰ μὴ ἁμαρτάνουν δῆθεν οἱ ἄνθρωποι! Ἂς ἀποστομώνωμεν λοιπὸν ἐκείνους ποὺ τοιαύτας δικαιολογίας προβάλλουν, διότι εἶναι βλασφημία νὰ λέγουν τέτοια πράγματα. Ἂς λέγωμεν λοιπὸν πρὸς αὐτούς. Ἂς μὴ ὑπάρχη μικροψυχία καὶ δειλία, διότι ἡ φτώχεια ἀναρίθμητα ἔφερεν εἰς τὴν ζωήν μας καλὰ καὶ χωρὶς φτώχειαν ὁ πλοῦτος εἶναι ἄχρηστος. Ἂς μὴ κατηγορῶμεν λοιπὸν οὔτε τοῦτον, οὔτε ἐκείνην, διότι ἡ φτώχεια καὶ ὁ πλοῦτος εἶναι μέσα, ποὺ ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἀρετὴν ἀπὸ διαφορετικὸν δρόμον τὸ καθένα, ἂν ἡμεῖς θέλωμεν. Καθὼς λοιπὸν ὁ γενναῖος στρατιώτης ὁποιονδήποτε ὅπλον καὶ ἂν πάρη, D τὴν ἀνδρείαν του φανερώνει, ἔτσι καὶ ὁ ἄνανδρος καὶ δειλὸς καὶ ἀπὸ τὰ δύο (πλοῦτον καὶ πτωχείαν) ἐμποδίζεται νὰ ἀκολουθήση τὴν ἀρετήν. Καὶ διὰ νὰ πεισθῆς, ὅτι ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα, θυμήσου σὲ παρακαλῶ τὸν Ἰώβ, ὁ ὁποῖος συγχρόνως καὶ πλούσιος καὶ πτωχὸς ἔγινε καὶ μὲ τὰ δύο ἐνίκησε. Καὶ ὅταν μὲν ἦτο πλούσιος, ἔλεγε: «ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μου ἦτο ἀνοικτὴ εἰς καθένα, ποὺ ἤρχετο» (Ἰὼβ ΛΑ´ 32). Ὅτε δὲ εἶχε γίνει πτωχὸς ἔλεγε: «Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφήρεσεν, ὅπως ἐφάνη καλὸν εἰς τὸν Κύριον, ἔτσι καὶ ἔγινε» (Ἰὼβ 1, 21). Ὅτε πλούσιος ἦτο, πολλὴν τὴν φιλοξενίαν, ὅταν πτωχὸς ἔγινε πολλὴν τὴν ὑπομονὴν ἐπέδειξε. Καὶ σὺ λοιπὸν πλούσιος εἶσαι; E πολλὴν δεῖξε τὴν ἐλεημοσύνην σου. Πτωχὸς ἔχεις γίνει; πολλὴν δεῖξε τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονήν σου. Διότι οὔτε ὁ πλοῦτος γενικῶς εἶναι κακὸν πρᾶγμα, οὔτε ἡ πτωχεία, ἀλλὰ καθένα ἐξ αὐτῶν γίνεται καλὸν ἢ κακόν, ἀνάλογα μὲ τὴν καλὴν ἢ κακὴν προαίρεσιν ἐκείνων, ποὺ τὰ μεταχειρίζονται.

4. Ἂς μορφώσωμεν λοιπὸν τὸν ἑαυτόν μας, ὥστε νὰ μὴ ἔχωμεν διὰ τὰ πράγματα τοιαύτας ἀντιλήψεις, οὔτε τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων τὴν πονηρὰν νὰ ἐπικρίνωμεν. Τὸν μικρόψυχον οὔτε ὁ πλοῦτος ἠμπορεῖ νὰ ὠφελήση, τὸν δὲ μεγαλόψυχον οὔτε ἡ πτωχεία βλάπτει ποτέ. Ἂς μάθωμεν λοιπὸν καλὰ τὰς παγίδας καὶ ἂς βαδίζωμεν μακρυὰ ἀπὸ αὐτάς· ἂς μάθωμεν καλὰ τοὺς

κρημνοὺς καὶ οὔτε πλησίον αὐτῶν νὰ ἐρχώμεθα.

Τοῦτο εἶναι μέγιστον μέσον ἀσφαλείας ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, 157 A δηλαδὴ νὰ μὴ ἀποφεύγωμεν μόνον τὰ ἀνεγνωρισμένα ἁμαρτήματα, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα τὰ ἔργα ποὺ φαίνονται μὲν ὅτι εἶναι ἀδιάφορα ἠθικῶς, ἐν τούτοις ὅμως ρίπτουν εἰς τὴν ἁμαρτίαν.

Ἰδοὺ τί λέγω μὲ τοῦτο. Τὸ νὰ γελᾷ κανεὶς καὶ νὰ λέγη ἀστεῖα δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι ἀνεγνωρισμένη ἁμαρτία, ὁδηγεῖ ὅμως εἰς ἀνεγνωρισμένην ἁμαρτίαν, διότι πολλὲς φορὲς ἀπὸ τὰ γέλια προέρχεται αἰσχρολογία καὶ ἀπὸ τὴν αἰσχρολογίαν πράξεις αἰσχρότεραι. Πολλὲς φορὲς ἀπὸ λόγια καὶ γέλια προέρχεται λόγος περιφρονητικὸς καὶ ὑβριστικὸς καὶ ἀπ' αὐτὸν πληγαί, τραύματα, καὶ ἀπὸ τὰς πληγὰς καὶ τὰ τραύματα σφαγαὶ καὶ φόνοι. Ἂν λοιπὸν σκέπτεσαι καλὰ διὰ τὸν ἑαυτόν σου καὶ θέλεις νὰ εἶσαι ἀσφαλής, ὄχι μόνον τοὺς αἰσχροὺς λόγους, οὔτε τὰ αἰσχρὰ πράγματα, B οὔτε τὰς πληγὰς καὶ τὰ τραύματα καὶ τοὺς φόνους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ παράκαιρα γέλια, καὶ αὐτὰ τὰ ἀστεῖα λόγια νὰ ἀποφεύγης, ἐπειδὴ αὐτὰ ἔγιναν ἡ ρίζα τῶν κακῶν ποὺ ἐπακολουθοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος λέγει: «Μωρολογία καὶ ἀπρεπῆ ἀστεῖα νὰ μὴ βγαίνουν ἀπὸ τὸ στόμα σας» (Ἐφ. 5, 4). Διότι καὶ ἂν τοῦτο, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, φαίνεται ὅτι εἶναι μικρόν, ἀλλὰ μεγάλα κακὰ γίνεται αἰτία νὰ συμβοῦν εἰς ἡμᾶς.

Πάλιν τὸ νὰ ζῇ κανεὶς τρυφηλὸν βίον δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι ἔγκλημα φανερὸν καὶ ἀνεγνωρισμένον, μεγάλα ὅμως εἰς ἡμᾶς γεννᾷ κακά, μέθην, θρασύτητα, πλεονεξίαν, ἁρπαγάς. Διότι ἐκεῖνος ποὺ ζῇ βίον πολυδάπανον, πολυτελῆ καὶ εἶναι φοβερὰ κοιλιόδουλος, C ἀναγκάζεται πολλὲς φορὲς καὶ τὰ ξένα πράγματα νὰ ἁρπάζη καὶ πλεονέκτης καὶ ἐκβιαστὴς νὰ γίνη. Ἂν λοιπὸν ἀποφύγης τὸν τρυφηλὸν βίον, ἀφήρεσες τὸ στήριγμα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἁρπαγῆς καὶ τῆς μέθης καὶ ἀναριθμήτων ἄλλων κακῶν, διότι ἐμμέσως ἔκοψες τὴν ρίζαν τῆς ἁμαρτίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε: «Ἡ χήρα ποὺ σπαταλᾷ καὶ ζῇ βίον τρυφηλόν, καίτοι φαίνεται ζωντανή, ἔχει ἀποθάνει πνευματικῶς» (Α´ Τιμ. 5, 6).

Τὸ νὰ μεταβαίνη κανεὶς εἰς τὰ θέατρα[55] καὶ εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ νὰ παίζη κύβους δὲν φαίνεται εἰς τοὺς πολλοὺς ὅτι εἶναι ἀνεγνωρισμένον πλημμέλημα, ὅμως ἀναρίθμητα εἰσάγει εἰς τὴν ζωὴν κακά. Διότι ἡ συχνὴ μετάβασις εἰς τὰ θέατρα, πορνείαν, ἀκολασίαν καὶ κάθε ἀσέλγειαν γεννᾷ, καὶ τὸ

55. Τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὰ σημερινὰ θεάματα καὶ δὴ τῶν κινηματογράφων, ἀφ' ὅσον δὲν γίνεται ἐκλογὴ καλῶν ἔργων.

νὰ βλέπη κανεὶς τοὺς ἀγῶνας τῶν ἵππων, D διαπληκτισμούς, λοιδορίας, τραυματισμούς, ὕβρεις, μίση διαρκῆ προκαλεῖ, καὶ ἡ συχνὴ ἐνασχόλησις εἰς τὸ νὰ παίζη κύβους, βλασφημίας, ζημίας, θυμούς, ὕβρεις καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα, φοβερώτερα ἀπ' αὐτὰ κακὰ πολλὲς φορὲς ἐδημιούργησε. Ἂς μὴ ἀποφεύγωμεν λοιπὸν τὰ ἁμαρτήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα ποὺ φαίνονται μὲν ὅτι εἶναι ἀδιάφορα, σιγὰ - σιγὰ ὅμως μᾶς ὁδηγοῦν εἰς αὐτὰ τὰ ἁμαρτήματα, ποὺ εἴπομεν. Διότι καὶ ἐκεῖνος, ποὺ βαδίζει κοντὰ εἰς τὸν κρημνὸν καὶ ἂν δὲν καταπέση μέσα εἰς αὐτόν, αἰσθάνεται τρόμον καὶ πολλὲς φορὲς ζαλίζεται ἀπὸ τὸν τρόμον καὶ πέφτει μέσα· ἔτσι καὶ ἐκεῖνος, ποὺ δὲν ἀποφεύγει ἀπὸ μακρὰν τὰς ἁμαρτίας, E ἀλλὰ βαδίζει κοντὰ εἰς αὐτάς, θὰ ζῆ μὲ φόβον καὶ πολλὲς φορὲς θὰ πέση εἰς αὐτάς. Διότι ἐκεῖνος, ποὺ περιεργάζεται τὰ ξένα κάλλη καὶ ἂν δὲν μοιχεύση, ὅμως κατελήφθη ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Χριστοῦ ἔχει γίνει μοιχός· πολλὲς δὲ φορὲς ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν ὁδηγεῖται εἰς τὸ νὰ δοκιμάση πλέον τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἐμπράκτως. Ἀπὸ μακρυὰ λοιπὸν ἂς ἀποφύγωμεν τὰ ἁμαρτήματα. Θέλεις λοιπὸν νὰ εἶσαι σώφρων; Μὴ ἀποφεύγης μόνον τὴν μοιχείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκόλαστον ὄψιν. Θέλεις νὰ εἶσαι μακρυὰ ἀπὸ αἰσχρὰ λόγια; Μὴ ἀποφεύγης μόνον τὰ αἰσχρὰ λόγια, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄτακτα γέλια καὶ κάθε ἐπιθυμίαν. Θέλεις νὰ εἶσαι μακρυὰ ἀπὸ φόνους; 158 A ἀπόφευγε τοὺς ἐμπαιγμούς. Θέλεις νὰ ἀπομακρύνεσαι ἀπὸ τὴν μέθην; Ἀπόφευγε τὸν τρυφηλὸν βίον, τὰ πολυτελῆ τραπέζια καὶ ξερρίζωσε μὲ τὶς ρίζες τὴν κακίαν αὐτήν. Μεγάλη παγίδα εἶναι τῆς γλώσσης ἡ ἀκολασία καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ ἔχει ἀνάγκην μεγάλου χαλινοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ κάποιος λέγει: «Γερὴ παγίδα εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ χείλη του καὶ πιάνεται μὲ τὰ λόγια τοῦ στόματός του» (Παρ. 6, 2).

5. Περισσότερον λοιπὸν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα μέλη μας τὴν γλῶσσαν ἂς σωφρονίσωμεν, ἂς τὴν χαλινώσωμεν καὶ ἐμπαιγμοὺς καὶ ὕβρεις καὶ κατακρίσεις ἀπὸ τὸ στόμα μας ἂς διώξωμεν, B καὶ τὴν κακὴν τῶν ὅρκων συνήθειαν διότι πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν συμβουλὴν ὁ λόγος μᾶς ἔφερε.

Καίτοι βεβαίως ἀπὸ χθὲς τὸ βράδυ ὑπεσχέθην εἰς τὴν ἀγάπην σας, ὅτι δὲν θὰ σᾶς ὁμιλήσω πλέον διὰ τὴν ἐντολὴν ταύτην, διότι ὅλας τὰς προηγουμένας ἡμέρας ἀρκετὰ σᾶς ἔχω ὁμιλήσει περὶ αὐτῆς· ἀλλὰ τί νὰ κάμω; ἂν δὲν σᾶς ἴδω νὰ κατορθώσετε νὰ φυλάξετε τὴν ἐντολὴν ταύτην, δὲν ἠμπορῶ νὰ παύσω νὰ σᾶς συμβουλεύω, ἐπειδὴ καὶ ὁ Παῦλος ἂν καὶ ἔλεγε εἰς τοὺς Γαλάτας· «Εἰς τὸ ἑξῆς ἂς μὴ μοῦ παρέχη κανεὶς κόπους καὶ ἐνόχλησιν» (Γαλ. 6, 17), πάλιν φαίνεται ὅτι ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ αὐτοὺς καὶ τοὺς

ὡμίλησε. Τέτοια εἶναι τὰ σπλάγχνα τὰ πατρικά, καὶ ἂν εἴπουν ὅτι ἀπομακρύνονται, δὲν ἀπομακρύνονται ἕως ὅτου ἴδουν νὰ σωφρονισθοῦν τὰ παιδιά τους.

Ἠκούσατε τὸν προφήτην ποὺ μᾶς ὡμιλοῦσε σήμερα περὶ τῶν ὅρκων; C «Ἐγύρισα τὰ μάτια μου καὶ εἶδα, λέγει, δρεπάνι, ποὺ πετοῦσε, μήκους εἴκοσι πήχεων καὶ πλάτους δέκα πήχεων, καὶ εἶπε πρὸς ἐμέ· Τί βλέπεις; Καὶ εἶπα· βλέπω δρεπάνι ποὺ πετᾶ μήκους πήχεων εἴκοσι καὶ πλάτους δέκα· καὶ θὰ εἰσέλθη εἰς τὸν οἶκον, λέγει, ἐκείνου ποὺ ὁρκίζεται εἰς τὸ ὄνομά του καὶ θὰ μείνη εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ καὶ θὰ καταστρέψη αὐτὸν καὶ τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα» (Ζαχ. 5, 1—4). Τί σημαίνουν αὐτὰ ἆρά γε καὶ διατί παρομοιάζεται μὲ δρεπάνι ἡ τιμωρία, ποὺ παρακολουθεῖ ἐκείνους ποὺ ὁρκίζονται καὶ μάλιστα μὲ δρεπάνι, ποὺ πετᾶ; Διὰ νὰ μάθης τὸ ἀναπόφευκτον τῆς ποινῆς καὶ τὸ ἀδιέξοδον τῆς τιμωρίας. D Διότι ξίφος μὲν ποὺ πετᾶ ἴσως ἠμπορέση κάποιος νὰ ἀποφύγη, δρεπάνι ὅμως, ποὺ ἔπεσεν εἰς τὸν τράχηλον καὶ σὰν σχοινὶ περιετυλίχθη, κανεὶς δὲν θὰ ἠμπορέση νὰ διαφύγη· ὅταν μάλιστα ἔχη καὶ φτερά, ποία πλέον ἐλπίδα σωτηρίας ὑπάρχει; Διὰ ποῖον λόγον τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα καταστρέφει ἐκείνου, ποὺ ὁρκίζεται; Διὰ νὰ γίνη τὸ πάθημα σωφρονισμὸς εἰς τοὺς ἄλλους. Διότι ἐπειδὴ ὁ ὁρκιζόμενος, ἀφοῦ ἀποθάνη κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν γῆν θὰ κρύπτεται, τὸ σπίτι του, ἀφοῦ καταστραφῆ καὶ γίνη χῶμα, εἰς τοὺς διαβάτας ὅλους καὶ εἰς ὅσους θὰ τὸ βλέπουν θὰ τοὺς συμβουλεύη διὰ τῆς ὄψεως νὰ μὴ τολμοῦν νὰ κάμουν τὰ ἴδια διὰ νὰ μὴ πάθουν τὰ αὐτὰ καὶ θὰ εἶναι διαρκὴς κατήγορος τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀποθανόντος. Δὲν κεντᾶ τόσον τὸ ξίφος, E ὅσον τοῦ ὅρκου ἡ φύσις. Δὲν φονεύει τόσον ἡ μάχαιρα, ὅσον ἡ πληγὴ τοῦ ὅρκου. Ἐκεῖνος ποὺ ὡρκίσθη, καὶ ἂν φαίνεται, ὅτι ζῆ, τώρα πλέον ἔχει ἀποθάνει, διότι ἐδέχθη τὴν πληγὴν τὴν θανατηφόρον· καὶ ὅπως ἐκεῖνος ποὺ εἰς τὸν λαιμόν του ἔλαβε τὸ σχοινὶ τῆς ἀγχόνης καὶ προτοῦ νὰ ἐξέλθη ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ νὰ ἔλθη εἰς τὸ βάραθρον τῆς ἐκτελέσεως καὶ νὰ ἰδῆ τὸν δήμιον νὰ πλησιάζη, ἐκεῖ ἀποθάνει μόλις ἐξῆλθεν ἀπὸ τὰς θύρας τοῦ δικαστηρίου, ἔτσι καὶ ἐκεῖνος, ποὺ ὡρκίσθη. Αὐτὰ ἂς σκεπτώμεθα καὶ ἂς μὴ ἐπιβάλλωμεν ὅρκον εἰς τοὺς ἀδελφούς μας. Τί κάνεις, ἄνθρωπε; Τὸν ὁρκίζεις ἐπὶ τῆς ἱερᾶς Τραπέζης καὶ ἐκεῖ ποὺ ὁ Χριστὸς κεῖται θυσιασμένος, ἐκεῖ θυσιάζεις τὸν ἀδελφόν σου; Καὶ οἱ μὲν λησταὶ εἰς τοὺς δρόμους θυσιάζουν τὰ θύματά τους, σὺ ὅμως ἐμπρὸς εἰς τὴν μητέρα τὸ παιδὶ θυσιάζεις κάμνων φόνον πιὸ ἀποτρόπαιον ἀπὸ τὸν φόνον τοῦ Κάϊν; 159 A

Διότι ἐκεῖνος μὲν ἐθυσίασε τὸν ἀδελφόν του εἰς τὴν

ἔρημον μὲ σωματικὸν θάνατον, σὺ ὅμως θυσιάζεις τὸν ἀδελφόν σου εἰς τὸ μέσον τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν ψυχικὸν καὶ αἰώνιον θάνατον. Διότι μήπως ἡ Ἐκκλησία ἔχει γίνει διὰ τοῦτο, διὰ νὰ ἐπιβάλλωμεν ὅρκους; Διὰ νὰ προσευχώμεθα ἔχει γίνει. Μήπως ἡ Τράπεζα διὰ τοῦτο εἶναι στημένη, διὰ νὰ ὁρκιζώμεθα; Εἶναι στημένη διὰ νὰ λύωμεν τὰς ἁμαρτίας, ὄχι νὰ τὰς δένωμεν. Σὺ δέ, ἐὰν ὄχι τίποτε ἄλλο, τοὐλάχιστον τὸ βιβλίον νὰ σεβασθῇς, τὸ ὁποῖον προτείνεις διὰ τὸν ὅρκον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον παίρνεις εἰς τὰ χέρια καὶ προτρέπεις τὸν ἄνθρωπον νὰ ὁρκισθῇ, ἄνοιξε καὶ ἀφοῦ ἀκούσης, B τί διὰ τοὺς ὅρκους λέγει εἰς αὐτὸ ὁ Χριστός, φρίξε καὶ φύγε μακρυά. Τί λοιπὸν λέγει ἐκεῖ ὁ Χριστὸς διὰ τοὺς ὅρκους; «Ἐγὼ ὅμως σᾶς λέγω νὰ μὴ ὁρκισθῆτε καθόλου» (Ματθ. 5, 34). Σὺ ὅμως τὸν νόμον, ποὺ ἀπαγορεύει τὸν ὅρκον, τὸν μεταχειρίζεσαι διὰ νὰ ὁρκίζῃς. Πώ πώ τί ὕβρις! Συμπεριφορὰ σὰν ἐκείνην, ποὺ ἔχουν οἱ μεθυσμένοι! Διότι αὐτὸ ὁμοιάζει μὲ τὸ νὰ ζητῇ ἕνας τὴν βοήθειαν τοῦ νομοθέτου, ὁ ὁποῖος μὲ τοὺς νόμους του ἀπαγορεύει τὸν φόνον, διὰ νὰ σφάξῃ κάποιον. Δὲν ἀναστενάζω τόσον καὶ δὲν δακρύζω, ὅταν ἀκούω ὅτι μερικοὶ σφάζονται εἰς τοὺς δρόμους, ὅσον ἀναστενάζω καὶ δακρύζω καὶ αἰσθάνομαι φρίκην, ὅταν ἴδω κάποιον νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν Τράπεζαν ταύτην καὶ τὰ χέρια του νὰ θέσῃ εἰς αὐτὴν καὶ τὰ Εὐαγγέλια νὰ πιάσῃ καὶ νὰ ὁρκίζεται.

Διὰ χρήματα ἀμφιβάλλεις, λέγε μου, σὲ παρακαλῶ, καὶ ψυχὴν φονεύεις; C Τί κερδίζεις, ἀφοῦ τόσον πολὺ ζημιώνεις καὶ τὴν ψυχήν σου καὶ τὸν πλησίον σου; Ἐὰν μὲν πιστεύῃς ὅτι φιλαλήθης εἶναι ὁ ἄνθρωπος, μὴ τὸν φέρῃς εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὁρκισθῇ· ἐὰν δὲ γνωρίζῃς ὅτι ψεύδεται, μὴ τὸν ἀναγκάσῃς νὰ γίνῃ ἐπίορκος. Ἀλλὰ διὰ νὰ πεισθῶ τελείως, λέγει, τὸν ὁρκίζω. Ὅταν ὅμως δὲν τὸν ὁρκίσῃς, τότε θὰ πεισθῇς τελείως καὶ δὲν θὰ ἔχῃς καμμίαν ἀμφιβολίαν καὶ ἀνησυχίαν. Διότι τώρα ποὺ τὸν ὥρκισες, ὅταν θὰ ἐπιστρέψῃς εἰς τὸ σπίτι σου θὰ σὲ κατατρώγῃ ἡ συνείδησις μὲ τὰς ἑξῆς σκέψεις· ἆρά γε μήπως ἄδικα τὸν ὥρκισα; ἆρά γε μήπως εἶναι ψεύδορκος; Ἆρά γε μήπως ἐγὼ ἔγινα αἰτία νὰ πέσῃ οὗτος εἰς τὴν ἁμαρτίαν; Ἂν δὲ δὲν τὸν ὁρκίσῃς, D ὅταν γυρίσῃς εἰς τὸ σπίτι σου θὰ εἶσαι ἥσυχος καὶ θὰ εὐχαριστῇς τὸν Θεὸν λέγων: Εὐλογητὸς ὁ Θεός, διότι συνεκράτησα τὸν ἑαυτόν μου καὶ δὲν ἐπέβαλα ὅρκον ἄσκοπα καὶ χωρὶς λόγον. Ἂς κλαίῃ ὁ χρυσός, ἂς πᾶν' νὰ χαθοῦν τὰ χρήματα. Ὥστε ἐκεῖνο ποὺ συντελεῖ νὰ ἔχωμεν πλήρη βεβαιότητα διὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἄλλων καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τὴν ἰδικήν μας, κυρίως εἶναι τὸ νὰ μὴ παραβῶμεν τὸν νόμον, οὔτε νὰ ἀναγκάσωμεν ἄλλον νὰ τὸν παραβῇ.

Σκέψου πρὸς χάριν ποίου δὲν ἐπέβαλες ὅρκον καὶ θὰ εἶναι ἀρκετὸν τοῦτο νὰ σὲ παρηγορήσῃ καὶ ἀνακουφίσῃ. Πολλὲς φορές, ὅταν γίνῃ λογομαχία καὶ ὑβριζώμεθα, ὑποφέρομεν μὲ γενναιότητα τὰς ὕβρεις καὶ λέγομεν εἰς αὐτὸν ποὺ μᾶς ὑβρίζει· Τί νὰ σοῦ κάμω; ὁ δεῖνα ποὺ εἶναι προστάτης σου μὲ ἐμποδίζει νὰ σὲ δείρω, αὐτὸς μοῦ ἔχει δέσει τὰ χέρια· καὶ εἶναι ἀρκετὸν αὐτὸ νὰ μᾶς καθησυχάσῃ. Ἔτσι καὶ σύ, ὅταν πρόκειται νὰ ὁρκίσῃς κάποιον, κράτησε τὸν ἑαυτόν σου καὶ ἐμπόδισέ τον καὶ εἰπὲ πρὸς ἐκεῖνον ποὺ πρόκειται νὰ ὁρκίσῃς· Τί νὰ σοῦ κάμω; E Ὁ Θεὸς διέταξε νὰ μὴ ὁρκίζωμεν κανένα, αὐτὸς μὲ συγκρατεῖ τώρα νὰ μὴ σὲ ὁρκίσω. Ἀρκεῖ τοῦτο καὶ τὸν νομοθέτην νὰ τιμήσῃ καὶ σὲ νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ ἐκεῖνον ποὺ πρόκειται νὰ ὁρκισθῇ νὰ ἐμβάλῃ εἰς φόβον. Διότι ὅταν ἐκεῖνος ἴδῃ ὅτι τόσον πολὺ φοβούμεθα νὰ ὁρκίσωμεν ἄλλους, πολὺ περισσότερον αὐτὸς θὰ φοβηθῇ νὰ ὁρκισθῇ ἀπερίσκεπτα. Ἂν εἰπῇς αὐτὴν τὴν λέξιν μὲ πολλὴν σταθερότητα καὶ ψυχικὴν ἠρεμίαν θὰ μεταβῇς εἰς τὸ σπίτι σου. 160 A Ἄκουσε λοιπὸν τὸν Θεὸν εἰς τὰς ἐντολάς του, διὰ νὰ σὲ ἀκούσῃ καὶ Αὐτὸς εἰς τὰς προσευχάς σου. Αὐτὸ τὸ ῥητὸν θὰ γραφῇ ἄνω εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ θὰ σοῦ παρασταθῇ βοηθὸς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ πολλὰς ἁμαρτίας σου θὰ διαλύσῃ. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον διὰ τὸν ὅρκον, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλα τὰ πράγματα νὰ σκεπτώμεθα, καὶ ὅταν πρόκειται διὰ τὸν Θεὸν νὰ κάμωμεν κάτι καλόν, τὸ ὁποῖον κατόπιν θὰ μᾶς προξενήσῃ ζημίαν ὑλικήν, νὰ μὴ βλέπωμεν μόνον τὴν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ κέρδος, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπολαύσωμεν, διότι ἐκάμαμεν τοῦτο χάριν τοῦ Θεοῦ. Μὲ αὐτὰ ποὺ εἶπα ἐννοῶ τὰ ἑξῆς· Σὲ ὕβρισε κάποιος; ὑπόμεινε τοῦτο μὲ γενναιότητα· θὰ τὸ ὑπομείνῃς δὲ γενναίως, ἂν δὲν ὑπολογίσῃς μόνον τὴν ὕβριν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα ἐκείνου, ποὺ σὲ διατάσσει νὰ ὑποφέρῃς τοῦτο, καὶ τότε θὰ τὸ ὑποφέρῃς μὲ πραότητα. B Ἔδωκες ἐλεημοσύνην; Μὴ σκέπτεσαι τὴν δαπάνην, ἀλλὰ τὸ κέρδος ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν δαπάνην. Ἔπαθες χρηματικὴν ζημίαν; Εὐχαρίστησε τὸν Θεὸν καὶ μὴ βλέπῃς τὴν λύπην μόνον, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ κέρδος, ποὺ φέρει ἡ εὐχαριστία ποὺ ἐκάμες πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὴν ζημίαν. Ἂν ἔτσι τοὺς ἑαυτούς μας κανονίζωμεν, κανένα ἀπὸ τὰ κακὰ ποὺ μᾶς συμβαίνουν δὲν θὰ μᾶς λυπήσῃ, ἀλλὰ καὶ κέρδος θὰ ἔχωμεν ἀπὸ ὅσα φαίνονται ὅτι εἶναι δυσάρεστα, καὶ ἡ ζημία ἀπὸ τὸν πλοῦτον, καὶ ἡ λύπη ἀπὸ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν εὐφροσύνην, καὶ ἡ ὕβρις ἀπὸ τὴν τιμήν, περισσότερον εὐχάριστα καὶ ἐπιθυμητὰ θὰ εἶναι, καὶ τὰ ἀντίθετα ὅλα εἰς ὠφέλειαν θὰ μᾶς ἀποδοῦν, καὶ ἐδῶ πολλὴν θὰ ἀπολαύσωμεν

γαλήνην, καὶ ἐκεῖ θὰ ἐπιτύχωμεν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, C τὴν ὁποίαν εἴθε ὅλοι ἡμεῖς νὰ ἀξιωθῶμεν διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου εἰς τὸν Πατέρα μαζὶ μὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἂς εἶναι δόξα, κράτος, τιμὴ τώρα καὶ πάντοτε καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΚΑΤΗ ΕΚΤΗ

ΕΠΕΙΔΗ Ο ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΕΜΑΘΕ ΤΗΝ ΦΗΜΗΝ, ΟΤΙ ΘΑ ΓΙΝΟΥΝ ΛΕΗΛΑΣΙΑΙ ΚΑΙ ΟΛΟΙ ΕΣΚΕΠΤΟΝΤΟ ΝΑ ΦΥΓΟΥΝ, D ΕΙΣΗΛΘΕΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΝ ΤΟΥ ΕΛΕΧΘΗ Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΟΜΙΛΙΑ· ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΑ ΜΗ ΟΡΚΙΖΩΜΕΘΑ· ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΡΗΤΟΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ· «ΠΑΥΛΟΣ ΔΕΣΜΙΟΣ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ» (Φιλήμ. 1).

1. Τὸν μὲν ἄρχοντα ἐπήνεσα διὰ τὴν φροντίδα ποὺ ἔδειξε, διότι ἐπειδὴ εἶδε ἡ πόλις νὰ εὑρίσκεται εἰς ἀνησυχίαν καὶ ὅλοι νὰ σκέπτωνται νὰ φύγουν ἀπ' αὐτήν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ σᾶς ἐπαρηγόρησε καὶ σᾶς ἔκαμε νὰ ἐλπίζετε εὐχάριστα πράγματα· διὰ σᾶς ὅμως αἰσθάνθηκα ἐντροπὴν καὶ ἐκοκκίνισα, διότι ἐχρειασθήκατε παρηγορίαν προερχομένην E ἀπὸ ἀνθρώπους μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν· μετὰ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροὺς ἐκείνους λόγους, ποὺ σᾶς ἔκαμα. Εὐχήθηκα νὰ ἀνοίξῃ ἡ γῆ καὶ μὲ καταπίῃ, διότι ἤκουσα αὐτὸν νὰ σᾶς ὁμιλῇ καὶ ἄλλοτε μὲν νὰ σᾶς παρηγορῇ, ἄλλοτε δὲ νὰ σᾶς ἐλέγχῃ διὰ τὴν παράκαιρον καὶ παράλογον αὐτὴν δειλίαν. Διότι δὲν ἔπρεπε σεῖς ἀπ' ἐκεῖνον νὰ διδάσκεσθε, ἀλλὰ σεῖς νὰ γίνεσθε διδάσκαλοι εἰς ὅλους τοὺς ἀπίστους. Ὁ Παῦλος οὔτε νὰ δικάζωνται οἱ Χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν ἀπίστων (Α´ Κορ. 6, 1) ἐπέτρεψε, σὺ ὅμως ἐχρειάσθης διδασκαλίαν ἀπίστων, μετὰ ἀπὸ τόσας πατρικὰς συμβουλὰς καὶ κάποιοι φυγάδες ἀχρεῖοι, τόσον μεγάλην πόλιν ἀνησύχησαν καὶ τὴν ἔκαμαν νὰ σκέπτεται περὶ φυγῆς.

Μὲ τί μάτια θὰ ἀντικρύσωμεν πλέον τοὺς ἀπίστους, 161
A ἀφοῦ εἴμεθα τόσον φοβητσιάρηδες καὶ δειλοί; Μὲ τί γλῶσσαν θὰ ὁμιλήσωμεν πρὸς αὐτοὺς καὶ θὰ τοὺς πείσωμεν νὰ ἔχουν θάρρος διὰ τὰ ἐπερχόμενα κακά, ἀφοῦ μὲ αὐτὴν τὴν ἀγωνίαν ἐγίναμεν δειλότεροι ἀπὸ κάθε λαγωόν; Καὶ τί νὰ κάμωμεν, λέγει; Ἄνθρωποι εἴμεθα. Δι' αὐτὸ λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ ἀνησυχῶμεν, ἐπειδὴ εἴμεθα ἄνθρωποι καὶ ὄχι ἄλογα ζῷα. Ἐκεῖνα ἀπὸ κρότους καὶ κτύπους ὅλα φοβοῦνται, διότι δὲν ἔχουν λογικόν, τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ νὰ ἀποκρούσῃ τὸν φόβον, σὺ ὅμως ἐνῷ ἐτιμήθης μὲ λογικὸν καὶ ἱκανότητα

νὰ ὁμιλῆς, πῶς καταπίπτεις εἰς τὴν ἐξευτελιστικὴν ἐκείνων θέσιν; B Εἰσῆλθε κάποιος καὶ ἀνήγγειλεν ἔφοδον στρατιωτῶν; Μὴ τὰ χάσῃς, ἀλλά, ἀφοῦ ἀφήσῃς ἐκεῖνον μόνον, γονάτισε, τὸν Δεσπότην σου παρακάλεσε, στέναξε πικρά, καὶ θὰ ἀποκρούσῃ τὸ κακόν. Σὺ μέν, ἐπειδὴ ἄκουσες ψευδῆ φήμην ὅτι θὰ γίνῃ ἔφοδος στρατιωτῶν, ἐκινδύνευσες νὰ χάσῃς καὶ τὴν ζωήν σου ἀκόμη, ὁ δὲ μακάριος ἐκεῖνος Ἰώβ, ἀφοῦ ἀπὸ ἀλλεπάλληλες πληροφορίες ἔμαθε τὰ κακά, ποὺ τοῦ ἔγιναν καὶ τὸν ἀνυπόφορον χαμὸν τῶν παιδιῶν του, δὲν ἐθρήνησεν, οὔτε ἀνεστέναξεν, ἀλλὰ εἰς τὴν προσευχὴν κατέφυγε καὶ ηὐχαρίστησε τὸν Θεόν. Τοῦτον καὶ σὺ νὰ μιμηθῇς· καὶ ὅταν ἔλθῃ κάποιος καὶ σοῦ ἀναγγείλῃ ὅτι στρατιῶται τὴν πόλιν περιεκύκλωσαν C καὶ πρόκειται νὰ διαρπάξουν τὰς περιουσίας, πρὸς τὸν Δεσπότην σου νὰ καταφύγῃς καὶ εἰπέ. «Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφῄρεσεν· ὅπως ἐφάνη καλὸν εἰς τὸν Κύριον, ἔτσι καὶ ἔγινε· ἂς εἶναι τὸ ὄνομά Του εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἰὼβ 1, 21). Ἐκεῖνος δὲν ἐφοβήθη καὶ ὅταν ἀκόμη ἔπαθε τὰ κακὰ καὶ σὺ πτοεῖσαι μόνον ἀπὸ τὴν ἀκοὴν αὐτῶν; Ἠμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν καμμίαν ἀξίαν, ὅταν ἐνῷ ἔχωμεν ἐντολὴν νὰ περιφρονῶμεν καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, καταπτοούμεθα ἀπὸ φήμην ψευδῆ; Ἐκεῖνος ποὺ θορυβεῖται σαστίζει, δημιουργεῖ ἀνύπαρκτον φόβον καὶ ταραχήν, ἐνῷ ὁ εὑρισκόμενος εἰς ψυχικὴν γαλήνην καὶ τὸν πραγματικὸν φόβον διαλύει. Δὲν παρατηρεῖς τοὺς κυβερνήτας τῶν πλοίων, οἱ ὁποῖοι ἂν καὶ ἡ θάλασσα μαίνεται, τὰ σύννεφα ὁρμοῦν μαζί, οἱ βροντὲς ξεσποῦν, D ὅλοι ὅσοι εἶναι στὸ πλοῖον εἶναι σαστισμένοι, αὐτοὶ κάθηνται εἰς τὸ τιμόνι καὶ χωρὶς θόρυβον καὶ ταραχὴν εἰς τὴν τέχνην των προσέχουν καὶ παρατηροῦν πῶς νὰ ἀποκρούσουν τὴν ἐπερχομένην θύελλαν; Αὐτοὺς καὶ σὺ νὰ μιμηθῇς καὶ ἀφοῦ πιασθῇς ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἄγκυραν, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεόν, μεῖνε ἀσείστος καὶ ἀμετακίνητος. «Καθένας ποὺ ἀκούει τοὺς λόγους μου τούτους καὶ δὲν τοὺς ἐκτελεῖ, λέγει, θὰ εἶναι ὅμοιος πρὸς ἄνθρωπον ἀνόητον, ποὺ ἔκτισε τὸ σπίτι του ὄχι εἰς στερεὸν θεμέλιον, ἀλλ' ἐπάνω εἰς τὴν ἄμμον. Καὶ κατέβη ἡ βροχὴ καὶ ἦλθαν τὰ ποτάμια ποὺ σχηματίζονται ἀπὸ τὴν βροχὴν καὶ ἐφύσησαν οἱ ἄνεμοι καὶ ἐκτύπησαν εἰς τὸ σπίτι ἐκεῖνο E καὶ ἔπεσε καὶ ἦτο ἡ πτῶσις του ὁλοκληρωτικὴ καὶ πλήρης» (Ματθ. 7, 26 - 27).

Βλέπεις ὅτι τὸ νὰ καταπίπτωμεν καὶ νὰ χάνωμεν τὸ θάρρος μας εἶναι ἀποτέλεσμα ἀνοησίας; Μᾶλλον δὲ ἡμεῖς δὲν ὡμοιάσαμεν οὔτε μὲ τὸν ἀνόητον ἐκεῖνον, ἀλλὰ τὸν ἐπεράσαμεν εἰς τὴν ἀνοησίαν καὶ ζημίαν. Διότι ἐκείνου μὲν τὸ σπίτι, ἀφοῦ ἔπεσεν ἡ βροχή, ἀφοῦ ἦλθον τὰ ποτάμια τῆς βρο-

χῆς, ἀφοῦ ἐκτύπησαν οἱ ἄνεμοι, κατέπεσε· ἡμεῖς ὅμως χωρὶς νὰ μᾶς φυσήξουν οἱ ἄνεμοι, χωρὶς νὰ μᾶς κτυπήσουν τὰ ποτάμια τῆς βροχῆς καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν ἀνέμων, προτοῦ δοκιμάσωμεν τὰ κακά, μόνον ποὺ ἀκούσαμεν αὐτά, ἐγίναμεν ἄνω - κάτω καὶ ἐξεχάσαμεν ὅλα ὅσα ἐφιλοσοφούσαμεν. Σὲ ποίαν κατάστασιν νομίζετε ὅτι εὑρίσκεται τώρα ἡ διάνοιά μου; 162 A Πῶς νὰ μὴ σκεπάζω τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ ἐντροπήν; Πῶς νὰ μὴ κρύπτωμαι; Πῶς νὰ μὴ κοκκινίζω μὲ αὐτὸ ποὺ ἐκάματε; Ἂν δὲν μὲ ἠνάγκαζον πολὺ οἱ πατέρες, δὲν θὰ ἐσηκωνόμην, οὔτε θὰ σᾶς ὡμιλοῦσα, διότι ἡ μικροψυχία σας μοῦ ἐσκότισε τὴν διάνοιαν· ἀλλὰ οὔτε καὶ τώρα δὲν ἠμπόρεσα νὰ συνέλθω· τόση ἀγανάκτησις καὶ λύπη πολιορκεῖ τὴν ψυχήν μου. Διότι ποιὸς δὲν θὰ ἀγανακτήσῃ, ποιὸς δὲν θὰ στενοχωρηθῇ, ὅταν μάθῃ ὅτι κατόπιν ἀπὸ τόσην χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἔχετε ἀνάγκην ἐθνικῶν διδασκάλων διὰ νὰ παρηγορηθῆτε καὶ πεισθῆτε μὲ γενναιότητα νὰ ὑποφέρετε τὸν τωρινὸν φόβον; Εὐχηθῆτε λοιπὸν νὰ μᾶς δοθῇ λόγος, ὅταν θὰ ἀνοίξωμεν τὸ στόμα μας νὰ σᾶς ὁμιλήσωμεν, καὶ νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ ἀποτινάξωμεν τὴν λύπην ταύτην καὶ νὰ ἰσχυροποιηθῶμεν ὀλίγον, B διότι πάρα πολὺ κατέβαλε τὴν ψυχήν μας ἡ ἐντροπή, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν ἰδικήν σας μικροψυχίαν.

Σ' Πολλὰ διὰ τῆς προηγουμένης ὁμιλίας εἶπα εἰς τὴν ἀγάπην σας περὶ τῶν παγίδων, ποὺ παντοῦ μᾶς εἶναι στημένες, περὶ φόβου καὶ λύπης, περὶ πένθους καὶ ἡδονῆς καὶ διὰ τὸ δρεπάνι ποὺ πετᾷ καὶ ἔρχεται ἐναντίον τῶν σπιτιῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ὁρκίζονται. Ἀπὸ ὅλα λοιπὸν αὐτὰ τὰ πολλά, ἐκεῖνα κυρίως παρακαλῶ νὰ θυμηθῆτε, ποὺ εἶπα διὰ τὸ δρεπάνι, ποὺ πετᾷ καὶ ἔρχεται εἰς τὸ σπίτι ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ὁρκίζεται καὶ κατασκάπτει καὶ τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα καὶ ὅλα τὰ καταστρέφει. Μαζὶ μὲ αὐτὸ νὰ διαφυλάξετε καλὰ εἰς τὴν διάνοιάν σας καὶ ἐκεῖνο ποὺ εἶπα, ὅτι εἶναι ἔργον τελευταίου βαθμοῦ ἀνοησίας C νὰ παίρνετε εἰς τὰ χέρια τὸ Εὐαγγέλιον καὶ νὰ ἐπιβάλλετε ὅρκους καὶ τὸν νόμον, ποὺ ἀπαγορεύει τὸν ὅρκον, νὰ τὸν μεταχειρίζεσθε διὰ νὰ ὁρκίζετε· καὶ ὅτι προτιμότερον εἶναι νὰ ὑποστῆτε χρηματικὴν ζημίαν παρὰ εἰς τὸν πλησίον σας ὅρκον νὰ ἐπιβάλλετε, ἐπειδὴ ἡ πρᾶξις σας αὐτὴ ἀρκετὴ τιμὴ γίνεται διὰ τὸν Θεόν. Διότι, ὅταν εἴπῃς εἰς τὸν Θεόν, ὅτι διὰ Σὲ δὲν ὥρκισα τὸν δεῖνα, ποὺ ἔκλεψε καὶ διέπραξε κακούργημα, διὰ τὴν τιμὴν ποὺ τοῦ ἀπένειμες, διότι δὲν ὥρκισες, θὰ σὲ ἀνταμείψῃ πολὺ καὶ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καὶ εἰς τὸν μέλλοντα. Ταῦτα καὶ εἰς ἄλλους νὰ τὰ λέγετε καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι νὰ τὰ φυλάξετε προσεκτικὰ εἰς τὸν νοῦν σας.

Γνωρίζω ὅτι ἐδῶ, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅταν εἴμεθα, γινόμεθα εὐλαβέστεροι καὶ κάθε πονηρὰν συνήθειαν ἀποβάλλομεν· ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ ἐπιδιώκομεν εἶναι, νὰ μὴ φιλοσοφῶμεν χριστιανικῶς μόνον ὅταν εἴμεθα ἐδῶ, ἀλλ' ὅταν ἀναχωρήσωμεν ἀπ' ἐδῶ νὰ πάρωμεν μαζί μας τὴν εὐλάβειαν ταύτην, D ἀφοῦ ἔξω τοῦ ναοῦ προπάντων ἔχομεν τὴν ἀνάγκην αὐτῆς. Διότι καὶ ὅσοι παίρνουν νερὸ δὲν ἔχουν γεμᾶτα τὰ ἀγγεῖα των μόνον ὅταν εἶναι πλησίον εἰς τὴν βρύσην καὶ ὅταν πηγαίνουν εἰς τὸ σπίτι τὰ ἀδειάζουν, ἀλλὰ ἐκεῖ κυρίως νὰ βάζουν εἰς ἀσφαλὲς μέρος, διὰ νὰ μὴ ἀνατραποῦν καὶ ὁ κόπος των πάῃ χαμένος. Αὐτοὺς καὶ ἡμεῖς ἂς μιμηθῶμεν καὶ ὅταν ἐπιστρέφωμεν εἰς τὸ σπίτι, ἂς διατηρῶμεν εἰς τὸν νοῦν μας μὲ ἀκρίβειαν ὅσα εἴπομεν. Διότι ἐὰν ἐδῶ μὲν εἶσθε γεμᾶτοι, εἰς τὸ σπίτι δὲ ἐπιστρέφετε κενοί, ἔχοντες τὰ ἀγγεῖα τῆς διανοίας σας ἄδεια ἀπὸ ὅσα ἠκούσατε, καμμίαν ὠφέλειαν δὲν θὰ ἔχετε ἐκ τοῦ ὅτι ἐδῶ τὰ ἔχετε γεμᾶτα. Μὴ μοῦ δείξῃς εἰς τὴν παλαίστραν τὸν ἀθλητήν, ἀλλὰ εἰς τὸν ἀγῶνα. Μὴ μοῦ δείξῃς τὴν εὐλάβειαν εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀκροάσεως, E ἀλλὰ εἰς τὸν καιρὸν τῆς πράξεως. Ἐπαινεῖς τώρα ὅσα λέγονται, ὅταν ὅμως πρόκειται νὰ ὁρκίσῃς κάποιον, τότε πρέπει νὰ θυμηθῇς ὅλα αὐτά. Ἂν γρήγορα κατορθώσετε νὰ φυλάξετε τοῦτον τὸν νόμον καὶ δι' ἄλλα ἀνώτερα θὰ σᾶς ὁμιλήσω. Ἰδοὺ εὑρίσκομαι εἰς τὸ δεύτερον ἔτος ἀφ' ὅτου ἤρχισα νὰ ὁμιλῶ πρὸς τὴν ἀγάπην σας καὶ δὲν ἠμπόρεσα οὔτε ἑκατὸν στίχους τῶν Γραφῶν νὰ σᾶς ἐξηγήσω· καὶ ἡ αἰτία τῆς βραδύτητος εἶναι τὸ ὅτι ἀπὸ ἡμᾶς περιμένατε νὰ μάθετε ὅ,τι ἠμπορούσατε μόνοι σας καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν σας νὰ εὕρετε, καὶ τὸ περισσότερον μέρος τῆς διδασκαλίας ἐξοδεύεται μᾶλλον εἰς τὰς ἠθικὰς συμβουλάς. Ταῦτα δὲν ἔπρεπεν ἔτσι νὰ γίνωνται, ἀλλὰ τὴν μὲν ἠθικὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ ἑαυτοῦ σας νὰ ἀναλαμβάνετε σεῖς οἱ ἴδιοι ἔπρεπε, 103 A εἰς ἡμᾶς δὲ νὰ ἀναθέτετε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νοημάτων καὶ τῶν θεωριῶν τῶν Γραφῶν. Ἐὰν δὲ ἦτο ἀνάγκη καὶ ἀπὸ ἡμᾶς κάτι νὰ ἀκούσετε, θὰ ἔφθανε τὸ χρονικὸν διάστημα μιᾶς ἡμέρας, διότι δὲν εἶναι ἀμφορούμενον καὶ δυσκολοεύρετον τὸ νόημα αὐτῶν ποὺ λέγονται, οὔτε ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξεων. Ὅταν ὁ Θεὸς ρητῶς ὁμιλῇ, δὲν χρειάζονται σοφίσματα. Ὁ Θεὸς εἶπε «μὴ ὁρκισθῇς» (Ματθ. Ε´ 34). Μὴ ζητῇς λοιπὸν ἀπὸ ἐμὲ τὸν λόγον τῆς ἀπαγορεύσεως. Νόμος εἶναι βασιλικός. Ἐκεῖνος ποὺ τὸν ἔθεσε γνωρίζει καὶ τὸν λόγον τοῦ νόμου. Ἐὰν δὲν ἦτο συμφέρον διὰ σέ, δὲν θὰ σὲ ἠμπόδιζεν, οὔτε θὰ σοῦ ἀπηγόρευε νὰ ὁρκίζεσαι. Οἱ βασιλεῖς εἰσάγουν νόμους, ἐκ τῶν ὁποίων μερικοὶ πολλὲς φορὲς δὲν μᾶς συμφέρουν, B διότι ἄνθρωποι εἶναι καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ δὲν ἠμποροῦν τόσον εὔκολα

νὰ εὕρουν τὸ ὠφέλιμον, ὅπως ὁ Θεός, καὶ παρ' ὅλα ταῦτα τηροῦμεν τοὺς νόμους τούτους. Καὶ εἴτε γυναῖκας παίρνομεν, εἴτε διαθήκας κάμνομεν, εἴτε ὑπηρέτας πρόκειται νὰ ἀγοράσωμεν, εἴτε σπίτια, εἴτε κωράσια, εἴτε ὁ,τιδήποτε ἄλλο νὰ κάμωμεν, δὲν ἐνεργοῦμεν ὅπως ἡμεῖς θέλομεν ἀλλὰ ὅπως ἐκεῖνοι θὰ διατάξουν μὲ τοὺς νόμους καὶ δὲν εἴμεθα καθόλου κύριοι νὰ διαθέσωμεν τὰ πράγματά μας, ὅπως ἡμεῖς θέλομεν, ἀλλὰ σὲ πολλὲς περιπτώσεις ὑπακούομεν εἰς τὴν θέλησιν ἐκείνων καὶ ἂν κάμωμεν κάτι παρὰ τὴν γνώμην ἐκείνων, τοῦτο ἄχρηστον καὶ ἄκυρον εἶναι. Ἔπειτα εἰς μὲν τοὺς νόμους τῶν ἀνθρώπων τόσην τιμὴν ἀπονέμομεν, C τοὺς δὲ νόμους τοῦ Θεοῦ τόσον θὰ καταπατήσωμεν, λέγε μου; Καὶ ποίας ἀπολογίας εἶναι ταῦτα ἄξια; Ποίας συγγνώμης; Εἶπε· Μὴ ὁρκισθῇς· μὴ νομοθετήσῃς διὰ τῆς πράξεως νόμον ἀντίθετον αὐτοῦ, διὰ νὰ εἶσαι ἀσφαλὴς εἰς ὅλους τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις σου.

3. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀρκετὰ εἴπομεν· ἕνα δὲ ρητὸν ἐξ ἐκείνων ποὺ ἀνεγνώσθησαν σήμερον θὰ σᾶς παραθέσωμεν τώρα καὶ θὰ τελειώσωμεν τὸν λόγον. «Παῦλος δέσμιος καὶ φυλακισμένος διὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, λέγει, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός» (Φιλήμ. 1). Μέγας εἶναι ὁ τίτλος τοῦ Παύλου. Δὲν εἶναι ὄνομα, ποὺ φανερώνει ἐξουσίαν καὶ τιμήν, ἀλλὰ δεσμὰ καὶ ἁλυσίδας. D Πράγματι μεγάλος. Καίτοι πολλὰ ἄλλα τὸν κάνουν λαμπρόν, ὅπως τὸ ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν τρίτον οὐρανόν, τὸ ὅτι μετεφέρθη εἰς τὸ παράδεισον, τὸ ὅτι ἤκουσεν λόγια ποὺ ἀνθρωπίνη γλῶσσα δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ, κανένα ὅμως ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔθεσεν, ἀλλὰ ἀντὶ ὅλων τὴν ἁλυσίδα, διότι αὐτὴ ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα τὸν ἔκανε ἐπιφανέστερον καὶ λαμπρότερον. Διατί ἆρά γε; Διότι ἐκεῖνα μὲν εἶναι τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Δεσπότου χαρίσματα, ταῦτα δὲ τῆς καρτερίας τοῦ δούλου καὶ τῆς ὑπομονῆς του δείγματα· συνήθεια δὲ εἰς ἐκείνους ποὺ ἀγαποῦν εἶναι νὰ καυχῶνται μᾶλλον δι' ὅσα πάσχουν δι' αὐτοὺς ποὺ ἀγαποῦν, παρὰ διὰ τὰς εὐεργεσίας ἐκείνων πρὸς αὐτούς. Δὲν ὑπερηφανεύεται τόσον ὁ βασιλεὺς διὰ τὸ διάδημά του, ὅσον ἐκαλλωπίζετο ἐκεῖνος διὰ τὰ δεσμά του· καὶ πολὺ δικαίως. E Διότι τὸ μὲν διάδημα στολισμὸν μόνον φέρει εἰς τὸ κεφάλι, ποὺ τὸ φορεῖ, ἐνῷ ἡ ἁλυσίδα καὶ στολισμὸν πολὺ μεγαλύτερον καὶ ἀσφάλειαν.

Ὁ στέφανος ὁ βασιλικὸς πολλὲς φορὲς ἐπρόδωσε τὴν κεφαλὴν ποὺ τὸν φορεῖ, καὶ ἀναριθμήτους ἐπιβούλους προσείλκυσε, καὶ ἐπιθυμίαν νὰ γίνουν βασιλεῖς ἐγέννησε. Καὶ εἰς τοὺς πολέμους δὲ τόσον ἐπικίνδυνος εἶναι ὁ στολισμὸς οὗτος, ὥστε οἱ βασιλεῖς ἐν καιρῷ πολέμου, ἀφοῦ ἀλλάξουν τὸ σχῆμα, τότε ἀναμιγνύονται μὲ τοὺς πολεμιστάς· τόσον πολὺ

τοὺς προδίδει τὸ στέμμα. Ἡ ἁλυσίδα ὅμως διὰ τὸν Χριστὸν τίποτε ἀπ' αὐτὰ τὰ κακὰ δὲν προξενεῖ εἰς ἐκείνους ποὺ τὴν ἔχουν, ἀλλ' ἐντελῶς τὰ ἀντίθετα. 164 A Ὅταν εἶναι πόλεμος καὶ παράταξις πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰς ἀντιθέτους δυνάμεις, ἐὰν προβάλλῃ αὐτήν, ἐκεῖνος ποὺ τὴν φέρει, ἀποκρούει τὰς ἐφόδους ἐκείνων. Καὶ ἀπὸ μὲν τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας πολλοὶ ὄχι ὅταν εὑρίσκωνται εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ ὅταν ξεπέσουν ἀπ' αὐτὴν περιφέρουν τὸ ὄνομά της, λέγοντες, ὁ δεῖνα ἄλλοτε ὕπατος, ὁ δεῖνα ἄλλοτε ὕπαρχος. Οὗτος ὅμως ἀντὶ ὅλων τούτων, Παῦλος δέσμιος, λέγει, καὶ πολὺ δικαίως. Διότι ἐκεῖναι μὲν αἱ ἐξουσίαι δὲν εἶναι ἀπόδειξις ὅτι αὐτὸς ποὺ τὰς ἔχει εἶναι καὶ ψυχικῶς ἐνάρετος, ἐπειδὴ μὲ χρήματα ἀγοράζονται καὶ ἔχουν ἀνάγκην τῆς κολακείας τῶν φίλων· ἡ ἐξουσία ὅμως τῶν δεσμῶν διὰ τὸν Χριστὸν εἶναι δεῖγμα ψυχικῆς φιλοσοφίας B καὶ μεγίστη ἀπόδειξις πόθου διὰ τὸν Χριστόν. Καὶ ἐκεῖναι μὲν αἱ ἐξουσίαι φεύγουν γρήγορα, ἐνῷ αὐτὴ δὲν μεταβιβάζεται ἀπὸ τὸν ἕνα εἰς τὸν ἄλλον. Ἰδοὺ λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνου μέχρι σήμερα πόσος χρόνος ἔχει περάσει καὶ λαμπρότερον τὸ ὄνομα τοῦ δεσμίου τούτου ἔχει γίνει. Καὶ ὅλοι μὲν ὅσοι διετέλεσαν ὕπατοι εἰς τοὺς προηγουμένους χρόνους, ἔχουν παραδοθῆ εἰς τὴν σιωπὴν καὶ ὁ πολὺς κόσμος οὔτε τὸ ὄνομά τους δὲν γνωρίζει· τὸ ὄνομα ὅμως τοῦ δεσμίου τούτου, τοῦ μακαρίου Παύλου, εἶναι μεγάλο καὶ πολὺ γνωστὸν καὶ ἐδῶ καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν βαρβάρων καὶ εἰς τοὺς Σκύθας, καὶ τοὺς Ἰνδούς, καὶ ἂν μεταβῇς εἰς τὴν ἄκρην τοῦ κόσμου, θὰ ἀκούσῃς αὐτὸ τὸ ὄνομα καὶ ὅπου καὶ ἂν φθάσῃ κανείς, C τὸ ὄνομα Παῦλος θὰ ἀκούσῃ νὰ περιφέρεται παντοῦ καὶ εἰς τὰ στόματα ὅλων. Καὶ τί τὸ παράδοξον ἐὰν εἰς τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν παρατηρεῖται τοῦτο, ἀφοῦ καὶ εἰς τοὺς οὐρανοὺς μέγα εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου μεταξὺ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ εἰς τὸν βασιλέα τούτων τὸν Θεόν; Καὶ ἀπὸ τί ἦσαν λέγει, ἐκεῖνα τὰ δεσμά, ποὺ τόσον ἐδόξασαν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἦτο μὲ αὐτὰ δεμένος; Ἀπὸ σίδηρον δὲν ἦσαν κατεσκευασμένα;

Ἀπὸ σίδηρον μὲν ἦσαν κατεσκευασμένα, ἀλλὰ ἀνθοστολισμένα μὲ τὴν πολλὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴ διὰ τὸν Χριστὸν τὰ ἐφοροῦσε. Ὢ τοῦ θαύματος! Οἱ δοῦλοι ἐδέθησαν, ὁ Δεσπότης ἐσταυρώθη, καὶ τὸ κήρυγμα κάθε ἡμέραν αὐξάνει καὶ διὰ τῶν πραγμάτων ἐκείνων, D τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο ἐμπόδια εἰς τὴν διάδοσίν του, διὰ τούτων ὅπως ἡ φωτιά, ἐξηπλώθη γρήγορα. Καὶ σταυρὸς καὶ δεσμά, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο σιχαμερὰ πράγματα, αὐτὰ τώρα ἔχουν γίνει σύμβολα σωτηρίας καὶ ἀπὸ κάθε εἶδος χρυσοῦ τὸ σιδε-

ράκι ἐκεῖνο τῶν δεσμῶν ἦτο δι' ἡμᾶς πολυτιμότερον ὄχι λόγῳ τῆς φύσεώς του, ἀλλὰ ἕνεκα τῆς αἰτίας ταύτης καὶ τῆς ὑποθέσεως.

Ἀλλὰ βλέπω ὅτι ἀπ' αὐτό, ποὺ εἶπα, γεννᾶται κάποιο ζήτημα διὰ σᾶς, καὶ ἂν μὲ παρακολουθῆτε μὲ προσοχὴν μεγάλην καὶ τὸ ζήτημα θὰ σᾶς εἴπω καὶ τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ θὰ προσθέσω. Ποῖον λοιπὸν εἶναι τὸ ζήτημα τοῦτο; Ὅτε κάποτε οὗτος ὁ Παῦλος ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Φήστου καὶ συνωμιλοῦσε μὲ αὐτὸν καὶ ἀπελογεῖτο διὰ τὰ ἐγκλήματα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἀπέδιδον οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἔλεγε πῶς εἶδε τὸν Χριστόν, E πῶς ἤκουσε τὴν μακαρίαν ἐκείνην φωνήν, πῶς διὰ τῆς τυφλώσεως ἀνέβλεψε πνευματικῶς καὶ σωματικῶς πῶς ἔπεσε καὶ ἐσηκώθη, πῶς ἐμπῆκεν αἰχμάλωτος εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ δεμένος, χωρὶς νὰ ἔχῃ δεσμά, καὶ περὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τοῦ ὡμίλησε καὶ τοῦ ἀπέδειξεν ὅτι καὶ ἐκεῖνοι προεῖπον ὅλα αὐτά, ἐκέρδισε τὸν δικαστὴν καὶ σχεδὸν τὸν ἔπεισε μὲ τὸ μέρος του νὰ ταχθῇ.

4. Τοιαῦται εἶναι τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί. Ὅταν ἐμπέσουν εἰς κινδύνους, 165 A δὲν σκέπτονται πῶς νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς κινδύνους, ἀλλὰ πῶς νὰ πάρουν μὲ τὸ μέρος των ἐκείνας, ποὺ τοὺς ἔρριψαν εἰς τοὺς κινδύνους, τὰ πάντα ἐνεργοῦν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τότε ἔγινε. Εἰσῆλθε διὰ νὰ ἀπολογηθῇ καὶ ἀπήρχετο ἔχων μὲ τὸ μέρος του τὸν δικαστήν. Καὶ τοῦτο τὸ ἐφανέρωσεν ὁ ἴδιος ὁ δικαστὴς λέγων· «Ὀλίγον ἀκόμη καὶ μὲ πείθεις νὰ γίνω Χριστιανὸς» (Πράξ. 26, 29). Τοῦτο καὶ σήμερον ἔπρεπε νὰ γίνῃ καὶ ὁ ἄρχων οὗτος νὰ θαυμάσῃ τὴν μεγαλοψυχίαν σας, τὴν χριστιανικὴν φιλοσοφίαν, τὴν ψυχικήν σας ἠρεμίαν καὶ ἀπὸ τὴν ὅλην σας ψυχικὴν κατάστασιν ἀφοῦ διδαχθῇ, νὰ ἀναχωρήσῃ, καὶ νὰ θαυμάσῃ τὸν σύλλογόν μας, νὰ ἐπαινέσῃ τὴν συγκέντρωσίν μας καὶ νὰ μάθῃ ἀπὸ αὐτὰ τὰ πράγματα πόσον διαφέρουν οἱ ἐθνικοὶ ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς. B Ἀλλά, διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς ἐκεῖνο, ποὺ εἶπα, ὅταν ἐκέρδισεν αὐτὸν ὁ Παῦλος καὶ εἶπεν ἐκεῖνος, «ὀλίγον ἀκόμη καὶ μὲ πείθεις νὰ γίνω χριστιανός», ἀπεκρίθη ὁ Παῦλος ὡς ἑξῆς: «Θὰ ηὐχόμην, ἐγὼ τοὐλάχιστον, εἴτε μὲ ὀλίγον, εἴτε μὲ πολλὴν κόπον ὄχι μόνον σύ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι ὅσοι μὲ ἀκούουν σήμερα, νὰ γίνουν χριστιανοί, ὅπως εἶμαι καὶ ἐγώ, χωρὶς ὅμως τὰ δεσμὰ ταῦτα» (Αὐτόθι). Τί λέγεις, Παῦλε; Ὅταν μὲν γράφῃς εἰς τοὺς Ἐφεσίους, λέγεις: «Σᾶς παρακαλῶ λοιπὸν ἐγὼ ὁ δέσμιος διὰ τὸν Κύριον νὰ πολιτευθῆτε κατὰ τρόπον ἄξιον τῆς ὑψηλῆς κλήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν προσεκλήθητε ἀπὸ τὸν Θεὸν» (Ἐφ. 4, 1). Καὶ ὅταν συνομιλῇς μὲ τὸν Τιμόθεον· «Διὰ τὸν ὁποῖον κακοπαθῶ μέχρι τοῦ σημείου νὰ εἶμαι ἁλυσοδεμένος σὰν νὰ ἤμουν κακοῦργος» (Β΄. Τιμ. 2, 9). Καὶ ὅταν

πρὸς τὸν Φιλήμονα πάλιν· «Παῦλος δέσμιος διὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν» (Φιλ. 1). C Ὅταν δὲ μὲ τοὺς Ἰουδαίους δικάζεσαι, λέγεις: «ἐπειδὴ ἐμμένω εἰς τὴν ἐλπίδα τοῦ Ἰσραὴλ εἶμαι δεμένος μὲ τὴν ἅλυσιν ταύτην» (Πράξ. 28, 20). Καὶ εἰς τοὺς Φιλιππησίους ὅταν ἔγραψες ἔλεγες· «οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἐνισχύθησαν εἰς τὴν πίστιν τους πρὸς τὸν Κύριον ἀπὸ τὰ δεσμά μου, ὥστε νὰ ἔχουν τώρα περισσοτέραν τόλμην διὰ νὰ κηρύττουν ἄφοβα τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου» (Φιλ. 1, 14). Πανταχοῦ τὴν ἁλυσίδα περιφέρεις, λαντοῦ τὰ δεσμὰ προβάλλεις καὶ καυχᾶσαι διὰ τοῦτο τὸ πρᾶγμα· εἰς τὸ δικαστήριον ὅμως, ὅταν ἦλθες, ἀπηρνήθης τὴν φιλοσοφίαν σου καὶ τὸ καύχημά σου, ὅτε κυρίως ἔπρεπε νὰ τὰ ὑπερασπισθῇς μὲ θάρρος καὶ εἰς τὸν δικαστὴν λέγεις· «Θὰ ηὐχόμην νὰ γίνῃς χριστιανὸς χωρὶς αὐτὰ τὰ δεσμά»; Καὶ ὅμως, ἐὰν ἦσαν καλὰ τὰ δεσμὰ καὶ μάλιστα εἰς τοιοῦτον βαθμὸν καλά, ὥστε καὶ εἰς ἄλλους νὰ δίδουν θάρρος νὰ κηρύττουν τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας D (διότι σὺ εἶπες προηγουμένως ὅτι οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἐνισχύθησαν εἰς τὴν πίστιν των ἀπὸ τὰ δεσμά μου καὶ τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου ἐκήρυττον ἄφοβα) διὰ ποίαν αἰτίαν ἐνώπιον τοῦ δικαστοῦ δὲν καυχᾶσαι διὰ τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον κάμνεις; Δὲν φαίνεται λοιπὸν ὅτι εἶναι πρόβλημα αὐτὸ ποὺ λέγω; Ἀλλὰ πολὺ γρήγορα θὰ τὸ λύσω. Δὲν ἔκαμε τοῦτο ὁ Παῦλος ἀπὸ ἀγωνίαν, οὔτε ἀπὸ δειλίαν, ἀλλὰ ἀπὸ σοφίαν πολλὴν καὶ σύνεσιν πνευματικήν. Καὶ πῶς θὰ σᾶς τὸ ἐξηγήσω τώρα. Πρὸς ἐθνικὸν ὡμιλοῦσε καὶ ἄπιστον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε γνῶσιν τοῦ Χριστιανικοῦ πνεύματος. Δὲν ἔκρινε λοιπὸν συνετὸν νὰ τὸν προσελκύσῃ μὲ τὰς βαρείας ἐντολάς, ἀλλά, ὅπως ἄλλοτε ἔλεγε, «ἔγινα δι᾿ ἐκείνους, ποὺ δὲν εἶχον νόμον, σὰν ἄνομος» (Α΄. Κορ. 9, 21), αὐτὸ καὶ τώρα ἔκανε. Ἂν ἀκούσῃ δεσμά, λέγει, E καὶ θλίψεις ἀμέσως φεύγει μακρυά διότι δὲν γνωρίζει τῶν δεσμῶν τὴν δύναμιν. Ἂς γίνῃ πρῶτα πιστός, ἂς δοκιμάσῃ τὴν γλυκύτητα τοῦ κηρύγματος καὶ τότε μόνος του θὰ τρέξῃ εἰς αὐτὰ τὰ δεσμά. Ἤκουσα τὸν Δεσπότην μου νὰ λέγῃ, ὅτι «Κανεὶς δὲν πρέπει νὰ βάλλῃ ἐπάνω εἰς παλαιὸν ροῦχον ἐμβάλωμα ἀπὸ τεμάχιον ὑφάσματος καινούργιου, ἐπειδὴ τὸ καινούργιο αὐτὸ κομμάτι, ποὺ ἐτέθη ὡς συμπλήρωμα, μαζεύει καὶ ἀποσπᾶ ἀπὸ τὸ παλαιὸν ροῦχον τὸ μέρος ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι αἱ ραφαὶ καὶ τὸ σχίσιμο γίνεται χειρότερον. Οὔτε βάλλουν μοῦστον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς, ἐπειδὴ σπάζουν οἱ ἀσκοί». (Ματθ. 9, 16—17). Ἡ ψυχὴ τούτου εἶναι ροῦχον παλαιὸν καὶ ἀσκὸς παλαιός. Δὲν ἀνενεώθη διὰ τῆς πίστεως, δὲν ἀνεκαινίσθη διὰ τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος, ἀδύνατος εἶναι ἀκόμη καὶ γήϊνος, 166 A βιωτικὰ φρο-

νήματα ἔχει καὶ αἱ κοσμικαὶ ἀντιλήψεις τὸν ἐπηρεάζουν, ὅμοια ἔχει διὰ τὴν δόξαν τῆς παρούσης ζωῆς. Ἂν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀκούσῃ, ὅτι ἂν γίνῃ χριστιανός, ἀμέσως θὰ φυλακισθῇ καὶ ἁλυσίδα θὰ φορέσῃ, θὰ ἐντραπῇ, θὰ κοκκινίσῃ καὶ θὰ φύγῃ μακρυὰ ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Διὰ τοῦτο λέγει, «χωρὶς τὰ δεσμὰ ταῦτα», ὄχι διότι ἀπαρνεῖται αὐτὰ τὰ δεσμά, μὴ γένοιτο νὰ εἴπωμεν τέτοιο πρᾶγμα! ἀλλὰ συγκαταβαίνων εἰς τὴν ἀδυναμίαν ἐκείνου, ἐπειδὴ οὗτος τὰ κοσμικὰ πράγματα τόσον πολὺ τὰ ἀγαπᾶ καὶ εὐχαριστεῖται μὲ αὐτά, ὅπως ἡ φαντασμένη γυναῖκα τὰ χρυσᾶ της στολίδια. Ἀπὸ ποῦ φαίνεται τοῦτο; «Χαίρω διὰ τὰ παθήματά μου, λέγει, καὶ μὲ αὐτὰ ἀναπληρώνω τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ καὶ πάσχω εἰς τὸ σῶμα μου ὅσα δὲν ἐπρόφθασε νὰ πάθῃ ὁ Χριστός» (Κολ. 1, 24). Καὶ πάλιν· B «Διότι εἰς σᾶς ἐδόθη ὡς χάρις ὄχι μόνον τὸ νὰ πιστεύετε εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ πάσχετε δι᾿ αὐτόν» (Φιλ. Α΄ 29). Καὶ πάλιν· «Δὲν καυχώμεθα δὲ μόνον διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς θλίψεις» (Ρωμ. 5, 3). Ἀφοῦ λοιπὸν χαίρει καὶ καυχᾶται καὶ χάριν τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὀνομάζει, εἶναι πολὺ φανερόν, ὅτι διὰ τὸν λόγον τοῦτον ποὺ εἶπα, ὁμιλῶν μὲ τὸν δικαστὴν ἔλεγε ταῦτα. Διότι καὶ εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὅταν εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ καυχηθῇ, τὸ ἴδιον πάλιν φαίνεται νὰ λέγῃ· «Πάρα πολὺ εὐχαρίστως λοιπὸν θὰ καυχῶμαι περισσότερον εἰς τὰς ἀσθενείας μου, λέγει, εἰς τὰς ἀνάγκας, εἰς τὰς ὕβρεις, εἰς τοὺς διωγμούς, εἰς τὰς στενοχωρίας, διὰ νὰ κατοικήσῃ μέσα μου ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ» (Β΄ Κορ. 12, 9. 10). Καὶ πάλιν· «Ἐὰν παραστῇ ἀνάγκη νὰ καυχηθῶ, θὰ καυχηθῶ διὰ τοὺς διωγμοὺς καὶ τοὺς πειρασμούς μου» (Αὐτόθι 11, 30). Καὶ ἀλλαχοῦ συγκρίνων τὸν ἑαυτόν του μὲ ἄλλους, καὶ τὴν ἐκ τῆς συγκρίσεως ταύτης προκύπτουσαν ὑπεροχὴν αὐτοῦ φανερώνων, οὕτω πως ἐκφράζεται· C «Διάκονοι τοῦ Χριστοῦ καυχῶνται ὅτι εἶναι· —ὁμιλῶ σὰν παράφρων— ἐγὼ εἶμαι παραπάνω ἀπ᾿ αὐτούς» (Αὐτόθι 11, 23). Θέλων δὲ νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ, οὔτε ὅτι νεκροὺς ἀνέστησεν, εἶπε, οὔτε ὅτι δαίμονας ἐξεδίωξεν, οὔτε ὅτι λεπροὺς ἐκαθάρισεν ἐκ τῆς λέπρας, οὔτε ὅτι κανένα ἄλλο ἐκ τῶν τοιούτων ἔκαμε, ἀλλὰ τί εἶπεν; Ὅτι τὰ ἀναρίθμητα ἔπαθε κακά. Ἀφοῦ λοιπὸν «ἐγὼ εἶμαι παραπάνω ἀπ᾿ αὐτούς» προσέθεσε τῶν πειρασμῶν τὸ πλῆθος, λέγων τὰ ἑξῆς: «Ὑπέστην πληγὰς ὑπερβολικάς, διέτρεξα πολλὰς φορὰς κινδύνους νὰ θανατωθῶ, ἐρρίφθην εἰς τὰς φυλακὰς περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους πέντε φορὰς ἐμαστιγώθην μὲ τεσσαράκοντα παρὰ μίαν μαστιγώσεις, τρεῖς φορὰς ἐρραβδίσθην, μίαν φορὰν ἐλιθοβολήθην, τρεῖς φορὰς ὑπέστην ναυάγιον, ἐπὶ ἓν ἡμερονύ-

κτιον έμεινα εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος καὶ μὲ ἔδερναν τὰ ἄγρια κύματα» (Αὐτόθι 6, 23—25) καὶ τὰ λοιπὰ ὅλα. **D** Ἔτσι παντοῦ ὁ Παῦλος καυχᾶται διὰ τὰς θλίψεις του καὶ σεμνύνεται ὑπερβολικὰ δι᾽ αὐτάς· καὶ πολὺ δικαίως. Διότι τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κυρίως τὴν δύναμιν φανερώνει τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὅτι δηλαδὴ διὰ τοιούτων μέσων ἐπεκράτησαν οἱ Ἀπόστολοι, διὰ δεσμῶν καὶ θλίψεων καὶ μαστίγων καὶ τῶν ἐσχάτων κακῶν.

Διότι αὐτὰ τὰ δύο ὑπεσχέθη ὁ Χριστὸς δηλαδὴ θλῖψιν καὶ ἄνεσιν, κόπους καὶ στεφάνους, ἱδρῶτας καὶ ἀμοιβάς, εὐχάριστα καὶ λυπηρά. Ἀλλὰ τὰ μὲν λυπηρὰ τὰ ἔχει δώσει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παρούσης ζωῆς, τὰ δὲ εὐχάριστα τὰ ἔχει φυλάξει διὰ τὴν μέλλουσαν ζωήν, διὰ νὰ δεικνύῃ συγχρόνως διὰ τούτων, **E** ὅτι δὲν ἐξαπατᾷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ ἐλαττώνῃ τὸ βάρος τῶν θλίψεων μὲ τὴν ἐλπίδα τῶν εὐχαρίστων, ποὺ ὑπεσχέθη εἰς τὴν ἄλλην ζωήν. Διότι ἐκεῖνος ποὺ ἐξαπατᾷ, τὰ εὐχάριστα προτείνει πρῶτα καὶ κατόπιν παρουσιάζει τὰ λυπηρά. Ἰδοὺ τί ἐννοῶ μὲ τοῦτο. Οἱ δουλέμποροι πολλὲς φορές, ὅταν ἁρπάζουν καὶ κλέπτουν μικρὰ παιδιά, δὲν τοὺς ὑπόσχονται πληγὰς καὶ μάστιγας, οὔτε κάτι ἄλλο παρόμοιον μὲ αὐτά, ἀλλὰ μπουρέκια καὶ γλυκίσματα καὶ ἄλλα ὅμοια μὲ αὐτά, μὲ τὰ ὁποῖα συνήθως εὐχαριστεῖται ἡ παιδικὴ ἡλικία τοὺς προτείνουν, διὰ νὰ τὰ δελεάσουν μὲ αὐτὰ καὶ τὰ ἀναγκάσουν νὰ προδώσουν τὴν ἐλευθερίαν τους καὶ ἔτσι νὰ φθάσουν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. [167] **A** Καὶ ἐκεῖνοι ποὺ πιάνουν πουλιὰ καὶ ψάρια ἔτσι τὰ πιάνουν, προβάλλοντες ὡς δέλεαρ τὴν τροφήν, ποὺ ἀρέσει εἰς αὐτὰ καὶ κρύπτοντες μὲ τὸν τρόπον τοῦτον τὴν παγίδα. Ὥστε ἀπατεώνων κυρίως ἔργον εἶναι νὰ προτείνουν πρῶτα τὰ εὐχάριστα καὶ κατόπιν νὰ ἐπιφέρουν τὰ λυπηρά, ἐνῷ ἐκεῖνοι ποὺ ἀληθινὰ φροντίζουν καὶ πραγματικὰ ἐνδιαφέρονται, κάνουν ἐντελῶς τὸ ἀντίθετον. Οἱ πατέρες λοιπὸν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς δουλεμπόρους κάνουν. Ὅταν εἰς τὸ σχολεῖον στέλλουν τὰ παιδιά, διορίζουν παιδαγωγοὺς νὰ τὰ προσέχουν, τὰ ἀπειλοῦν ὅτι θὰ τὰ δείρουν καὶ τὰ φοβερίζουν. Ὅταν δὲ ἔτσι περάσουν τὴν πρώτην τους ἡλικίαν καὶ ἔλθουν εἰς ὥριμον βίον καὶ λάβουν πεῖραν τῶν συνηθειῶν τῆς ζωῆς, **B** τότε τιμὰς καὶ ἀξιώματα καὶ τρυφὴν καὶ ὅλον τὸν πλοῦτον αὐτῶν τοὺς δίδουν.

5. Ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς ἔκαμεν, ὄχι ὅπως οἱ δουλέμποροι, ἀλλὰ ὅπως οἱ πατέρες, ποὺ φροντίζουν διὰ τὰ παιδιά τους. Πρῶτον εἰς τὰ λυπηρὰ μᾶς ἔβαλε, διότι μᾶς παρέδωκεν εἰς τὴν παροῦσαν θλῖψιν, σὰν σὲ παιδαγωγόν, ὥστε διὰ τούτων, ἀφοῦ διδαχθῶμεν, σωφρονισθῶμεν, ἐπιδείξωμεν πᾶσαν ὑπομονήν, μάθωμεν πᾶσαν φιλοσοφίαν, καὶ κατόπιν, ὅταν συνηθίσωμεν εἰς αὐτά, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν νὰ κληρονομήσωμεν. Πρῶτον μᾶς ἔκαμεν ἱκανοὺς νὰ διαχειριζώμεθα τὸν πλοῦτον ποὺ μᾶς δίδει καὶ τότε μᾶς ἐμπιστεύεται τοῦτον. Διότι ἐὰν δὲν ἔκανε τοῦτο, τότε ὁ πλοῦτος τῶν ἀγαθῶν, ποὺ μᾶς δίδει, δὲν θὰ ἦτο δωρεά, ἀλλὰ κόλασις καὶ τιμωρία. **C** Διότι ὅπως ἕνα ἀνόητον παιδὶ καὶ ἄσωτον, ποὺ ἐκληρονόμησε τὴν πατρικὴν περιουσίαν, ἐξ αἰτίας αὐτῆς ταύτης καταστρέφεται, διότι δὲν ἔχει ἀρκετὴν φρόνησιν νὰ τὴν διαχειρισθῇ, καὶ ἀντιθέτως, ἐὰν ἤθελε φανῇ συνετὸς εἰς τὴν διαχείρισιν, τακτικός, σώφρων, μετρημένος καὶ καλὸς διαχειριστὴς τῆς πατρικῆς περιουσίας, λαμπρότερος διὰ ταύτης καὶ περιφανέστερος γίνεται, αὐτὸ κατ᾽ ἀνάγκην συμβαίνει καὶ εἰς ἡμᾶς. Ὅταν λοιπὸν ἀποκτήσωμεν σύνεσιν πνευματικήν, ὅταν μεγαλώσωμεν καὶ γίνωμεν τέλειοι ἄνδρες ἀπὸ ἄποψιν πνευματικὴν καὶ ἀποκτήσωμεν ὅλοι τὸ μέτρον τῆς πνευματικῆς ὡριμότητος, τότε μᾶς δίδει ὅλα ἐκεῖνα, ποὺ μᾶς ὑπέσχετο, ἐνῷ τώρα σὰν νὰ εἴμεθα μικρὰ παιδιὰ μᾶς διδάσκει μὲ τὴν παρηγορίαν καὶ παραμυθίαν, ποὺ μᾶς δίδει. **D**

Καὶ δὲν εἶναι αὐτὴ μόνον ἡ ὠφέλεια ἐκ τοῦ ὅτι προηγοῦνται αἱ θλίψεις εἰς τὸν βίον τοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἄλλη ὄχι μικροτέρα ταύτης. Διότι ἐκεῖνος ποὺ ζῇ πρῶτον τρυφηλὸν βίον καὶ κατόπιν περιμένει κόλασιν, δὲν αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ἐκ τούτου, διότι περιμένει νὰ τὸν εὕρουν δυσάρεστα πράγματα· ἐνῷ ἐκεῖνος, ποὺ πρῶτον εὑρίσκεται εἰς λυπηρὰν κατάστασιν καὶ μετὰ ἀπ᾽ αὐτὰ περιμένει τὰ εὐχάριστα νὰ ἀπολαύσῃ, παραβλέπει καὶ τὰς δυσκολίας τῆς παρούσης ζωῆς, διότι ἐλπίζει εἰς τὰ μέλλοντα καλά. Ὄχι λοιπὸν μόνον διὰ ἰδικήν μας ἀσφάλειαν καὶ βεβαιότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ εὐχαρίστησιν καὶ παρηγορίαν μας καθώρισε πρῶτον νὰ εἶναι τὰ κακά, ἵνα διὰ τῶν ἐλπίδων τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀνακουφιζώμεθα καὶ καθόλου δὲν αἰσθανώμεθα τὰ δυσάρεστα τῆς παρούσης ζωῆς. **E** Καὶ αὐτὸ τοῦτο ὁ Παῦλος, δεικνύων καὶ φανερώνων ἔλεγεν, «ὅτι αἱ θλίψεις, ποὺ γρήγορα περνοῦν καὶ δι᾽ αὐτὸ εἶναι ἐλαφραί, κατεργάζονται εἰς ἡμᾶς εἰς ὑπερβολικὰ μεγάλον βαθμὸν αἰώνιον βάρος δόξης, ἀρκεῖ νὰ μὴ κυττάζωμεν ἐκεῖνα ποὺ βλέπονται μὲ τὰ μάτια τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἐκεῖνα ποὺ δὲν βλέπονται μᾶς περιμένουν ὅμως μετὰ θάνατον» (Β´ Κορ. 4, 17—18). Ἐλαφρὰν ὠνόμασε τὴν θλῖψιν, ὄχι διότι εἶναι ἐκ φύσεως τέτοια, ἀλλὰ διότι τὴν κάνει ἐλαφρὰν ἡ ἐλπίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Ὅπως δηλαδὴ ὁ ἔμπορος δὲν αἰσθάνεται τὴν ταλαιπωρίαν τῶν θαλασσινῶν ταξιδίων, διότι τὸν ἀνακουφίζει ἡ ἐλπίδα τοῦ κέρδους τῶν ἐμπορευμάτων, ποὺ φέρει, καὶ ὁ πυγμάχος γενναῖα ὑποφέρει τὰ τραύματα εἰς τὸ κεφάλι, διότι ἀποβλέπει πρὸς τὸν στέφανον τῆς νίκης, [168] **A** ἔτσι καὶ ἡμεῖς ἀτενίζομεν πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ οὐράνια ἀγαθὰ

ὅσα καὶ ἂν μᾶς ἔρχωνται κακά, ὅλα θὰ τὰ ὑποφέρωμεν μὲ γενναιότητα, διότι θὰ ἐνδυναμούμεθα μὲ τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν.

Μὲ τὸ ρητὸν τοῦτο ζωηρὰ χαραγμένον εἰς τὴν διάνοιάν μας, ἂς ἀναχωρήσωμεν ἀπ' ἐδῶ. Εἶναι μὲν ἁπλοῦν καὶ σύντομον, ἀλλ' ὅμως ἔχει πολλὴν διδασκαλίαν χριστιανικῆς φιλοσοφίας. Ἐκεῖνος, ποὺ θλίβεται καὶ ὑποφέρει, ἀρκετὴν παρηγορίαν εὑρίσκει ἐξ αὐτοῦ. Ἐκεῖνος ποὺ ζῇ μὲ τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν μὲ αὐτὸ πολὺ σωφρονίζεται. Διότι ὅταν κάθεσαι εἰς τὸ τραπέζι καὶ θυμηθῇς τὸ ρητὸν τοῦτο, ἀμέσως θὰ ἀπομακρυνθῇς ἀπὸ τὴν μέθην καὶ τὴν πολυφαγίαν, ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὸ ἐδιδάχθης, ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα νηφάλιοι, **B** ἀφοῦ εὑρισκόμεθα εἰς περίοδον ἀγώνων καὶ θὰ εἴπῃς εἰς τὸν ἑαυτόν σου· ὁ Παῦλος εἰς τὰ δεσμὰ καὶ τὴν φυλακὴν ἦτο, ἐνῷ ἐγὼ εἶμαι σὲ μέθην καὶ πολυτελῆ τράπεζαν· πῶς θὰ τύχω συγγνώμης διὰ τοῦτο;

Τὸ ρητὸν τοῦτο καὶ διὰ τὰς γυναῖκας εἶναι κατάλληλον καὶ ὠφέλιμον. Διότι ἐκεῖνες, ποὺ ἀγαποῦν τὰ στολίδια καὶ τὴν πολυτέλειαν καὶ ἀπὸ παντοῦ δένονται μὲ χρυσᾶ δεσμά, ὅταν θυμηθοῦν τὴν ἁλυσίδα, αὐτήν, γνωρίζω καλά, ὅτι θὰ μισήσουν καὶ θὰ ἀποστραφοῦν τὰ κοσμήματα ἐκεῖνα καὶ θὰ τρέξουν εἰς αὐτὰ τὰ δεσμά. Διότι ἐκεῖνα (τὰ στολίδια) μέν, πολλὲς φορές, ἔγιναν αἰτία πολλῶν κακῶν καὶ ἀναριθμήτους πολέμους εἰς τὰ σπίτια ἄναψαν καὶ φθόνους καὶ βασκανίας ἐγέννησαν, **C** ἐνῷ αὐτὰ τὰς ἁμαρτίας τῆς οἰκουμένης διέλυσαν, καὶ τοὺς δαίμονας ἐφόβησαν καὶ τὸν διάβολον εἰς φυγὴν ἔτρεψαν. Μὲ αὐτά, ὅτε ἦτο εἰς τὴν φυλακήν, τὸν δεσμοφύλακα νὰ γίνῃ χριστιανὸς ἔπεισε (Πράξ. 16, 36), μὲ αὐτὰ τὸν Ἀγρίππαν προσείλκυσε, μὲ αὐτὰ πολλοὺς μαθητὰς ἔκαμεν ὁ Παῦλος. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγε· «Διὰ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον κηρύττω, κακοπαθῶ μέχρι σημείου, ὥστε νὰ εἶμαι ἁλυσοδεμένος σὰν νὰ ἤμην κακοῦργος. Ἀλλὰ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δεμένος» (Β΄ Τιμ. 2, 9). Διότι ὅπως τὴν ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου δὲν εἶναι δυνατὸν κανείς, οὔτε νὰ δέσῃ, οὔτε νὰ τὴν κλείσῃ μέσα εἰς τὸ σπίτι, ἔτσι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δέσῃ καὶ περιορίσῃ κανεὶς τὸν λόγον τοῦ κηρύγματος. Καὶ συνέβη κάτι πολὺ σπουδαῖον· ὁ διδάσκαλος ἦτο δεμένος καὶ ὁ λόγος ἐπετοῦσε. Ἐκεῖνος εἰς τὸ δεσμωτήριον κατοικοῦσε καὶ ἡ διδασκαλία, σὰν νὰ εἶχε φτερά, ἔτρεχε εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. **D**

6. Ταῦτα λοιπὸν γνωρίζοντες, ἂς μὴ χάνωμεν τὸ θάρρος μας κατὰ τὴν περίοδον τῶν θλίψεων, ἀλλὰ ἂς γινώμεθα τότε περισσότερον δυνατοὶ καὶ ἀκατάβλητοι. «Διότι ἡ θλῖψις δημιουργεῖ τὴν ὑπομονὴν (Ρωμ. 5, 3). Ἂς μὴ λυπούμεθα λοιπὸν διὰ τὰ δυστυχήματα, ποὺ μᾶς συμβαίνουν, ἀλλὰ δι' ὅλα

νὰ εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεόν.

Ἐπεράσαμεν τὴν δευτέραν ἑβδομάδα τῆς νηστείας, ἀλλὰ ἂς μὴ παρατηροῦμεν τοῦτο. Διότι πέρασμα τῆς νηστείας δὲν εἶναι τοῦτο, δηλαδὴ νὰ περάσουμε τὸν καθωρισμένον διὰ τὴν νηστείαν χρόνον. Τὸ ἑξῆς ἂς προσέξωμεν, ἐὰν ἔχωμεν γίνει καλύτεροι, ἐὰν διωρθώσαμεν κάποιο ἀπὸ τὰ ἐλαττώματά μας, ἐὰν ἀπεπλύναμεν τὰ ἁμαρτήματά μας. **E** Ὑπάρχει συνήθεια εἰς ὅλους κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν νὰ ἐρωτοῦν πόσας ἑβδομάδας καθένας ἐνήστευσε. Καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκούσῃ κανεὶς νὰ λέγουν ἄλλοι μέν, ὅτι δύο, ἄλλοι δέ, ὅτι τρεῖς, ἄλλοι δὲ ὅτι ὅλας ἐνήστευσαν τὰς ἑβδομάδας. Καὶ ποῖον θὰ εἶναι τὸ κέρδος, ἐὰν ἔρημοι ἀπὸ κατορθώματα ἀρετῆς περάσωμεν τὴν νηστείαν; Ἐὰν ἄλλος λέγῃ ὅτι ἐνήστευσα ὅλην τὴν Τεσσαρακοστήν, σὺ εἰπέ, ὅτι ἐχθρὸν εἶχα καὶ συνεφιλιώθην μετ' αὐτοῦ. Συνήθειαν εἶχα νὰ κατακρίνω καὶ τὴν ἔπαυσα. Συνήθειαν, εἶχα νὰ ὁρκίζωμαι καὶ ἔκοψα τὴν κακὴν ταύτην συνήθειαν. Καμμίαν ὠφέλειαν δὲν ἔχουν οἱ ἔμποροι ἂν ἁπλῶς περάσουν πολὺ μῆκος θαλάσσης· **169 A** ἀλλὰ θὰ ἔχουν ὠφέλειαν ἂν πλέουν μὲ πολλὰ φορτία ἐμπορευμάτων. Καὶ εἰς ἡμᾶς καμμίαν ὠφέλειαν δὲν θὰ φέρῃ ἡ νηστεία, ἂν τὴν περάσωμεν ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε καὶ ἄσκοπα. Ἂν νηστεύσωμεν τὴν νηστείαν τῶν φαγητῶν, ὅταν περάσουν αἱ τεσσαράκοντα ἡμέραι, περνᾷ καὶ ἡ νηστεία· ἐὰν δὲ ἀπέχωμεν ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἡ νηστεία αὐτὴ ὅταν περάσῃ, πάλιν μένει ἐκείνη ἡ νηστεία (τῶν ἁμαρτημάτων) καὶ διαρκὴς θὰ εἶναι ἀπ' αὐτὴν ἡ ὠφέλεια εἰς ἡμᾶς καὶ προτοῦ μεταβῶμεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὄχι μικρὰς καὶ ἐδῶ θὰ μᾶς ἀποδώσῃ τὰς ἀμοιβάς.

Διότι ὅπως ἐκεῖνος, ποὺ ζῇ εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ πρὸ τῆς γεέννης τιμωρεῖται, διότι ἐλέγχεται τρομερὰ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ἔτσι καὶ ὁ πλούσιος εἰς κατορθώματα ἀρετῆς **B** καὶ πρὸ τῆς οὐρανίου βασιλείας μεγίστην χαρὰν θὰ ἀπολαύσῃ, ἐπειδὴ τρέφεται μὲ καλὰς ἐλπίδας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς λέγει· «Πάλιν θὰ σᾶς ἴδω καὶ θὰ χαρῆτε· καὶ τὴν χαράν σας πλέον αὐτὴν δὲν θὰ ἠμπορῇ κανεὶς νὰ σᾶς τὴν πάρῃ, ἀλλὰ θὰ εἶναι παντοτεινὴ καὶ διαρκής» (Ἰωάν. 16, 22). Σύντομον εἶναι τὸ ρητόν, ἀλλὰ πολλὴν παρηγορίαν ἔχει. Τί σημαίνει ἄρά γε τὸ τὴν χαράν σας κανεὶς δὲν θὰ βλάψῃ. Μεγάλην πολιτικὴν ἐξουσίαν ἂν ἔχῃς πολλοὶ ἠμποροῦν τὴν χαράν σου ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν πλοῦτον νὰ τὴν πάρουν, καὶ κλέπτης, ποὺ τρυπᾷ τὸν τοῖχον, καὶ ὑπηρέτης, ποὺ σφετερίζεται ὅ,τι τοῦ ἐνεπιστεύθης, καὶ βασιλεὺς ποὺ δημεύει αὐτά, καὶ φθονερὸς ἄνθρωπος, ποὺ θέλει νὰ σὲ βλάψῃ. Μεγάλην πολιτικὴν ἐξουσίαν ἂν ἔχῃς πολλοὶ ἠμποροῦν νὰ σοῦ ἀφαιρέσουν τὴν χαρὰν ποὺ ἔχεις ἀπ' αὐτὴν

Διότι, όταν σού παραλύσουν αύται την έξουσίαν, **C** χάνεται καί ή έξ αύτής προερχομένη ήδονή. Έπι πλέον καί κατά την διάρκειαν τής έξασκήσεως τής έξουσίας, πολλά πράγματα συμβαίνουν, πού έχουν δυσκολίας καί φροντίδας καί σού έλαττώνουν την εύχαρίστησιν αύτής. Δύναμιν καί εύρωστίαν σωματικήν έάν έχης, όταν έπέλθη άρρώστεια, καταλύεται ή χαρά αύτής. Ώραιότητα έάν έχης καί νεανικήν άκμήν, όταν έπέλθη τό γήρας, μαραίνει καί άφαιρεί την χαράν. Τραπέζι πλούσιον, έάν άπολαύσης, όταν έλθη τό βράδυ, έχάθη καί ή χαρά άπό τό πλούσιο φαγοπότι. Διότι κάθε κοσμικόν πράγμα εύκολομετάβλητον είναι καί ώς έκ τούτου δέν ήμπορεί νά παράσχη μόνιμον ήδονήν, ένώ μέ την εύσέβειαν καί την άρετήν τής ψυχής συμβαίνει έντελώς τό άντίθετον. Έλεημοσύνην, έάν κάμης, κανείς δέν ήμπορεί νά σού άφαιρέση τό κατόρθωμα, **D** πού έκαμες καί είτε στρατεύματα, είτε βασιλείς, είτε άναρίθμητοι συκοφάνται, είτε έπίβουλοι άπό παντού σού έπιτεθούν, τό κτήμα, τό όποίον μέ την έλεημοσύνην έβαλες είς τούς ούρανούς, δέν ήμπορούν νά σού άφαιρέσουν καί έτσι μένει διαρκής ή χαρά, πού έχεις. «Άφθονα καί πλουσιοπάροχα, λέγει, έσκόρπισεν είς τούς έχοντας άνάγκην, έδωκεν είς τούς πτωχούς· ή έκ τών άγαθοεργιών άρετή του μένει διαπαντός» (Ψαλ. 112, 9). Καί πολύ εύλογα.. Διότι είς τά ούράνια ταμεία έχει κατατεθή, όπου ούτε κλέπτης τρυπά τοίχους, ούτε ληστής άφαιρεί, ούτε τό σκουλήκι κατατρώγει. Προσευχάς συνεχείς καί έκτενείς, έάν κάμης, τόν καρπόν αύτών κανείς δέν θά ήμπορέση νά σού άφαιρέση, διότι καί ό καρπός αύτος είς τούς ούρανούς έχει ριζώσει, άπό κάθε βλάβην είναι άπηλλαγμένος καί μένει άσύλληπτος. Έάν κακοποιηθής καί εύεργετήσης έκείνον, πού σέ έκακοποίησε, **E** έάν κακολογηθής καί φιλοσοφήσης, έάν ύβρισθής καί καλά λόγια είπης είς τόν ύβριστήν σου, αύτά τά κατορθώματα τής άρετής σου μένουν διαρκώς άμετάβλητα καί την έξ αύτών προερχομένην χαράν είς σέ κανείς δέν ήμπορεί νά άφαιρέση, άλλά όσες φορές αύτά θά τά θυμηθής, χαίρεις καί εύφραίνεσαι καί πολλήν άπολαμβάνεις ήδονήν. Έτσι λοιπόν καί τόν όρκον, έάν κατορθώσωμεν νά άποφύγωμεν καί καταφέρωμεν την γλώσσαν μας νά άπέχη άπό την καταστρεπτικήν αύτήν συνήθειαν, τό μέν κατόρθωμα τούτο θά τό έπιτύχωμεν σέ όλίγον χρονικόν διάστημα, ή δέ χαρά αύτού θά είναι διαρκής καί άδιάλειπτος. **170 A**

Διά τούτο λοιπόν σείς πρέπει νά είσθε καί άλλων διδάσκαλοι καί καθηγηταί καί οί φίλοι τούς φίλους οί ύπηρέται τούς συναδέλφους των ύπηρέτας, οί νέοι τούς συνομηλίκους των νά παίρνουν μαζί τους καί νά τούς διδάσκουν καί συμβουλεύουν.

Άρά γε, έάν ένας σού ύπέσχετο, ότι θά σού έδιδε διά κάθε άνθρωπον, πού θά διώρθωνες, καί άπό ένα χρυσό νόμισμα, δέν θά κατέβαλλες κάθε προσπάθειαν καί δέν θά έμενες όλην την ήμέραν κοντά του προσπαθών νά τόν πείσης καί παρακινών αύτόν; Τώρα δέ όχι ένα χρυσό νόμισμα, ούτε δέκα, ούτε είκοσι καί έκατόν καί χίλια, ούτε την γήν όλόκληρον σού ύπόσχεται ώς άμοιβήν διά τούς κόπους σου ό Θεός, άλλά έκείνο, πού είναι άπό όλον τόν κόσμον άνώτερον σού δίδει, δηλαδή την βασιλείαν τών ούρανών καί όχι μόνον τούτο, άλλά καί άλλο άκόμη. Ποίον δέ είναι τούτο; «Έκείνος πού άποχωρίζει τόν έντιμον άπό τόν ανάξιον, θά είναι σάν τό στόμα μου, λέγει» (Ίερ. 15, 19). **B** Τί ήμπορεί νά έξισωθή μέ τούτο άπό άπόψεως τιμής καί άσφαλείας; Ποίαν δέ άπολογίαν καί συγχώρησιν θά εύρωμεν, όταν, κατόπιν τόσης ύποσχέσεως τού Θεού, άμελούμεν διά την σωτηρίαν τού πλησίον μας; Σύ δέ άν μέν είς βάραθρον ίδης νά καταπίπτη τυφλός, τού δίδεις χείρα βοηθείας καί νομίζεις άνάρμοστον ότι είναι τό νά παραβλέψης αύτόν νά πέση· ένώ δέ βλέπεις κάθε ήμέραν νά κατακρημνίζωνται όλοι οί άδελφοί είς την πονηράν τών όρκων συνήθειαν, ούδέ λέξιν δέν τολμάς νά είπης; Άλλά είπες μιά φορά καί δέν σέ ήκουσε· λοιπόν είπέ καί δύο φοράς, καί τρείς καί τόσες πολλές έως ότου τόν πείσης. Κάθε ήμέραν ό Θεός μάς όμιλεί καί δέν τόν άκούομεν **C** καί όμως δέν παύει νά μάς όμιλή. Αύτήν την φροντίδα τού Θεού μιμήσου καί σύ διά τόν πλησίον.

Διά τούτο είς κοινωνίαν ζώμεν καί πόλεις κατοικούμεν καί είς έκκλησίας συγκεντρωνόμεθα διά νά βαστάζωμεν άλλήλων τά βάρη καί διορθώνωμεν ό ένας τού άλλου τά άμαρτήματα. Καί όπως οί άνθρωποι πού μένουν είς ένα έργαστήριον, κατά διαφορετικόν μέν τρόπον έμπορεύονται, όλα δέ είς κοινόν ταμείον τά καταθέτουν, έτσι καί ήμείς άς κάμωμεν. Όσα άγαθά καθένας δύναται νά συνεισφέρη είς τόν πλησίον, άς μή δείξη όκνηρίαν καί άπροθυμίαν, άλλά άς γίνεται ένα είδος έμπορίου καί δοσοληψίας πνευματικής, ώστε είς τό κοινόν ταμείον, άφού όλα τά καταθέσωμεν καί πολύν πλούτον, άφού άποκτήσωμεν καί μεγάλον κάμωμεν τόν θησαυρόν τών άρετών, **D** άπό κοινού όλοι έπιτύχωμεν την βασιλείαν τών ούρανών διά τής χάριτος καί φιλανθρωπίας τού Κυρίου ήμών Ίησού Χριστού, διά τού όποίου καί μετά τού όποίου είς τόν Πατέρα άς είναι ή δόξα όμού καί είς τό Άγιον Πνεύμα τώρα καί πάντοτε καί είς τούς αίώνας τών αίώνων. Άμήν